

BUREAU BARTELS B.V.

RESEARCH | CONSULTANCY | MANAGEMENT

Stationsplein 69
3818 LE Amersfoort
Postbus 318
3800 AH Amersfoort
Telefoon (033) 479 20 20
Fax (033) 479 20 21
E-mail info@brtls.nl
Internet www.bureaubartels.nl

EVALUATIE NETWERKEN IN DE VEEHOUDERIJ

Eindrapport

**Uitgebracht op verzoek van het ministerie van Landbouw, Natuur en
Voedselkwaliteit**

Amersfoort, 20 januari 2009

VOORWOORD

Het ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit (LNV) heeft Bureau Bartels opdracht gegeven om een evaluatie uit te voeren van het programma Netwerken in de Veehouderij (NidV). De achtergrond hiervan is in de eerste plaats dat dit programma enkele jaren gelopen heeft en inmiddels afgerond is. Bovendien is het ministerie zich aan het bezinnen op de vraag of en hoe zij naar de toekomst ondersteuning zal bieden aan netwerken van agrarische ondernemers. De evaluatie van het programma NidV kan hiervoor input aanreiken.

Aan de evaluatie is door een groot aantal personen een bijdrage geleverd. In de eerste plaats gaat onze dank uit naar Wageningen UR (ASG) – met name in de persoon van Maarten Vrolijk – voor het aanleveren van diverse typen gegevens. Daarnaast bedanken we de respondenten uit de verschillende onderzoeksgroepen die voor de evaluatie zijn geraadpleegd. Het gaat daarbij om betrokkenen van het ministerie van LNV, brancheorganisaties, (samenwerkingsverbanden van) agrarische ondernemers, netwerkbegeleiders en intermediairs die ons voor de evaluatie te woord hebben gestaan.

De evaluatie is uitgevoerd onder toezicht van een begeleidingscommissie. Deze commissie bestond uit dhr. drs. K.H.M. van Bommel, mevr. ir. W.L. Reerink, dhr. ing. J. van Vliet (allen ministerie LNV), dhr. ir. B.C. Bolman (Dienst Regelingen), mevr. ir. W. van Eck (LTO) en dhr. M. Vrolijk (Wageningen UR/ASG). We willen de leden van deze commissie bedanken voor hun deskundige advies en begeleiding.

We hopen met dit rapport een bijdrage te kunnen leveren aan de beleidsvorming van het ministerie van LNV op het terrein van het ondersteunen van netwerken van agrarische ondernemers.

Bureau Bartels B.V.
Amersfoort

INHOUD

VOORWOORD

INHOUD

1.	INLEIDING	1
1.1	Aanleiding	1
1.2	Doelstelling van de evaluatie	2
1.3	Aanpak evaluatie	3
1.4	Opbouw van het rapport	4
2.	INHOUD VAN HET PROGRAMMA NETWERKEN IN DE VEEHOUDERIJ	7
2.1	Inleiding	7
2.2	Beleidscontext programma Netwerken in de Veehouderij	7
2.3	Kenmerken van het programma Netwerken in de Veehouderij	8
2.4	Rol en betrokkenheid partijen	13
2.5	Kosten	16
3.	BEREIK	19
3.1	Inleiding	19
3.2	Typering van de netwerken	19
3.3	Bekendheid en informatievoorziening	21
3.4	Inzet en beoordeling procesmatige en inhoudelijke ondersteuning	26
4.	ORGANISATIE EN UITVOERING	29
4.1	Inleiding	29
4.2	Vorbereiding van de aanvraag	29
4.3	Ervaringen met netwerkbegeleiding	30
4.4	Beoordeling aanvraag- en beoordelingsprocedure	33
4.5	Facilitering van de netwerkbegeleiders	35
4.6	Algemene beoordeling organisatie en uitvoering	37
4.7	Ervaringen met afwijzingen	39
5.	RESULTATEN EN MEERWAARDE	41
5.1	Inleiding	41
5.2	Motieven voor deelname	41
5.3	Belang en meerwaarde van de netwerkbegeleiding	42
5.4	Belang en meerwaarde van de inhoudelijke ondersteuning	45
5.5	Kenniseffecten van netwerken	46
5.6	Impact op samenwerking	49
5.7	Effect op vernieuwingen	51
5.8	Economische, ecologische en sociale effecten	54
6.	RELEVANTIE EN WENSEN VOOR DE TOEKOMST	57
6.1	Inleiding	57
6.2	Relevantie programma NidV	57
6.3	Suggesties voor verbeteringen	61
7.	CONCLUSIES EN AANBEVELINGEN	65
7.1	Inleiding	65
7.2	Samenvattende conclusies	65
7.3	Aanbevelingen	71
	LITERATUURLIJST	73
	BIJLAGE I GERAADPLEEGDE SLEUTELPERSONEN	75
	BIJLAGE II GERAADPLEEGDE NETWERKBEGELEIDERS	77

1. INLEIDING

1.1 Aanleiding

In 2004 is het door het ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit gefinancierde programma Netwerken in de Veehouderij (NidV) van start gegaan. Dit programma werd door Wageningen UR – en dan specifiek de Animal Sciences Group (ASG) – uitgevoerd. Het betrof een experimenteel programma waarbij onderzoekscapaciteit ingezet werd voor ondersteuning van samenwerkingsverbanden van met name veehouders. Met het programma NidV werd beoogd om veehouders te ondersteunen bij de transitie naar een duurzame veehouderij. Daarnaast werd getracht om de samenwerking tussen onderzoek en de praktijk (de veehouderij) te stimuleren. De achterliggende gedachte was dat deze aanpak bij zou kunnen dragen aan het beter benutten van kennis (in de veehouderijsector) die vanuit eerdere onderzoeken gegenereerd was.

Per saldo had het programma NidV dus (ook) als ambitie om tot nieuwe kennisarrangementen tussen enerzijds kennisleveranciers en anderzijds veehouders te komen. Nieuw ten opzichte van voorgaande toegepaste onderzoeksprogramma's van bijvoorbeeld Wageningen UR was dat in het programma NidV de vragen of kennisbehoeften van netwerken van veehouders en andere partners het vertrekpunt voor de ondersteuning vormden. Kenmerkend voor het experimentele programma NidV was daarmee de **vraaggerichte benadering**. Met het programma NidV werd getracht om deze vragen of kennisbehoeften van netwerken van veehouders te koppelen aan kennis zoals die al bij kennisleveranciers beschikbaar was. Hiermee werd (dus) ook beoogd om tot een versnelde valorisatie van kennis in de veehouderijsector te komen en daarmee de duurzaamheid van de sector te versterken.

De ondersteuning die aan netwerken van veehouders werd geboden, kon zowel **procesmatig** als **inhoudelijk** van aard zijn. Procesmatige ondersteuning hield dan in dat een zogenaamde 'netwerkbegeleider' aan een netwerk werd toegewezen. Deze netwerkbegeleiders hadden bijvoorbeeld als taak om tot een gestructureerde en systematische aanpak te komen van de kennisbehoeften die binnen de netwerken speelden. Ook werd verwacht dat deze begeleiders een rol als 'scharnierpunt' zouden spelen tussen enerzijds de kennisbehoeften vanuit de praktijk en anderzijds het kennisaanbod vanuit kennisleveranciers. In deze zin werd dus beoogd dat de netwerkbegeleiders een rol zouden spelen bij het makelen en schakelen van kennis. De procesmatige ondersteuning van deze netwerken vond met name plaats vanuit Wageningen UR, maar ook wel door andere partijen zoals DLV, LTO, ETC Adviesgroep, Accon AVM en Cono Kaasmakers.

Bij inhoudelijke ondersteuning dient bijvoorbeeld te worden gedacht aan zaken zoals advisering, (kleinschalige) verdiepende onderzoeken of presentaties door partijen (personen) die deskundig waren op terreinen die aansloten bij de kennisbehoeften van de netwerken. Voor de inhoudelijke ondersteuning kon – naast Wageningen UR – ook een beroep worden gedaan op andere 'kennisleveranciers' in binnen- en buitenland.

Het programma NidV heeft tot en met 2007 gelopen. Inmiddels is dit programma 'opgegaan' in de Regeling Praktijknetwerken. Van deze regeling is overigens recentelijk een procesevaluatie uitgevoerd¹. Gedurende de looptijd van het NidV zijn er in totaal ruim 150 netwerken ondersteund vanuit Wageningen UR en andere partijen. Nu het programma NidV afgerond is, bestond er bij het ministerie van LNV behoefte aan een externe evaluatie. Aan Bureau Bartels is gevraagd om deze evaluatie uit te voeren. In deze rapportage doen we verslag van de bevindingen.

---

¹ Evaluatie regeling Praktijknetwerken, Bureau Bartels (2008).

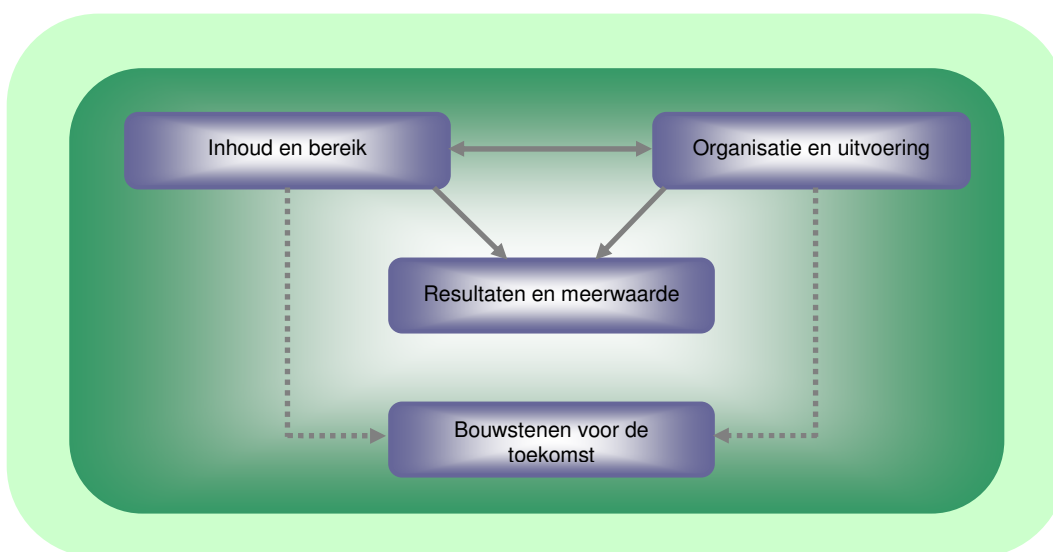
1.2 Doelstelling van de evaluatie

De **centrale doelstelling** van de evaluatie van het programma NidV kan kort en bondig als volgt worden geformuleerd:

Hoe kan de inhoud en het bereik van het programma NidV worden beoordeeld, hoe is de organisatie en uitvoering daarvan verlopen, tot welke resultaten heeft het programma geleid en wat zijn belangrijke leerervaringen voor de toekomst?

Uit deze doelstelling volgt in feite dat in de evaluatie een **viertal thema's** centraal heeft gestaan. In schema 1.1 hebben we deze thema's – en hun onderlinge samenhang – gevisualiseerd.

Schema 1.1 Analyse kader voor de evaluatie van het programma NidV

Bij de voorbereiding van de evaluatie zijn – in samenspraak met het ministerie van LNV – verschillende onderzoeksvragen geformuleerd. In het onderstaande geven we in meer samenvattende zin weer wat per thema belangrijke **aandachtspunten in de evaluatie** zijn geweest.

Inhoud en bereik

- Beleidscontext
- Kenmerken van het programma NidV (inclusief financiële kengetallen)
- Rol en betrokkenheid partijen
- Typering ondersteunde netwerken
- Bekendheid en informatievoorziening
- Inzet en beoordeling ondersteuningsmogelijkheden

Organisatie en uitvoering

- Totstandkoming van de aanvraag
- Beoordeling aanvraag- en beoordelingsprocedure
- Ervaringen met netwerkbegeleiding
- Facilitering van netwerkbegeleiders
- Administratieve lasten
- Ervaringen netwerken met afwijzingen
- Algemene beoordeling organisatie en uitvoering

Resultaten en meerwaarde

- Motieven voor deelname
- Belang en meerwaarde netwerkbegeleiding
- Belang en meerwaarde inhoudelijke ondersteuning
- Effecten op het terrein van kennisgebruik en kennisverspreiding
- Impact deelname op samenwerking
- Effect op vernieuwingen
- Economische, ecologische en sociale effecten

Bouwstenen voor de toekomst

- Relevantie van ondersteunen netwerken veehouders
- Wensen doelgroepen naar de toekomst
- Aanbevelingen

In de volgende paragraaf zullen we uitwerken welke activiteiten we ontplooid hebben om de onderzoeksvragen te beantwoorden.

1.3 Aanpak evaluatie

Voor de uitvoering van de evaluatie hebben we een aantal verschillende typen activiteiten uitgevoerd. Allereerst hebben we **deskresearch** verricht. Daarbij hebben we uiteenlopende typen digitale en schriftelijke bronnen geanalyseerd. Voorbeelden hiervan zijn: (informatie)materiaal dat ingezet is rondom het programma NidV, onderzoeken die ‘aanpalend’ aan de uitvoering van dit programma uitgevoerd zijn, informatie op de website www.verantwoordeveehouderij.nl, enzovoort. In de literatuurlijst hebben we overigens een meer volledig overzicht opgenomen van de bronnen die door ons in de deskresearch gehanteerd zijn.

Naast de deskresearch hebben we ook veldwerk uitgevoerd. In de eerste plaats hebben we daarbij tien **gesprekken** gevoerd met zogenaamde **sleutelpersonen**. Met sleutelpersonen bedoelen we personen die op een meer overall niveau inzicht hebben – of betrokken zijn (geweest) bij – het programma NidV. Hierbij dient bijvoorbeeld te worden gedacht aan direct betrokken beleidsmedewerkers van het ministerie van LNV, vertegenwoordigers van brancheorganisaties, (samenwerkende) agrarische ondernemers en/of productschappen en de programmamanager vanuit Wageningen UR (ASG). In bijlage I staat vermeld welke sleutelpersonen we voor de evaluatie geraadpleegd hebben.

In de tweede plaats hebben we ook een aantal **netwerkbegeleiders** geraadpleegd. In totaal ging het daarbij om dertien personen (zie bijlage II). Bij de selectie van de netwerkbegeleiders hebben we er enerzijds op gelet dat het om ‘ervaren’ personen ging. Daarmee bedoelen we personen die meerdere netwerken begeleid hebben en dus vanuit deze bredere ervaringen de vragen konden beantwoorden. Anderzijds hebben we ook gelet op een spreiding over verschillende typen partijen die zorg hebben gedragen voor de invulling van de procesbegeleiding. Alle door ons benaderde procesbegeleiders bleken overigens bereid te zijn om hun medewerking te verlenen aan de evaluatie.

In de derde plaats hebben we uiteraard ook de **uiteindelijke doelgroep** van het programma NidV geconsulteerd. Hierbij ging het om ‘pervoerders’ (veehouders) die destijds een aanvraag voor de regeling hebben ingediend. We hebben daarbij zowel **netwerken geconsulteerd** die hun aanvraag voor het programma gehonoreerd hebben gekregen als netwerken die hun aanvraag afgewezen zagen. De eerste groep duiden we in deze rapportage aan met de term **‘deelnemers’** en de tweede groep met de term **‘afgewezenen’**.

Om goed zicht te krijgen op de effecten van het programma hebben we bij de raadpleging van de deelnemers het accent overigens enigszins op de eerste openstelling

gelegd. Immers, er kan verwacht worden dat de effecten van deze netwerken inmiddels goed uitgekristalliseerd zijn. Bij de afgewezenen hebben we daarentegen het accent iets meer op de twee laatste openstellingen gelegd. De reden daarvoor is dat verwacht kan worden – ook op basis van andere evaluaties – dat dit type afgewezenen de vragen over de afwijzing beter kan beantwoorden dan personen waarvoor dat langer geleden is. De ervaring leert dat juist bij afgewezenen het effect van ‘geheugenverlies’ in sterkere mate speelt dan bij deelnemers. De reden hiervoor is natuurlijk dat deelnemers intensief en een langere periode aan het programma deelgenomen hebben. Dit terwijl bij afgewezenen veel meer sprake is geweest van een momentopname (namelijk de periode tussen aanvraag en beoordeling).

In totaal hebben we voor de evaluatie 25 deelnemers en 10 afgewezenen geconsulteerd. De adresgegevens van deze aanvragers hebben we via Wageningen UR (ASG) verkregen. Deze aanvragers zijn door het ministerie van LNV aangeschreven. Daarin is onder andere gewezen op het doel van de evaluatie en het belang van deelname daaraan. In een vervolgstap hebben wij deze aanvragers benaderd om hun medewerking te vragen. In tabel 1.1 geven we inzicht in de respons die we onder de deelnemers en afgewezenen hebben weten te realiseren.

Tabel 1.1 Respons naar deelnemers en afgewezenen

Aspect	Deelnemers	Afgewezenen	Totaal
Totaal aantal (aangeschreven)	65	36	101
- Contactpersoon na herhaalde pogingen niet bereikt	7	5	12
- Niet gebeld wegens behalen streefaantal	23	16	39
- Gegevens onjuist	1	-	1
Nettosteekproef	34	15	49
- Non-respons	9	5	14
Netto respons	25	10	35
Respons (relatief)	74%	67%	71%

Uit bovenstaande tabel volgt dat de respons onder de doelgroep als goed te bestempelen valt. Dit geldt zowel voor de deelnemers als de afgewezenen. De belangrijkste redenen voor non-respons onder zowel deelnemers als afgewezenen hadden met name betrekking op zaken als dat men het project niet helder meer voor de geest had, tijdgebrek en ontevredenheid over afwijzing.

1.4 Opbouw van het rapport

Bij de opbouw van het rapport volgen we in grote lijnen de thema's die in de evaluatie centraal staan en die (dus) in schema 1.1 opgenomen zijn. In het navolgende hoofdstuk gaan we eerst in op de inhoud van het programma NidV. Deze informatie is van belang om de bevindingen die in de navolgende hoofdstukken gepresenteerd zullen worden in het juiste perspectief te kunnen plaatsen. In hoofdstuk 3 schenken we aandacht aan het bereik van het programma. Hierbij gaan we onder andere in op de samenstelling van netwerken en de bekendheid en informatievoorziening van het programma.

In hoofdstuk 4 verleggen we de aandacht naar de ervaringen die met de organisatie en uitvoering van het programma NidV opgedaan zijn. In hoofdstuk 5 komen dan de meerwaarde en resultaten van het programma NidV aan bod. Het thema 'bouwstenen voor de toekomst' staat in de hoofdstukken 6 en 7 centraal. In hoofdstuk 6 zullen we namelijk ingaan op de vraag in hoeverre het ondersteunen van netwerken – zoals dat in

het programma NidV heeft plaatsgevonden – in de optiek van de doelgroep nog steeds een relevant instrument is en aan welke typen doelstellingen dit type instrumenten bij kan dragen. In hoofdstuk 7 zullen we – aan de hand van de resultaten van de evaluatie – de samenvattende conclusies presenteren en een aantal aanbevelingen naar de toekomst doen.

2. INHOUD VAN HET PROGRAMMA NETWERKEN IN DE VEEHOUDERIJ

2.1 Inleiding

In dit hoofdstuk gaan we op hoofdlijnen in op de inhoud van het programma Netwerken in de Veehouderij. Doel hiervan is om achtergrondinformatie te presenteren waarmee de resultaten van de evaluatie, die in de navolgende hoofdstukken zullen worden gepresenteerd, beter in perspectief kunnen worden geplaatst. Daartoe schetsen we in paragraaf 2.2 eerst de bredere beleidscontext van het programma. In paragraaf 2.3 beschouwen we de kenmerken van het programma NidV. Vervolgens verleggen we in paragraaf 2.4 de aandacht naar de rol en betrokkenheid van verschillende partijen bij NidV. Ter afronding van dit hoofdstuk zullen we in paragraaf 2.5 een aantal financiële kengetallen van het programma presenteren en bespreken.

2.2 Beleidscontext programma Netwerken in de Veehouderij

Het programma Netwerken in de Veehouderij sloot aan bij beleidslijnen zoals die bijvoorbeeld uitgezet zijn in de beleidsnota Vitaal en Samen (2003), het kabinetsstandpunt inzake de toekomst van de intensieve veehouderij in Nederland (2003) en de toekomstvisie Kiezen voor Landbouw (2005). In deze beleidsdocumenten werd in de eerste plaats onderkend dat – vanwege veranderende internationale omstandigheden – de concurrentiepositie van de Nederlandse veehouderijsector sterk onder druk was komen te staan. In de tweede plaats werd hierin gesignaleerd dat het maatschappelijk draagvlak voor de sector aan het afbrokkelen was. Dit had bijvoorbeeld te maken met (veranderende) maatschappelijke eisen op het gebied van milieu en dierenwelzijn.

Per saldo impliceerden beide oorzaken dat de veehouderijsector voor een grote uitdaging stond. Daarbij was het dringend noodzakelijk dat er een **transitie** gemaakt zou worden naar een **duurzame** en (daarmee) **maatschappelijk verantwoorde veehouderij**. Hiervoor was het wenselijk om vernieuwingen in de veehouderij te realiseren die bij konden dragen aan versterking van de economische, ecologische en sociale duurzaamheid van de sector. Het ministerie van LNV zag het als haar taak om een bijdrage te leveren aan de versnelling van het wenselijk geachte transitieproces.

Samenhangend met het voorgaande werd in 2003 vanuit het ministerie van LNV het onderzoekscluster 'Verduurzaming Productie en Transitie' geïnitieerd. Het betrof hier een breed cluster dat zowel betrekking had op dierlijk als op plantaardig onderzoek. In dit onderzoekscluster werd dan ook nog een nadere differentiatie gemaakt naar afzonderlijke onderdelen of programma's. Het zogenaamde onderdeel 4.14 – Maatschappelijk Verantwoorde Veehouderij – binnen dit cluster had specifiek betrekking op de veehouderij. Binnen onderdeel 4.14 werd nog een nader onderscheid aangebracht tussen:

I. Het programma 'Maatschappelijk Geaccepteerde Veehouderij' (414-I)

Dit betrof een meer lange termijn onderzoeksprogramma voor de veehouderij. Dit onderzoeksprogramma hield zich dus bezig met 'toekomstbeelden' (systeemonderzoek) voor de veehouderij: hoe de veehouderij er bijvoorbeeld over 20 jaar uit zou kunnen of moeten zien.

II. Het programma 'Netwerken in de Veehouderij' (414-II)

Op de inhoud van dit programma komen we in het onderstaande nog terug.

De verwachting was dat beide deelprogramma's mogelijk ook tot onderlinge kruisbestuiving zouden kunnen komen. Enerzijds omdat de (kennisvragen van de) netwerken wellicht zouden kunnen profiteren van de resultaten van het meer lange termijn gerichte onderzoek vanuit het programma 'Maatschappelijk Geaccepteerde Veehouderij'. Anderzijds omdat de kennisvragen zoals die uit de netwerken naar voren zouden komen wellicht ook input of sturing zouden kunnen geven aan het meer lange termijn onderzoek van het programma 4.14.I.

Mede om deze reden werd er voor de hierboven genoemde sporen ook een **gezamenlijke begeleidingscommissie** ingesteld. Voor de evaluatie hebben we ook enkele personen geconsulteerd die geparticipeerd hebben in deze commissie. Aan deze personen hebben we onder andere de vraag voorgelegd in hoeverre – vanuit deze commissie – ook aandacht besteed is aan (het stimuleren van) de hierboven geschetste interactie tussen beide sporen. Daaruit is naar voren gekomen dat dit niet echt goed uit de verf is gekomen. Hiervoor werden in essentie de volgende onderling samenhangende oorzaken aangegeven:

- De commissie kende een vrij brede samenstelling. In de vergaderingen van de commissie werd het accent met name gelegd op het programma 'Maatschappelijk Geaccepteerde Veehouderij'. Dit omdat de commissie binnen dit programma diverse besluiten (of adviezen) moest nemen (geven) terwijl de uitvoering van het programma 'Netwerken in de Veehouderij' relatief minder aandacht vergde. Dit vanwege het feit dat de uitvoering daarvan door Wageningen UR plaatsvond.
- De onderwerpen van het programma 'Maatschappelijk Geaccepteerde Veehouderij' waren voor het merendeel van de participanten van de begeleidingscommissie vrij abstract. Het gevolg hiervan was dat verschillende partijen in de loop der tijd begonnen 'af te haken' en de vergaderingen van de commissie dus niet meer bijwoonden. Of, zoals één van de respondenten het verwoordde, 'op het laatst waren zo ongeveer alleen nog de personen aanwezig die ambtshalve min of meer verplicht waren om te komen'.
- De tijdsfasering van beide deelprogramma's verschilde.

Het bovenstaande betekent overigens niet dat de hierboven genoemde wederzijdse interactie in het geheel niet heeft plaatsgevonden. Immers, deze interactie kon bijvoorbeeld ook op het niveau van de netwerken gerealiseerd worden. Zo is bijvoorbeeld vanuit het programmamanagement van Wageningen UR aangegeven dat er een aantal netwerken geïnitieerd zijn die zich 'op het snijvlak' van beide hierboven genoemde deelprogramma's begaven. Deze netwerken hebben zich dus beziggehouden met wat meer 'visionaire doelen' voor de veehouderij. Voorbeelden van dergelijke netwerken, die vanuit het programmamanagement naar voren zijn gebracht, zijn bijvoorbeeld: 'Houden van hennen, kiemen voor dynamiek', 'Lunters landfonds' en 'Netwerk energetische landbouw'. Ook in de gesprekken met netwerkbegeleiders en deelnemers hebben we overigens aandacht geschonken aan deze wederzijdse interactie. Op de resultaten daarvan komen we later in deze rapportage nog terug.

Hierboven hebben we al aangegeven dat het ministerie van LNV in haar beleid ingezet heeft op het bieden van ondersteuning om aldus tot een versnelling van het transitieproces naar een duurzame en (daarmee) maatschappelijk verantwoorde veehouderij te komen. Hiervoor waren, zoals gezegd, vernieuwingen in de veehouderij dringend noodzakelijk. Eén van de sporen om dit te realiseren was in de optiek van het ministerie het – met behulp van 'kennisaanbieders' – ondersteunen van netwerken van innovatieve veehouders en andere partijen. Deze ondersteuning zou er dan op gericht moeten zijn om tot een versnelling in kenniscirculatie te komen en (daarmee) dus tot vernieuwingen die bij kunnen dragen aan een meer duurzame veehouderij. Een belangrijk uitgangspunt van deze ondersteuning was verder, zoals in het inleidende hoofdstuk aangegeven is, dat de kennisvragen van de doelgroep (veehouders) centraal diende te staan.

Om invulling te geven aan de hierboven geformuleerde ambities werd het programma Netwerken in de Veehouderij dus opgezet. In de navolgende paragraaf gaan we meer specifiek in op de inhoud van dit programma.

2.3 Kenmerken van het programma Netwerken in de Veehouderij

In deze paragraaf zoomen we in op enkele kenmerken van het programma Netwerken in de Veehouderij. In schema 2.1 vatten we enkele belangrijke **kenmerken** van dit programma samen. In het navolgende zullen we kort ingaan op deze kenmerken.

Schema 2.1 Inhoudelijke kenmerken van het programma Netwerken in de Veehouderij

Kenmerk	Beschrijving
Netwerkbegeleiders	Invulling vanuit verschillende kennisaanbieders
Doelgroep	Netwerken van tenminste 3 veehouders en andere partners
Ondersteuningspercentage	Variabel
Maximale ondersteuning	Bandbreedte van 15.000 – 35.000 euro
Subsidiabele kosten	Inzet netwerkbegeleider Inzet inhoudelijke deskundigheid Kosten voor vastleggen en verspreiden kennis
Typen projecten	Gericht op de ontwikkeling en verspreiding van kennis en ervaringen die voor de veehouderijsector van belang zijn.
Projectduur	In principe 1 jaar

We zullen nu bovenstaand schema toelichten.

Netwerkbegeleiders

Zoals eerder aangegeven werd aan netwerken – waarvan de aanvraag voor ondersteuning goedgekeurd werd (zie ook de volgende paragraaf) – een netwerkbegeleider toegewezen. Deze toewijzing vond vanuit het programmamanagement van Wageningen UR plaats. Bij deze toewijzing werd getracht om tot een zorgvuldige ‘match’ te komen tussen enerzijds de kennisbehoefte van een specifiek netwerk en anderzijds de kennis en kwaliteiten van een netwerkbegeleider. In de navolgende hoofdstukken zullen we nog terugkomen op de vraag in hoeverre dit – in de optiek van de doelgroep – ook daadwerkelijk gelukt is.

In de eerste openstelling van 2004 werden hierbij uitsluitend netwerkbegeleiders (onderzoekers) vanuit Wageningen UR (inclusief LEI) ingezet. Dit gaf, zoals bijvoorbeeld ook uit de door ons gevoerde gesprekken met sleutelpersonen is gebleken, destijds echter een zekere ‘wrevel’ bij andere kennisaanbieders. Om dit te ondervangen is er vanaf de tweede openstelling voor gekozen om ook netwerkbegeleiders vanuit andere kennisaanbieders dan alleen Wageningen UR in te zetten. Uit de evaluatie – en dan met name uit de gevoerde gesprekken met sleutelpersonen – is gebleken dat deze stap ook het beoogde effect heeft gehad.

Naast deze **verbreding** in de ‘**leveranciers**’ van **netwerkbegeleiders** is nog een aantal andere aanpassingen doorgevoerd in de wijze waarop netwerkbegeleiders ingezet zijn. Zo is er vanaf de tweede tender – door het programmanagement van Wageningen UR – meer aandacht besteed aan de **selectie** van **potentiële netwerkbegeleiders**. In de eerste tender konden met name medewerkers (onderzoekers) van Wageningen UR zich aanmelden indien men belangstelling had om als netwerkbegeleider te gaan fungeren. Er vond daarbij dus niet echt een ‘toets’ – in de vorm van een persoonlijk gesprek met de programmamanager van Wageningen UR – plaats om de geschiktheid en motivatie van deze personen nader te toetsen. Vanaf de tweede openstelling heeft dit wel plaatsgevonden. Daarbij zijn overigens niet alleen gesprekken gevoerd met medewerkers van Wageningen UR maar ook met personen vanuit andere kennisaanbieders die aangegeven hadden dat zij in principe geïnteresseerd waren om als netwerkbegeleider te gaan fungeren.

Verder is vanaf de tweede tender de **ondersteuning en begeleiding van de netwerkbegeleiders** – bijvoorbeeld door de organisatie van zogenaamde intervisiebijeenkomsten en de organisatie van enkele algemene thematische bijeenkomsten – **geïntensiveerd**. In de volgende hoofdstukken komen we nog terug op de meerwaarde die de netwerkbegeleiders aan dergelijke begeleiding en ondersteuning ontleend hebben.

Doelgroep

De doelgroep van het programma Netwerken in de Veehouderij bestond uit samenwerkingsverbanden van veehouders en (eventueel) andere partijen. Alleen dergelijke samenwerkingsverbanden konden als aanvrager fungeren. Uitgangspunt was daarbij dat een samenwerkingsverband **minimaal drie veehouders** diende te bevatten. Ook op dit punt is vanaf de tweede openstelling een aanpassing doorgevoerd. Vanaf deze openstelling is richting potentiële aanvragers namelijk (nog) duidelijker aangegeven dat het een meerwaarde had indien ook partijen buiten de veehouderijsector aan de netwerken deelnamen. Hiermee werd getracht om de aanvragen wat 'weg te trekken' van de studieclubs en (dus) de kennisvragen van de netwerken op een wat 'strategischer niveau' te brengen.

In de eerste openstelling van het programma Netwerken in de Veehouderij waren namelijk verschillende sporen bewandeld om daaraan bekendheid te geven. Daarbij dient bijvoorbeeld te worden gedacht aan zaken zoals het plaatsen van advertenties in agrarische dag- en vakbladen, het informeren van intermediairs en adviseurs die in de agrarische sector actief zijn, deelname aan agrarische beurzen, het verspreiden van een persbericht en (vanaf de tweede openstelling) de verspreiding van een specifieke brochure. Een ander belangrijk spoor dat daarbij werd gehanteerd, bestond uit het aanschrijven van zogenaamde studieclubs van veehouders. Vanuit een voorgaand programma op het gebied van mineralen kon het programmamanagement van Wageningen UR beschikken over een adressenbestand van dergelijke studieclubs.

De eerste openstelling leverde een vrij groot aantal aanvragen (meer dan 150) op. Het bleek echter dat diverse aanvragen afkomstig waren van de hierboven genoemde studieclubs. Bij een aanzienlijk deel van deze aanvragen bleek het echter vooral om meer praktische (operationele) vragen voor de korte termijn te gaan. Ook kwam het voor dat deze studieclubs hun jaarprogramma voor het volgende jaar indienden en daarvoor om ondersteuning vanuit het programma vroegen. Deze typen vragen leenden zich (dus) minder goed voor ondersteuning vanuit het programma Netwerken in de Veehouderij. Een belangrijk uitgangspunt voor dit programma was immers dat het moest gaan om innovatieve ondernemers die gezamenlijk nieuwe kennis en ervaringen wilden ontwikkelen en verspreiden. Bij een aanzienlijk deel van de aanvragen van de studieclubs lag het accent echter meer op het vragen van ondersteuning bij het 'consumeren' van kennis. Deze aanvragen konden dan ook niet gehonoreerd worden (zie hieronder). Vanaf de tweede openstelling zijn daarom de studieclubs ook niet meer rechtstreeks aangeschreven.

Ondersteuningspercentage

Zoals uit schema 2.1 blijkt, varieerde in het programma Netwerken in de Veehouderij de financiële ondersteuning al naar de gelang de typen kostensoorten. In de eerste plaats waren er in dit programma kostensoorten die – vanuit het perspectief van het aanvragende netwerk – volledig vergoed werden. Dit vond dan uiteraard wel plaats binnen de grenzen die voor de maximale ondersteuning (zie hierna) golden. Samenvattend ging het hierbij om de volgende kostencategorieën:

- De kosten die verbonden waren aan de inzet van de netwerkbegeleider.
- De kosten die verband hielden met het (eventuele) beroep dat netwerken op inhoudelijke deskundigheid deden.
- Kosten die samenhangen met het verspreiden van de opgedane kennis en ervaringen van de netwerken.

In aanvulling daarop kon – met name in de eerste openstelling – eventueel 50% subsidie worden verkregen indien op een deelnemend bedrijf een bepaalde 'investering' gedaan moest worden. Het diende hier uiteraard wel te gaan om een investering die direct verband hield met – en van belang was voor het welslagen van – het betreffende netwerk. In de praktijk is echter maar in beperkte mate een beroep op deze mogelijkheid gedaan.

Kostensoorten waarvoor geen subsidie kon worden verkregen, hadden bijvoorbeeld betrekking op de kosten van facilitaire diensten (zoals zaalhuur, catering en dergelijke).

Ook kon de tijdsinzet van deelnemers aan het netwerk niet vergoed worden (met uitzondering van netwerkbegeleiders en inhoudelijke deskundigen die eventueel ingezet werden).

Uit het bovenstaande volgt overigens dat de **administratieve lasten** voor de aanvragende **netwerken vrij beperkt** waren. In de eerste plaats hadden de netwerken sowieso weinig te maken met facturen. Dit enerzijds vanwege het feit dat zij zelf toch geen declaraties (voor bijvoorbeeld tijdsinzet of zaalhuur) in konden dienen. Anderzijds werden de kosten van de netwerkbegeleiders – indien deze bij Wageningen UR in dienst waren – ‘intern verrekend’. Deze kosten drukten dus op het budget dat Wageningen UR van het ministerie van LNV had verkregen voor de uitvoering van het programma NidV. Indien netwerkbegeleiders van buiten Wageningen UR ingezet werden, diende er overigens wel een betaling plaats te vinden. In de tweede plaats was het zo dat – voorzover er wel sprake was van het afhandelen van ‘rekeningen’ – de netwerkbegeleiders dit veelal voor hun rekening namen. Daarnaast boden de netwerkbegeleiders ook anderszins nog ondersteuning aan de netwerken waardoor de administratieve lasten voor de netwerken beperkt bleven. Hierbij dient dan te worden gedacht aan zaken zoals het opstellen van het projectplan en de voortgangsrapportages (aan de programma-manager van Wageningen UR). In het onderstaande komen we hier nog nader op terug.

Maximale ondersteuning

Zoals uit schema 2.1 blijkt, was er in het programma Netwerken in de Veehouderij niet sprake van een vast absoluut maximumbedrag voor de ondersteuning van de netwerken. Hierbij werd bijvoorbeeld ook rekening gehouden met de reële behoeften van de netwerken. Wat dit aangaat kon het bijvoorbeeld voorkomen dat een netwerk naast procesmatige ondersteuning ook graag een beroep op inhoudelijke ondersteuning wilde doen. Dit leidde dan dikwijls tot extra kosten waardoor in dergelijke situatie de bijdrage van het programma Netwerken in de Veehouderij wat hoger uit kon vallen. De bedragen die aan de netwerken toegezegd werden varieerden globaal van ongeveer 15.000 euro tot 35.000 euro. Het ‘zwaartepunt’ van de committeringen heeft overigens rond de 25.000 euro gelegen.

Een belangrijk kenmerk van het programma NidV was dat aanvragende **netwerken** in principe **geen financieel risico** liepen². Het maximale risico waarmee een netwerk te maken kon krijgen, was dat de programmamanager van Wageningen UR besloot om tussentijds ‘de stekker er uit te trekken’ en dus geen kosten meer te maken (en geen subsidie meer aan te wenden). De mogelijkheid daartoe werd overigens ook in de committeringsbrief verwoord. In totaal heeft dit bij een achttal netwerken plaatsgevonden. Vanuit het programmamanagement werd er dus wel continu een vinger aan de pols gehouden over de voortgang van het project. Dit kon er dus toe leiden dat projecten gestopt werden, maar ook was het mogelijk dat aan de hand hiervan tot een uitbreiding van het budget werd besloten indien daarvoor een aanvraag ingediend werd.

Subsidiabele kosten

In schema 2.1 – maar ook bij de bespreking van het ondersteuningspercentage hierboven – hebben we al inzicht gegeven in de typen kosten die vanuit het programma NidV voor subsidie in aanmerking konden komen. We zullen op dit punt dan ook niet in herhaling treden maar verwijzen hier naar het bovenstaande.

Typen projecten

Uit schema 2.1 blijkt dat het programma NidV zich met name oriënteerde op het ondersteunen van netwerken die zich richtten op de ontwikkeling en verspreiding van kennis en ervaringen die breder voor de veehouderijsector van belang waren. In deze zin werd dus een actieve bijdrage (aan de kennisontwikkeling) van de participanten van het netwerk verwacht. Het was bijvoorbeeld niet de bedoeling dat deze participanten alleen maar als ambitie hadden om kennis te ‘consumeren’ die (met ondersteuning) door de netwerkbegeleider aangedragen werd. Daarom bestond de doelgroep in feite ook uit

² Dit in tegenstelling tot de huidige regeling Praktijknetwerken waarbij aanvragers het risico moeten nemen dat zij de subsidie terug moeten betalen indien DR het verzoek tot vaststelling van de subsidie af zou wijzen.

innovatieve agrarische ondernemers die bereid waren om te experimenteren en het voortouw te nemen bij het trachten te realiseren van vernieuwingen die voor de toekomst van de veehouderijsector van belang waren.

Projectduur

Ook ten aanzien van de maximale projectduur gold in het programma NidV dat er geen sprake was van een absolute uitvoeringstermijn. De richtlijn hiervoor was in principe één jaar, maar hiervan kon – indien de omstandigheden dit vergden – vanaf geweken worden. Zo was het bijvoorbeeld bekend dat netwerken die zich richtten op het realiseren van nieuwe productmarktcombinaties veelal langer dan één jaar nodig hadden. Ook de projecten die in de eerste openstelling gehonoreerd waren, kregen uiteindelijk een maximale uitvoeringstermijn van 1,5 jaar. Dit had er mee te maken dat deze projecten medio 2004 gestart werden. Afronding eind 2004 was voor deze projecten niet echt reëel waardoor er uiteindelijk – in overleg met het ministerie van LNV – voor gekozen is om hiervoor als einddatum eind 2005 te hanteren. Indien zich omstandigheden voordeden die om verlenging van de uitvoeringstermijn vroegen konden de netwerken zich, met een onderbouwd verzoek, wenden tot de programmamanager. Deze kon dan al of niet tot verlenging van de uitvoeringsperiode besluiten. Voor verlenging moest dus wel een aanvraag gedaan worden.

Confrontatie kenmerken programma NidV en regeling Praktijknetwerken

Hierboven hebben we een aantal belangrijke kenmerken van het programma NidV besproken. Ter afronding van deze paragraaf zullen we nu nog kort aandacht schenken aan de vraag hoe deze kenmerken zich verhouden tot de huidige regeling Praktijknetwerken. We doen dat ook omdat we later in deze rapportage nog aandacht zullen schenken aan de beoordeling van een aantal aspecten van de regeling Praktijknetwerken vanuit het perspectief van aanvragers van het programma NidV. Zoals in de inleiding aangegeven, richt deze regeling zich (eveneens) op het ondersteunen van netwerken van veehouders. In schema 2.2 vatten we – voor de hierboven besproken kenmerken van het programma NidV – samen wat de belangrijkste verschillen tussen beide typen instrumenten zijn. Wat de regeling Praktijknetwerken betreft hebben we ingezoomd op de voorwaarden zoals die bij de openstelling van 2007 van toepassing waren.

Schema 2.2 Belangrijkste verschillen programma NidV en regeling Praktijknetwerken

Modaliteit	Netwerken in de Veehouderij (2006)	Praktijknetwerken veehouderij (2007)
Doelgroep	Geen onderscheid tussen samenwerkingsverbanden van veehouders en overige participanten netwerken	Wel onderscheid samenwerkingsverbanden ³ van veehouders en overige participanten netwerk. Alleen samenwerkingsverbanden kunnen aanvraag indienen
Ondersteuningspercentage	(Veelal) 100% van de subsidiabele kosten	80% van de subsidiabele kosten ⁴ (20% cofinanciering nodig van samenwerkingsverband)
Maximale ondersteuning	Variabel tussen ongeveer 15.000-35.000 euro maar wel zwaartepunt rond 25.000 euro	25.000 euro
Subsidiabele kosten	<ul style="list-style-type: none"> - Kosten facilitering netwerk (zaalhuur, catering) niet subsidiabel - Kosten ureninbreng netwerkpartners niet subsidiabel 	<ul style="list-style-type: none"> - Kosten facilitering netwerk wel subsidiabel - Kosten ureninbreng netwerkpartners – m.u.v. aanvragende veehouders – wel subsidiabel
Typen onder-	Kennisvragen op het gebied van	Meer afgebakend: kennisvragen op het gebied

³ Een samenwerkingsverband is bij de regeling Praktijknetwerken omschreven als 'een groep van veehouders die de verantwoordelijkheid wil nemen om met anderen een gezamenlijk projectdoel te bereiken'. Uitsluitend veehouders kunnen deel uit maken van het samenwerkingsverband. Het samenwerkingsverband vormt een deelverzameling van het (praktijk)netwerk.

⁴ Er doen zich tussen het programma NidV en de regeling Praktijknetwerken dus wel verschillen voor in de typen kosten die als subsidiabel aangemerkt worden. Zo waren bijvoorbeeld in het programma NidV de kosten van de 'ureninbreng' van de netwerkpartners niet subsidiabel. Voor de regeling Praktijknetwerken zijn die kosten – met uitzondering van de uren van het aanvragende samenwerkingsverband binnen het netwerk – wel subsidiabel. Verder waren in het programma NidV de kosten van zaalhuur, catering e.d. niet subsidiabel terwijl dit voor de regeling Praktijknetwerken wel het geval is.

steunde projecten	nieuwe/verbeterde producten/processen/organisatie/markt	van nieuwe/verbeterde producten en processen
Projectduur	In principe ongeveer 1 jaar, in voorkomende omstandigheden wel verlenging mogelijk	Maximaal 2 jaar

We gaan er vanuit dat de resultaten van bovenstaand schema voor zichzelf spreken. Meer in het algemeen kan uit de resultaten van dit schema wel de conclusie worden getrokken dat niet één van beide instrumenten ‘over de hele linie’ aantrekkelijker is vanuit het perspectief van de veehouderijsector. Zo zijn in de regeling Praktijknetwerken de kosten van tijdsinzet van de netwerkpartners – buiten het aanvragende samenwerkingsverband om – wel subsidiabel terwijl daarvan bij het programma NidV geen sprake was. Anderzijds zien we dat het programma NidV op een aantal kenmerken – zoals maximale subsidie, uitvoeringstermijn en typen projecten – meer flexibiliteit dan wel mogelijkheden bood.

2.4 Rol en betrokkenheid partijen

In deze paragraaf beschouwen we de rol en betrokkenheid van partijen bij het programma Netwerken in de Veehouderij. Daarbij grijpen we deels terug naar de voorgaande paragrafen. In de eerste plaats gaan we in op de rol van het **ministerie van LNV**. De Directie Landbouw van dit ministerie is in **beleidsmatige zin** verantwoordelijk geweest voor het programma NidV. Vanuit deze rol fungeerde het ministerie dan ook als opdrachtgever – richting Wageningen UR – voor de uitvoering van het programma. Daarbij was het overigens ook zo dat het ministerie steeds afzonderlijk heeft besloten over de verschillende openstellingen (of het programma al dan niet gecontinueerd zou worden). Verder is het ministerie vanaf de tweede openstelling nauw betrokken geweest bij de selectie van de projecten⁵.

Wageningen UR was zoals eerder vermeld **verantwoordelijk** voor de **uitvoering van het programma NidV**. Hiervoor had Wageningen UR dan ook een programmamanager aangesteld. Het **programmamanagement** van Wageningen UR rapporteerde periodiek over de voortgang van het programma NidV aan de daarvoor ingestelde begeleidingscommissie (zie paragraaf 2.2) en het ministerie van LNV. In deze zin was het programmamanagement dus ook verantwoordelijk voor het financieel beheer van het programma NidV.

Een belangrijke taak van (het programmamanagement) van Wageningen UR had betrekking op het verzorgen van de **voorlichting en communicatie** rondom het programma NidV. Enerzijds was dit gericht op het ‘werven’ van aanvragen voor het programma. In die zin zijn bijvoorbeeld activiteiten ontplooid zoals het vervaardigen van persberichten, het plaatsen van advertenties, het informeren van adviseurs en intermediairs die in de veehouderij actief zijn, enzovoort. Ook kan hier het opstellen en verspreiden van zogenaamde twee wekelijkse attentiemails worden genoemd. Deze kenden een grote ‘oplage’ van tussen de 5.000 en 6.000 adressen waaronder veel veehouders. Deze mails worden overigens nog steeds periodiek verspreid. Deze mails konden dus ook worden benut om de openstelling van het programma NidV bekend te maken.

Daarnaast werden deze twee wekelijkse attentiemails ook benut voor het breder uitdragen van bepaalde resultaten van de ondersteunde netwerken. Hiervoor werd overigens ook de website www.verantwoordeveehouderij.nl ingezet. Deze website vormt in feite een centrale digitale plaats waar veel informatie over het programma NidV beschikbaar is. Daarbij gaat het bijvoorbeeld om ontwikkelde tools en hulpmiddelen die in de netwerken tot stand gekomen zijn, maar ook buiten die netwerken gebruikt kunnen worden. Daarnaast zijn er van alle netwerken uit alle openstellingen aparte pagina’s waar contactinformatie, artikelen, persberichten, filmpjes en rapporten van de netwerken op staan.

⁵ Bij de eerste openstelling gebeurde dit door een brede beoordelingscommissie.

Andere activiteiten die vanuit Wageningen UR op het gebied van voorlichting en communicatie ontplooid zijn, zijn bijvoorbeeld:

- Diverse (voortgangs)rapportages van het programma NidV, zoals bijvoorbeeld de rapporten 'Kennis maken met netwerken, een reflectie op zes maanden netwerken in de veehouderij' en 'Leergeschiedenissen van 2006'.
- Diverse publicaties over Netwerken in de Veehouderij, zoals 'Netwerkgereedschap voor vrije actoren', 'VPT-rendementslijn', 'Netwerktraditie in de veehouderij', 'Hoort, zegt het voort... Toppers en floppers in de communicatie bij Netwerken in de Veehouderij' en 'Zit er energie, dan kan alles, verhalen van de mens achter het netwerk'.
- Een papieren brochure bij de tweede en derde openstelling.
- Een advertentie geplaatst in De Boerderij bij de derde openstelling.
- Op de NRM beurs 2006 gestaan.
- Regionale startbijeenkomsten georganiseerd.
- Individuele steun aan netwerken op het gebied van communicatie.

Naast het programmamanagement was vanuit Wageningen UR overigens ook een zogenaamd **Actiegericht Onderzoeksteam (AOT)** actief. Dit team had als doel om, parallel aan de ondersteuning van netwerken, onderzoek te verrichten naar het functioneren van deze netwerken en daaruit bijvoorbeeld leerervaringen te destilleren voor de netwerkbegeleiders. Dit AOT heeft daartoe ook afzonderlijke rapportages opgesteld. Meer recentelijk is aan deze ondersteunende taak invulling gegeven door het toepassen van de methodiek van 'learning history' op een aantal ondersteunde netwerken.

Vanuit haar uitvoerende taken had Wageningen UR dus ook een belangrijke (voorbereidende) rol bij de **beoordeling en selectie van de aanvragen** die ingediend werden. Deze procedure zag er in grote lijnen als volgt uit. Aanvragers konden bij Wageningen UR een verzoek tot ondersteuning van hun netwerk indienen. In de eerste openstelling kon deze aanvraag zowel schriftelijk als via internet gedaan worden. Vanaf de tweede openstelling kon dit alleen nog via internet. Deze aanvraagprocedure werd bewust betrekkelijk eenvoudig gehouden om niet te hoge drempels op te werpen voor potentiële aanvragers. Aanvragers dienden namelijk een beperkt aantal vragen in te vullen die bijvoorbeeld betrekking hadden op het doel dat men als netwerk met de ondersteuning wilde bereiken, welke partijen er bij betrokken waren, waarom er een beroep op het programma NidV werd gedaan, welke kennis benodigd was en hoe men voornemens was om de te ontwikkelen kennis en ervaringen breder uit te dragen. De aanvragers hoefden in deze fase dus nog geen uitgewerkt projectplan op te stellen.

De volgende stap bestond er uit dat de zogenaamde **commissie Aanmelding Beoordeling Criteria (ABC)** een **eerste beoordeling** deed van deze aanvragen. Deze commissie bestond uit circa vijf personen. Bij de eerste openstelling van het programma hadden hier met name vertegenwoordigers van Wageningen UR zitting in. Vanaf de tweede openstelling zijn daarbij ook andere partijen zoals DLV en LTO betrokken. Bij de ranking van de aanvragen hanteerde de commissie ABC criteria zoals de mate van concreetheid van de aanvraag (projectidee), de haalbaarheid daarvan, mogelijke bijdrage aan verduurzaming van de veehouderij, mate van vernieuwing van het projectidee en bredere toepasbaarheid voor de veehouderij.

De eerste beoordeling door de commissie ABC kon er dus toe leiden dat enkele aanvragen direct afvielen. Dit omdat bij voorbaat heel duidelijk was dat een aanvraag niet paste binnen het programma NidV. In de tweede en derde tender is dit echter maar in beperkte mate gebeurd. In de eerste tender heeft deze commissie echter dieper gesneden in het aantal aanvragen. Enerzijds had dit te maken met het feit dat, zoals hierboven besproken, een aanzienlijk deel van de aanvragen afkomstig was van studieclubs waarbij de vraagstelling meer betrekking had op kennis 'consumenten' of op het financieren van het 'jaarprogramma'. Anderzijds was deze reductie ook noodzakelijk om de tweede stap van het beoordelingsproces – de persoonlijke bezoeken aan de netwerken – hanteerbaar te houden.

De tweede stap bestond er dan uit dat **bezoeken** werden afgelegd aan **netwerken** die vanuit de commissie ABC 'het groene licht hadden gekregen'. Deze bezoeken werden afgelegd door de commissie ABC aangevuld met een aantal andere deskundigen van Wageningen UR. In totaal ging het om circa tien personen die deze bezoeken aflegden. Per netwerk gingen twee personen van de commissie ABC/Wageningen UR mee. In de gesprekken met de vertegenwoordigers van de aanvragende netwerken werd bijvoorbeeld de mate van **betrokkenheid van partijen** (veehouders) getoetst en (daarmee) de 'drive' van het netwerk. Na afloop van elk bezoek vulden beide bezoekers daartoe gezamenlijk een beoordelingsformulier in.

De derde stap hield in dat de ABC commissie aan de hand van de oorspronkelijke beoordeling van de aanvragen en de resultaten van de beoordeling van de persoonlijke bezoeken tot een **ranking van de aanvragen** kwam. In de eerste openstelling werd dit voorstel voor de ranking voorgelegd aan een commissie waarin partijen zitting hadden zoals LTO, LNV, het Productschap Zuivel, de Dierenbescherming en de Stichting Natuur en Milieu (SNM). Deze commissie bepaalde dan de definitieve ranking en (daarmee) de vraag welke aanvragen wel of niet gehonoreerd zouden worden. Bij de tweede en derde openstelling legde Wageningen UR het voorstel voor de ranking van de aanvragen voor aan vertegenwoordigers van het ministerie LNV. In overleg met het ministerie werd dan bepaald welke netwerken wel of niet ondersteund zouden worden vanuit het programma NidV.

De aanvragers kregen – vanuit het programmamanagement van Wageningen UR – dan schriftelijk bericht over de vraag of hun aanvraag al dan niet gehonoreerd was. Richting afgewezenen werd ook aangegeven waarom hun aanvraag afgewezen was. In tabel 2.1 geven we aan hoeveel aanvragen voor de verschillende openstellingen van het programma NidV ingediend zijn en welk deel daarvan uiteindelijk gehonoreerd is. We zien daaruit dat met name in de openstelling van 2004 een aanzienlijk deel van de aanvragen afgewezen is. Op de achtergronden daarvan zijn we hierboven al ingegaan.

Tabel 2.1 Aanvragen en honoreringen in openstellingen van het programma NidV

Openstelling	Totaal aantal aanvragen	Aantal gehonoreerd
2004	155	54
2006	68	41
2007	71	34 ⁶

Aan de gehonoreerde netwerken werd vervolgens, via de eerder beschreven methodiek, een **netwerkbegeleider** toegewezen. Eén van de eerste taken van de netwerkbegeleiders was om – in samenspraak met het netwerk – tot een verdere uitwerking van het ingediende projectidee te komen. Daartoe stelde de netwerkbegeleider dus een **projectplan** op dat ook aan het programmamanagement van Wageningen UR ter beschikking werd gesteld. In het projectplan werd nader gedefinieerd wat het netwerk wilde bereiken en welke bijdragen er van de verschillende participanten werden verwacht.

In tabel 2.2 hebben we opgenomen welke partijen een bijdrage hebben geleverd aan de netwerkbegeleiding en met welke intensiteit dat gebeurd is. Daaruit blijkt dat vooral Wageningen UR hierin een belangrijke rol heeft gespeeld.

Tabel 2.2 Betrokkenheid partijen bij netwerkbegeleiding

Organisatie	Aantal netwerken dat door organisatie begeleid is
Wageningen UR (incl. LEI)	109

⁶ Daarnaast zijn in de 1^e helft van 2007 ook nog 27 netwerken ondersteund die in 2006 van start zijn gegaan (en dus een doorloop in 2007 kenden).

DLV	7
LTO Noord Projecten	4
ZLTO	2
Accon AVM	2
ETC Adviesgroep	3
HAS Den Bosch	1
CONO kaasmakers	1

Periodiek – bij afronding van de ondersteuning aan het netwerk of na ongeveer één jaar (indien de ondersteuning langer dan één jaar liep) – stelde de netwerkbegeleider een voortgangsverslag op voor de programmamanager van Wageningen UR. De programmamanager werd hiermee bijvoorbeeld in staat gesteld om lessen te trekken voor volgende openstellingen, eventueel bij te sturen in afzonderlijke netwerken of bijvoorbeeld besluiten te nemen over verlenging van de uitvoeringsperiode of verzoeken tot additioneel budget.

We hebben de sleutelpersonen – die niet betrokken zijn bij Wageningen UR – ook gevraagd naar hun beoordeling van de (kwaliteit van de) uitvoering van het programma NidV door Wageningen UR. Bij al deze personen was sprake van tevredenheid over de wijze waarop Wageningen UR zich van haar taken gekweten had. Het belangrijkste verbeterpunt dat door deze personen naar voren is gebracht was dat Wageningen UR er beter aan gedaan had indien zij er eerder voor had gekozen om ook andere partijen te betrekken bij de beoordeling van de aanvragen en bij het ondersteunen van de netwerken. In het programma NidV is deze slag wel rondom de tweede openstelling gemaakt maar het was achteraf gezien beter geweest indien dit van meet af aan had plaatsgevonden. Dit had wrevel bij andere kennisleveranciers kunnen voorkomen.

2.5 Kosten

Ter afronding van dit hoofdstuk presenteren we in deze paragraaf enkele **financiële kengetallen** over het programma NidV. In tabel 2.3 hebben we samengevat welke typen kostensoorten in het programma NidV onderscheiden werden en welke budgetten daarvoor aangewend zijn over de hele periode van vier jaar. Voor de volledigheid merken we overigens nog op dat het programma NidV geen meerjaren financiering heeft gekend. Zoals eerder vermeld, heeft rondom elke openstelling afzonderlijke besluitvorming door het ministerie van LNV plaatsgevonden. We zien daaruit dat in totaal in de periode 2004-2007 circa 8,5 miljoen euro aangewend is voor het programma NidV. Het leeuwendeel van de middelen is daarbij besteed aan het ondersteunen van de netwerken. Verder zijn middelen aangewend voor zaken zoals het opbouwen van kennis over netwerken, het ondersteunen van de netwerkbegeleiders (intervisie en themabijeenkomsten) en borging en verankering.

Tabel 2.3 Kosten en financiële realisatie programma NidV 2004 t/m 2007 (x 1.000 euro)

Kostensoort	Budget
Ondersteunen netwerken	5305
Selectie netwerken	540
Kennis over netwerken	835
Programmacoördinatie	755
Communicatie NidV	765
Borging en verankering	85
Intervisie en themabijeenkomsten	280
Totaal	8565

NB: Communicatiebudget stond direct ten dienste van de netwerken en zou in deze zin ook toegerekend kunnen worden aan de post 'ondersteunen netwerken'.

3. BEREIK

3.1 Inleiding

In dit hoofdstuk staat het bereik van het programma Netwerken in de Veehouderij (NidV) centraal. We zullen daartoe in paragraaf 3.2 eerst ingaan op de typering van de netwerken die we geraadpleegd hebben. Daarna bespreken we in paragraaf 3.3 de bekendheid van – en de informatievoorziening rondom – het programma NidV. We ronden dit hoofdstuk af met paragraaf 3.4. Daarin zullen we onder andere aandacht schenken aan de vraag in hoeverre het voor de doelgroep duidelijk was welke ondersteuning verkregen kon worden vanuit het programma en hoe deze ondersteuning beoordeeld wordt.

3.2 Typering van de netwerken

Voor de evaluatie zijn in totaal 25 deelnemende netwerken en 10 afgewezen netwerken geconsulteerd. De NidV-regeling is in de periode 2004 tot 2007 drie keer opengesteld. Er zijn gesprekken gevoerd met deelnemers en afgewezenen uit de verschillende openstellingen (zie tabel 3.1)⁷. Het gaat hierbij om penvoerders (veehouders) namens de netwerken. De resultaten die we hierna zullen presenteren hebben dus betrekking op 35 verschillende netwerken. Daar waar we in het navolgende spreken van ‘aanvragers’ bedoelen we overigens zowel deelnemers als afgewezenen. Immers, beide doelgroepen hebben destijds een aanvraag ingediend die al dan niet gehonoreerd is.

Tabel 3.1 Aantal geraadpleegde aanvragers naar openstelling

Openstelling	Deelnemers (N=25)	Afgewezenen (N=10)	Totaal (N=35)
2004 (start 2005)	12	2	14
2005 (start 2006)	5	4	9
2006 (start 2007)	8	4	12

We zijn in de evaluatie nagegaan in hoeverre de netwerken vóór het indienen van de aanvraag **al bestonden** of dat zij vooral rondom/voor het programma NidV **opgezet zijn**. Van de 35 geraadpleegde aanvragers gaf ongeveer de helft aan – namelijk 17 respondenten (waaronder 3 afgewezenen) – dat hun netwerk al langer bestond. Voor de andere 18 personen gold dus dat zij hun netwerken vooral voor of rondom de aanvraag voor het programma NidV opgezet hebben. Hierbij kon het overigens ook gaan om nieuwe netwerken die vanuit een ‘samensmelting’ van enkele oudere netwerken tot stand waren gekomen.

Tijdens de evaluatie is bij de geconsulteerde veehouders nagegaan welke **typen partijen** (op enig moment) **deel uitgemaakt** hebben van hun **netwerken**. In tabel 3.2 zijn de uitkomsten daarvan samengevat. Uit deze tabel blijkt dat de netwerken een grote diversiteit aan deelnemende partijen kenden. Zoals gezegd, vormde samenwerkingsverbanden van **veehouders** de primaire doelgroep van het programma NidV. Het mag dan ook geen verwondering wekken dat veehouders dominant aanwezig waren in de netwerken (dit was immers een ‘verplichting’ in het programma). Binnen de veehouders spannen met name **rundveehouders** ‘de kroon’. In de meeste gevallen ging het hierbij

⁷ In het voorgaande hoofdstuk hebben we aangegeven dat er met name tussen de 1^e en 2^e openstelling een aantal aanpassingen in het programma NidV doorgevoerd zijn. Daarom hebben we steeds getoetst in hoeverre de uitkomsten eventueel duidelijk varieerden voor deelnemers van de 1^e openstelling ten opzichte van de uitkomsten voor de deelnemers van de 2^e en 3^e opstellingen. Daar waar dit het geval is zullen we dat vermelden. Voor de afgewezenen hebben we dergelijke analyses – met name vanwege het beperkte aantal waarnemingen – achterwege gelaten.

overigens om **melkveehouders**. Op de tweede plaats komen dan varkenshouders. Zij waren in ongeveer een kwart van de netwerken vertegenwoordigd. Pluimveehouders en schaphouders participeerden in een meer beperkt deel van de netwerken.

We zien uit de resultaten van tabel 3.2 dat **adviseurs** een rol speelden in verschillende netwerken. Het ging hierbij om accountants en administratiekantoren maar ook om partijen zoals DLV en LTO die dan vooral een rol speelden als netwerkbegeleider.

Kennisleveranciers zoals Wageningen UR, DLV, LTO en (overige) adviseurs waren uiteraard in **sterke mate betrokken** bij de netwerken. Immers, het uitgangspunt van het programma NidV was om deze partijen intensief te betrekken bij de kennisbehoeften van de netwerken. Daarom kreeg ook elk netwerk een netwerkbegeleider vanuit één van deze partijen toegewezen. Naast deze procesbegeleiding konden de netwerken verder ook nog een beroep op inhoudelijke ondersteuning vanuit deze partijen doen. Uit de resultaten blijkt dat Wageningen UR bij nagenoeg alle deelnemende netwerken betrokken is geweest (als netwerkbegeleider en/of via het bieden van inhoudelijke ondersteuning). Op zich is dit ook niet vreemd gelet op de belangrijke trekkende rol die Wageningen UR had. Zo werden in de eerste openstelling bijvoorbeeld alleen maar netwerkbegeleiders vanuit Wageningen UR ingezet. Bij de 2^e en 3^e openstelling werd dit verruimd in die zin dat ook netwerkbegeleiders van andere partijen ingezet konden worden. Ook in die openstellingen is het accent echter op Wageningen UR blijven liggen.

Meer in het algemeen zien we in schema 3.2 dat andere partijen dan veehouders vooral betrokken waren bij de deelnemers en in veel mindere mate bij de afgewezenen. Op zich is dit ook verklaarbaar omdat bijvoorbeeld netwerkbegeleiders pas betrokken raakten nadat een aanvraag gehonoreerd was (zie hoofdstuk 2).

Kennisleveranciers waren dus in ieder geval via de **netwerkbegeleiders** betrokken bij de deelnemende netwerken. De netwerkbegeleiders verrichtten taken zoals het organiseren van bijeenkomsten, het leiden en structureren van de discussie tijdens bijeenkomsten, het formuleren van de standpunten en vragen van het netwerk, het maken van de voortgangsrapportages, het regelen van financiële aspecten en het zoeken naar en het leggen van contacten met voor het netwerk interessante partijen zoals kennisaanbieders/-dragers.

Naast een procesmatige rol konden kennisleveranciers dus ook een **inhoudelijke rol** spelen bij de netwerken. Later in deze rapportage komen we overigens nog terug op de vraag in hoeverre bij de door ons geraadpleegde netwerken kennisleveranciers al dan niet een dergelijke inhoudelijke rol hebben gespeeld. Bij deze inhoudelijke rol dient bijvoorbeeld te worden gedacht aan zaken zoals het geven van bepaalde adviezen of presentaties door inhoudelijk deskundige personen en/of het bijwonen van één of enkele bijeenkomsten van het netwerk door dergelijke personen.

Tabel 3.2 Typen partijen die betrokken waren in netwerken in steekproef evaluatie (aantallen)

Partijen in netwerken	Deelnemers (N=25)	Afgewezenen (N=10)	Totaal (N=35)
Veehouders			
<i>Rundveehouder(s) (dit waren met name melkveehouders)</i>	16	5	21
<i>Varkenshouder(s)</i>	8	1	9
<i>Paardenhouder(s)</i>	-	-	-
<i>Geitenhouder(s)</i>	-	-	-
<i>Konijnenhouder(s)</i>	-	-	-
<i>Schapenhouder(s)</i>	1	2	3
<i>Pluimveehouder(s)</i>	4	1	5
<i>Hondenfokker(s)</i>	-	1	1
Adviseurs			
<i>Administratiekantoren/accountants</i>	4	-	4
<i>DLV</i>	1	2	3
<i>LTO</i>	2	-	2
<i>Overige adviseurs</i>	5	1	6
Onderwijs en onderzoek			
<i>Wageningen UR (ASG, LEI)</i>	24	2	26
Toeleveranciers	12	1	13
Afnemers	1	-	1
Maatschappelijke organisaties	1	-	1
Overige partijen	4	1	5

Bij verticale netwerken kan het ook zinvol zijn om **toeleveranciers en/of afnemers** (van veehouders) te betrekken. We zien uit tabel 3.2 dat hiervan bij ongeveer de helft van de deelnemende netwerken sprake is geweest. Daarbij ging het met name om toeleveranciers. Hierbij dient te worden gedacht aan partijen zoals veevoederproducenten en stallenbouwers. Andere typen toeleveranciers waar in deze netwerken een beroep op is gedaan, zijn bijvoorbeeld kunstmestproducenten of bedrijven die zich bezighouden met kunstmatige inseminatie om zo bepaalde rassen te fokken.

Op meer incidentele basis is er met andere partijen zoals maatschappelijke organisaties op het gebied van natuur en milieu samengewerkt in de netwerken.

3.3 Bekendheid en informatievoorziening

Zoals eerder vermeld, werd het programma NidV via Wageningen UR uitgevoerd. Uit de evaluatie is gebleken dat Wageningen UR een centrale rol heeft gespeeld in de informatievoorziening rondom het programma. Zo heeft Wageningen UR, zie ook hoofdstuk 2, door middel van twee wekelijkse attentiemails, persberichten, een papieren brochure (vanaf de 2° openstelling) en artikelen bekendheid gegeven aan het programma. De website www.verantwoordeveehouderij.nl is één van de belangrijkste communicatiekanalen van Wageningen UR (geweest) om enerzijds bekendheid te geven aan het programma NidV en anderzijds de resultaten daarvan breder uit te dragen. Ook zijn via Wageningen UR advertenties geplaatst in agrarische dag- en vakbladen zoals 'De

Boerderij’.

Verder hebben medewerkers van Wageningen UR in persoonlijke contacten aandacht aan het programma geschonken en zijn vanuit Wageningen UR ook partijen geïnformeerd waarvan bekend is dat zij veel contacten onderhouden met veehouders. Hierbij dient te worden gedacht aan partijen zoals veevoederleveranciers, accountants-/administratiekantoren en agrarische adviesorganisaties als DLV, LTO en de Melkvee Academie. Tot slot vermelden we hier nog dat, zoals in hoofdstuk 2 beschreven, in de eerste openstelling ook studieclubs van veehouders gericht aangeschreven zijn.

In de gesprekken met **sleutelpersonen** hebben we ook aandacht besteed aan de vraag hoe Wageningen UR de taken op het gebied van voorlichting en communicatie opgepakt en ingevuld heeft. Deze personen waren unaniem van mening dat dit (zeer) zorgvuldig en gedegen uitgevoerd was door Wageningen UR. Daarbij werden vooral als sterke punten naar voren gebracht de hierboven al genoemde twee wekelijkse attentiemails die breed verspreid werden (ook binnen de veehouderijsector zelf) en de zojuist genoemde website. Dat Wageningen UR deze taken adequaat opgepakt heeft wordt overigens verder nog onderschreven door het feit dat het ministerie van LNV aan Wageningen UR gevraagd heeft om dergelijke taken ook in de lopende regeling Praktijknetwerken te blijven vervullen.

Voor de evaluatie hebben we, zoals in het inleidende hoofdstuk beschreven, ook dertien **netwerkbegeleiders** geconsulteerd⁸. In de gesprekken met deze personen zijn we ook ingegaan op de vraag hoe zij de bekendmaking van het programma NidV ervaren hebben en of daar in hun optiek destijds voldoende inspanningen op zijn gepleegd. Elf van de dertien netwerkbegeleiders gaven aan dat er in hun optiek voldoende initiatieven ontplooid waren om het programma NidV bekend te maken onder veehouders. Twee netwerkbegeleiders waren van mening dat er meer gedaan had moeten worden. Zo meldde één netwerkbegeleider dat het ministerie van LNV meer had kunnen doen via brancheorganisaties zoals LTO. Volgens deze netwerkbegeleider is dit uiteindelijk wel op gang gekomen maar had dit eerder moeten en kunnen gebeuren. De andere netwerkbegeleider vond dat naast Wageningen UR ook andere kennisleveranciers zoals DLV het programma actiever hadden kunnen uitdragen naar hun achterban. Een ruime meerderheid van de netwerkbegeleiders (negen personen) gaf aan dat Wageningen UR de belangrijkste partij was geweest bij het uitdragen van – en het communiceren over – het programma NidV. Enkele netwerkbegeleiders dichtten het ministerie van LNV hierbij een belangrijke rol toe.

Bij de aanvragers is nagegaan hoe zij destijds **op het spoor van het programma NidV** zijn gekomen en welke bronnen daarbij dus een rol hebben gespeeld. In tabel 3.3 hebben we de uitkomsten van deze vraagstelling samengevat. Als meer algemene conclusie blijkt daaruit dat **meerdere sporen relevant** zijn geweest. Meer specifiek duiden de resultaten in tabel 3.3 er op dat vooral Wageningen UR en brancheorganisaties zoals LTO hierin een belangrijke rol hebben gespeeld. In de tweede plaats worden bronnen zoals agrarische dag- en vakbladen De Boerderij en Nieuwe Oogst (van LTO) en het ministerie van LNV verschillende malen genoemd. De andere informatiebronnen die in tabel 3.3 opgenomen zijn, zijn door de respondenten minder frequent naar voren gebracht.

---

⁸ Het ging hierbij om negen netwerkbegeleiders van Wageningen UR (ASG LEI) en vier netwerkbegeleiders van andere organisaties. Bij de verschillende vragen die we aan de netwerkbegeleiders hebben voorgelegd, komen geen opvallende verschillen in uitkomsten tussen deze twee groepen netwerkbegeleiders naar voren.

Tabel 3.3 Informatiebronnen die aanvragers op het spoor van het programma NidV hebben gezet (meerdere antwoorden mogelijk)

Bron	Deelnemers (N=25)	Afgewezenen (N=10)	Totaal (N=35)
Via Wageningen UR	5*	4	9
Via brancheorganisatie (LTO, e.d.)	7	2	9
Via agrarische dag-/vakbladen	6	1	7
Via het ministerie van LNV	4	1	5
Ervaring met eerder netwerk	3	1	4
Via een ander bedrijf	-	2	2
Via accountants-/administratie-kantoor	2	-	2
Zelf gezocht/ op het spoor gekomen	2	-	2
Via DLV	1	-	1
Via Productschap	-	1	1

* Aantal keer genoemd.

Om na te gaan in hoeverre de netwerken destijds zelf gemotiveerd waren om een aanvraag in te dienen hebben we de aanvragers de vraag gesteld wie destijds het **initiatief heeft genomen** om daadwerkelijk de stap te zetten om een aanvraag voor het programma NidV in te dienen. Daaruit bleek dat het initiatief vooral bij de netwerken zelf – namelijk bij 30 van de 35 geraadpleegde aanvragers – heeft gelegen. De overige vijf respondenten gaven aan dat het destijds om een gezamenlijk initiatief met andere partijen ging. Bij elk van deze vijf netwerken werden overigens andere partijen naar voren gebracht namelijk: Wageningen UR, LTO, een Productschap, de Melkvee Academie en een dierenartsenpraktijk.

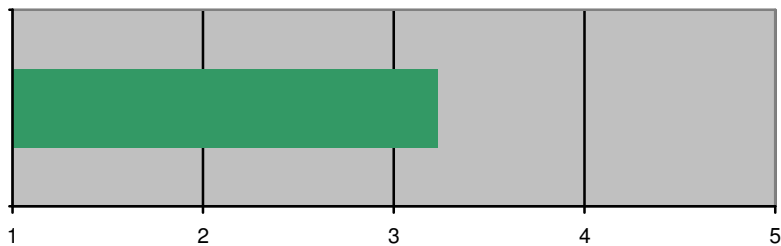
Aan de geconsulteerde veehouders is gevraagd om een inschatting te maken van de **bekendheid van het programma NidV onder veehouders**. Tabel 3.4 geeft hiervan een overzicht. Gemiddeld gezien denken de aanvragers dat bijna een derde deel van de veehouders het programma gekend zal hebben. De sleutelpersonen komen tot een vergelijkbare inschatting. Desgevraagd schatten de sleutelpersonen in dat het programma NidV een grotere bekendheid genoot dan de lopende regeling Praktijknetwerken. Daarbij wordt door verschillende sleutelpersonen wel gewezen op het feit dat de naamsbekendheid van het programma NidV in de loop der tijd uitgebouwd is. De regeling Praktijknetwerken loopt nog minder lang dan het programma NidV gelopen heeft. Dat betekent dat ook deze regeling in de komende jaren mogelijk nog een vergelijkbare ‘inhaalslag’ kan gaan maken.

Tabel 3.4 Inschatting bekendheid programma NidV onder veehouders

Percentage veehouders dat bekend is met programma	Deelnemers (N=25)	Afgewezenen (N=10)	Totaal (N=35)
75% of meer	-	20%	6%
50 t/m 74%	24%	10%	20%
25 t/m 49%	20%	10%	17%
0 t/m 24%	40%	40%	40%
Weet niet	16%	20%	17%

Ook aan de geraadpleegde **netwerkbegeleiders** hebben we gevraagd wat hun inschatting – op een 5-puntsschaal – is van de bekendheid van het programma NidV onder de veehouders. Uit figuur 3.1 blijkt dat de netwerkbegeleiders gemiddeld gezien van mening waren dat het programma niet heel bekend was onder veehouders maar anderzijds ook weer niet heel onbekend. Daarmee bedoelen de netwerkbegeleiders in feite dat een redelijk deel van de veehouders bekend was met het programma maar dat het hier niet om de meerderheid van de veehouders ging. Daarmee sporen ook deze bevindingen vrij goed met de inschattingen van aanvragers en sleutelpersonen die hierboven gepresenteerd zijn.

Figuur 3.1   **Inschatting bekendheid programma NidV onder procesbegeleiders (N=13)**

Legenda:

- 1 = zeer onbekend
- 2 = onbekend
- 3 = niet bekend, maar ook niet onbekend
- 4 = bekend
- 5 = zeer bekend

Bij de netwerkbegeleiders (N=13) hebben we navraag gedaan of zij vinden dat de **juiste netwerken** van veehouders door het programma NidV bereikt zijn. Tien netwerkbegeleiders vinden dat de juiste netwerken bereikt zijn. Enkele van hen geven aan dat innovatieve veehouders die voorop lopen de regeling goed konden vinden en er ook op een juiste manier gebruik van konden maken. Veehouders die verder durven te kijken dan de praktische korte termijn vraagstukken zijn wel bereikt met de regeling. Ondanks dat zitten er volgens een paar netwerkbegeleiders altijd wel een paar veehouders tussen die via LNV-regelingen eigen korte termijn doelstellingen willen bereiken en weinig bereidheid tot kennisdeling tonen. Drie netwerkbegeleiders vinden niet dat de juiste netwerken bereikt zijn. Elk van hen noemt hier een andere reden voor. Een genoemde reden is dat de kennisinstelling nog teveel bepaald wat er gebeurd en dat er dus aanvragen worden ingediend die met name door de kennisinstellingen zijn geïnitieerd en waarin onvoldoende aandacht is voor de veehouder zelf. De andere twee netwerkbegeleiders die vonden dat niet de juiste netwerken bereikt waren, gaven aan dat de projecten te weinig op duurzaamheid (verantwoorde veehouderij) gericht waren en dat het telkens dezelfde groep veehouders is die de subsidiepotten weet te vinden. Er zijn weinig nieuwkomers volgens deze netwerkbegeleider.

Hierboven is al aangegeven dat er rondom het programma NidV verschillend **voorlichtingsmateriaal** ontwikkeld is. In dit verband hebben we aan zowel de deelnemers als de afgewezenen gevraagd of zij zich bepaald voorlichtingsmateriaal nog konden herinneren. Voor de geraadpleegde deelnemers was dit voor 60% van de respondenten (15 personen) het geval terwijl de helft van de afgewezenen (5 personen) zich dit kon herinneren. Vervolgens hebben we aan personen die zich dit materiaal nog konden herinneren, gevraagd om welk voorlichtingsmateriaal het dan ging en hoe zij dit – met een rapportcijfer – waardeerden. De resultaten hiervan hebben we in tabel 3.5 vervat.

Tabel 3.5 Bekendheid voorlichtingsmateriaal en beoordeling kwaliteit (in rapportcijfer)

Soort voorlichtingsmateriaal	Deelnemers (N=15)		Afgewezenen (N=5)		Totaal (N=20)	
	Aantal deelnemers dat daarmee bekend is	Beoordeling	Aantal afgewezenen dat daarmee bekend is	Beoordeling	Aantal aanvragers dat daarmee bekend is	Beoordeling
Website www.verantwoordeveehouderij.nl	5	7,2	1	7,0	6	7,2
Overig internetmateriaal	6	7,2	3	7,0	9	7,1
Papieren brochure	6	7,7	2	7,0	8	7,5
Persberichten	-	-	-	-	-	-
Advertenties in agrarische dag- en vakbladen	1	8,0	-	-	1	8,0

Legenda rapportcijfers:

1 = zeer slecht

10 = zeer goed

Daaruit blijkt dat het voorlichtingsmateriaal – voorzover dat nog bekend was bij de geraadpleegde aanvragers – positief gewaardeerd werd.

In de gesprekken met aanvragers hebben we aandacht besteed aan de vraag of het voor hun netwerk destijds duidelijk was **welke criteria van toepassing waren** om voor ondersteuning vanuit het programma NidV in aanmerking te komen. Dit bleek voor 80% van de aanvragers (28 personen: 20 deelnemers en 8 afgewezenen) het geval te zijn. Eén aanvrager kon deze vraag niet beantwoorden terwijl het voor zes aanvragers (vijf deelnemers en één afgewezenen) destijds niet duidelijk was welke criteria precies voor het NidV programma golden. Voor twee van deze aanvragers had dit echter niet belemmerend gewerkt om toch zelf een aanvraag in te dienen terwijl eveneens twee personen niet zelf de aanvraag ingediend hadden maar daar ondersteuning voor verkregen hadden. Ook voor deze laatste twee respondenten vormde dit dus niet echt een probleem. Per saldo waren er dus twee aanvragers die aangegeven hebben dat zij de onduidelijkheid omtrent de vraag welke criteria precies golden als lastig hebben ervaren bij het doen van de aanvraag. Eén van deze personen wist niet precies voor welke zaken zijn netwerk een beroep op het programma kon doen. De andere persoon noemde dat zijn netwerk niet precies wist welke kosten wel of niet subsidiabel waren.

Samenhangend met het voorgaande hebben we de aanvragers ook de vraag gesteld hoe zij **informatie over de criteria** van het programma NidV verkregen hebben. Het merendeel van de aanvragers (23 respondenten) had deze informatie via Wageningen UR verkregen. Daarnaast werden ook nog partijen genoemd zoals LTO (viermaal genoemd), DLV (tweemaal genoemd) en accountants-/administratiekantoren (tweemaal genoemd).

We hebben de aanvragers ook de vraag gesteld of het voor hen lastig was om **aan de criteria te voldoen**. In totaal zeven aanvragers konden deze vraag niet beantwoorden (bijvoorbeeld omdat zij dit niet meer wisten of omdat iemand anders de aanvraag verzorgd had). Van de 28 aanvragers die deze vraag wel konden beantwoorden, had tweederde deel (19 aanvragers) dit niet als lastig ervaren. Voor negen aanvragers (zes deelnemers en drie afgewezenen) was dit wel lastig geweest. Deze personen noemden met name dat zij de criteria niet scherp genoeg vonden (voor meerdere uitleg vatbaar), dat zij het lastig hadden gevonden om het vernieuwende karakter van het projectidee aan te geven en dat zij het betrekken van voldoende veehouders (minimaal drie) als lastig

ervaren hadden.

3.4 Inzet en beoordeling procesmatige en inhoudelijke ondersteuning

In deze paragraaf zullen we ingaan op de vraag in hoeverre het voor de aanvragers duidelijk was op wat voor ondersteuning zij bij de uitvoering van hun project konden rekenen en van welke ondersteuning zij daadwerkelijk gebruik gemaakt hebben en hoe zij dat gewaardeerd hebben.

Zoals eerder aangegeven, kregen in het programma NidV netwerken – die hun aanvraag gehonoreerd zagen – een **netwerkbegeleider toegewezen**. Deze toewijzing vond plaats vanuit het programmamanagement van Wageningen UR.

Allereerst is bij de aanvragers nagegaan of het voor hen duidelijk was op wat voor **soort ondersteuning** zij vanuit het programma NidV konden rekenen. Voor 25 aanvragers – waaronder acht deelnemers en zeven afgewezenen – was dat inderdaad het geval terwijl één respondent deze vraag niet kon beantwoorden. Per saldo waren er dus negen aanvragers (zes deelnemers en drie afgewezenen) die niet goed wisten op welke ondersteuning zij konden rekenen. Zo gaven drie van deze aanvragers aan dat het voor hen eerst niet duidelijk was geweest dat zij niet zelf mochten kiezen voor de partijen die hen zouden ondersteunen. Eén van deze aanvragers had er moeite mee dat de adviseur die zijn netwerk altijd terzijde had gestaan ‘op zij moest worden geschoven ten faveure van iemand van Wageningen UR’. Een andere aanvrager van deze groep van drie personen sprak wat dit aangaat van ‘gedwongen winkelnering’. Vier aanvragers wisten niet dat er vanuit het programma – naast procesmatige ondersteuning – ook inhoudelijke ondersteuning kon worden verkregen. Twee aanvragers wisten niet dat de ondersteuning bedoeld was om tot onderlinge kennisontwikkeling en -uitwisseling te komen, maar dachten dat zij de ondersteuning konden inzetten voor het helpen realiseren van innovaties.

In het verlengde van de voorgaande vraag hebben we aan de aanvragers de vraag gesteld of het voor hen duidelijk was **vanuit welke partijen** zij **ondersteuning** vanuit het programma NidV konden krijgen. Voor 28 aanvragers was dit wel het geval en voor zeven aanvragers niet. Bij deze laatste aanvragers gaat het allemaal om deelnemers. Dit valt wellicht te verklaren uit het feit dat alleen deelnemers te maken hebben gehad met ondersteuning vanuit het programma. En in deze zin konden dus ook alleen deelnemers min of meer ‘verrast’ worden door de partijen die deze ondersteuning in de praktijk gingen bieden. Drie van deze zeven aanvragers hebben de onduidelijkheid over de partijen die ondersteuning konden bieden niet als lastig ervaren. De andere vier aanvragers hebben dit wel als bezwaarlijk ervaren. Zij noemden alle vier dat ze van mening waren dat ze met hun netwerk teveel ‘gebonden’ waren aan wat Wageningen UR wilde waardoor er voor hen maar beperkt ruimte was voor hun eigen ideeën en aanpak.

In het resterende deel van deze paragraaf gaan we meer specifiek in op de ondersteuning aan de geraadpleegde deelnemers vanuit het programma NidV. In tabel 3.6 hebben we opgenomen **welke ondersteuning** – volgens opgave van de respondenten – **verkregen is**. Daaruit blijkt dat wat de netwerkbegeleiding betreft het accent sterk op Wageningen UR heeft gelegen. Hierbij ging het dan met name om medewerkers van (vooral) de Animal Sciences Group (ASG) en (in wat mindere mate) het Landbouw Economisch Instituut (LEI).

Tabel 3.6 Invulling procesbegeleiding en inhoudelijke ondersteuning (N=25)

Ondersteunende organisatie	Netwerkbegeleiding	Inhoudelijke ondersteuning**
Geen enkele partij	n.v.t.	3
Wageningen UR (ASG, LEI)	21*	11
DLV	1	2
LTO Advies	1	3
PPP Agro Advies	1	1
Accon AVM	1	-
Veevoederfabrikant	n.v.t.	4
Veearts	n.v.t.	4
Gezondheidsdienst	n.v.t.	1
ICT dienstverlener	n.v.t.	1
P&O adviseur	n.v.t.	1
Overige toeleveranciers	n.v.t.	1

* Aantal keer genoemd.

** Meerdere antwoorden mogelijk.

Bij de **inhoudelijke ondersteuning** die – volgens opgave van de deelnemers – verkregen is, is sprake van een grotere diversiteit. Overigens hoeft het hierbij niet altijd te gaan om betaalde ondersteuning. Zo konden bijvoorbeeld veevoederfabrikanten of veeartsen ook een inhoudelijke bijdrage ‘om niet’ leveren. We zien uit tabel 3.6 dat een vrij breed spectrum van partijen inhoudelijke ondersteuning heeft geboden aan de deelnemers in onze steekproef.

In het voorgaande hebben we al aangegeven dat de netwerken niet zelf een netwerkbegeleider mochten uitkiezen maar dat zij iemand kregen toegewezen. Daarom is bij de deelnemers nagegaan of zij destijds meer inspraak hadden willen hebben qua organisatie en/of persoon die de netwerkbegeleiding verzorgd heeft. Tabel 3.7 bevat de uitkomsten van deze vraagstelling.

Tabel 3.7 Inspraak bij keuze procesbegeleiding

Mate van inspraak	Deelnemers (N=25)
Meer inspraak bij keuze organisatie	8%
Meer inspraak bij keuze persoon	8%
Meer inspraak bij zowel de keuze voor organisatie als bij keuze persoon	20%
Geen behoefte aan inspraak	64%

Uit deze tabel blijkt dat het merendeel van de deelnemers – circa tweederde deel – tevreden was over zowel de organisatie (veelal dus Wageningen UR) als de persoon die zorg heeft gedragen voor de netwerkbegeleiding. Deze deelnemers hadden geen behoefte aan meer inspraak. Een derde deel van de geraadpleegde deelnemers had wel graag meer inspraak willen hebben in de keuzes die gemaakt zijn. Voor vijf van deze deelnemers had dat zowel betrekking op de organisatie als de persoon die de netwerkbegeleiding verzorgd heeft. Deelnemers uit (de openstelling) van 2004 bleken beduidend vaker behoefte te hebben aan meer inspraak dan deelnemers uit 2005/2006

(59% versus 15%). Dit geeft een indicatie dat veranderingen die in de uitvoering van het programma (na het eerste jaar) zijn aangebracht effect hebben gehad.

In het verlengde van de voorgaande vraagstelling zijn we nagegaan of de deelnemers destijds **dezelfde keuzes** zouden hebben gemaakt ten aanzien van de netwerkbegeleiding indien zij dat zelf hadden mogen bepalen. Hieruit kwamen min of meer vergelijkbare resultaten naar voren als zojuist beschreven. Voor zestien deelnemers gold namelijk dat zij zelf dezelfde keuze zouden maken terwijl drie respondenten deze vraag niet konden beantwoorden. Per saldo waren er dus zes geconsulteerde deelnemers die aangaven dat zij zelf een andere keuze hadden gemaakt indien zij daar vrij in waren geweest.

Als 'spiegelbeeld' van het voorgaande hebben we ook aan de **netwerkbegeleiders** gevraagd of volgens hen veelal de **juiste match** is gemaakt tussen het type netwerkbegeleider en het type netwerk – of de typen netwerken – die zij ondersteund hebben. Een ruime meerderheid – namelijk elf van de dertien netwerkbegeleiders – vond dat er bij de projecten die zij zelf begeleid hebben een goede match is gemaakt. Deze personen gaven ook aan dat het koppelen van de netwerken aan de netwerkbegeleiders zorgvuldig en goed opgepakt werd vanuit het programmamanagement van de Wageningen UR. Twee netwerkbegeleiders hadden echter negatieve ervaringen met netwerken die zij begeleid hadden. Uit de toelichtingen is echter gebleken dat de oorzaken daarvan niet zozeer moeten worden gezocht in een ongeschikte koppeling tussen netwerkbegeleider en de netwerken. Eén netwerkbegeleider noemde namelijk dat veehouders in de netwerken te veel 'gepamperd' willen worden. Daardoor ontstond een spanningsveld in het verwachtingspatroon van de veehouders en de netwerkbegeleider(s). Bij de andere netwerkbegeleider had bij een netwerk gespeeld dat enkele veehouders ook betrokken waren bij adviesverlening (aan veehouders). Deze veehouders zagen de betreffende netwerkbegeleider daarom als concurrent. Zij waren bang dat de netwerkbegeleider er vandoor zou gaan met de in het netwerk opgedane kennis. Dit maakte een goede vertrouwelijke samenwerking lastig.

Onder de geraadpleegde deelnemers bleek veelal tevredenheid te bestaan over de partijen die zorg hebben gedragen voor de **inhoudelijke ondersteuning** van de netwerken (zie ook tabel 3.6). Twintig van de 22 deelnemers die gebruik hebben gemaakt van inhoudelijke ondersteuning zouden weer voor dezelfde partijen kiezen terwijl twee deelnemers deze vraag niet konden beantwoorden.

4. ORGANISATIE EN UITVOERING

4.1 Inleiding

In dit hoofdstuk gaan we in op de organisatie en uitvoering van het programma NidV. In paragraaf 4.2 behandelen we de wijze waarop aanvragen voor het programma tot stand zijn gekomen. In paragraaf 4.3 verleggen we de aandacht naar de ervaringen die de aanvragers hebben opgedaan met de procesbegeleiding. In paragraaf 4.4 staat de beoordeling van de selectieprocedure centraal. Vervolgens besteden we in paragraaf 4.5 aandacht aan de wijze waarop de netwerkbegeleiders ondersteund en gefaciliteerd zijn om invulling aan hun taken te geven. In de daaropvolgende paragraaf 4.6 komt de algemene beoordeling van de organisatie en uitvoering van het programma NidV aan bod. Dit doen we onder andere aan de hand van sterke en verbeterpunten. Tot slot zullen we in paragraaf 4.7 aandacht besteden aan de ervaringen van veehouders met een afgewezen aanvraag.

4.2 Voorbereiding van de aanvraag

In deze paragraaf staan we stil bij de wijze waarop de aanvragen tot stand zijn gekomen bij de door ons ondervraagde aanvragers. Als eerste hebben we de aanvragers de vraag gesteld in hoeverre zij bij het doen van hun aanvraag al dan niet zijn **ondersteund door externen**. In tabel 4.1 hebben we de resultaten van deze vraagstelling samengevat. We zien daaruit dat maar een beperkt deel van de aanvragers – ongeveer één op de zes – het indienen van de aanvraag voornamelijk aan een externe partij heeft overgelaten. Hieruit blijkt dat het indienen van een aanvraag niet zo moeilijk was dat daarvoor frequent een beroep op externen gedaan moest worden. Ook vanuit de gesprekken met **slutelpersonen** komt overigens het beeld naar voren dat de aanvraagprocedure van het programma NidV relatief eenvoudig was.

Ongeveer de helft van de aanvragers heeft de aanvraag deels zelf gedaan en heeft daarbij deels een beroep op externe ondersteuning gedaan (zie tabel 4.1). Daarbij moet bijvoorbeeld worden gedacht aan situaties waarbij de aanvragers een deel van de vragen wel konden beantwoorden maar bij bepaalde vragen toch nog behoefte aan toelichting bestond vanuit Wageningen UR (zie ook hierna). Of aan situaties waarbij aanvragers behoefte hadden aan 'ruggespraak' met een contactpersoon van bijvoorbeeld Wageningen UR om het projectidee eens te bespreken. Een derde deel van de aanvragers kon de aanvraag (vrijwel) zelfstandig af en had (dus) geen behoefte aan externe ondersteuning.

We hebben de aanvragers die (deels) ondersteund zijn bij het doen van de aanvraag ook gevraagd bij wie zij deze ondersteuning gezocht hebben. In totaal ging het daarbij dus om 23 aanvragers. Daaruit bleek dat een ruime meerderheid van deze aanvragers (namelijk 18 van de 23 aanvragers) ondersteuning bij Wageningen UR had gezocht. Verder werden hierbij ook nog enkele malen (financiële) adviesbureaus genoemd terwijl LTO en een productschap elk eenmaal genoemd werden.

Tabel 4.1 Gebruik van externe ondersteuning bij het indienen van de aanvraag

Ondersteuning	Deelnemers (N=25)	Afgewezenen (N=10)	Totaal aanvragers (N=35)
Voornamelijk zelf gedaan	32%	40%	34%
Deels zelf en deels ondersteund	52%	40%	49%
Voornamelijk ondersteund	16%	20%	17%
Totaal	100%	100%	100%

De aanvragers die (deels) zijn ondersteund is gevraagd hoe en **op welke wijze** deze

ondersteuning heeft plaatsgevonden (zie tabel 4.2). We zien in de eerste plaats dat de partij die ondersteuning heeft geboden – meestal dus Wageningen UR – veelal pas in beeld kwam nadat deze door het netwerk was gevraagd om ondersteuning te bieden. Ongeveer een derde deel van deze aanvragers spreekt van een gezamenlijk initiatief bij het indienen van de aanvraag. Hiervan was bijvoorbeeld sprake indien aanvragers een (redelijk) intensieve ondersteuning hadden ervaren van de externe partij die hen ondersteund had. Bij ongeveer één op de acht aanvragers die ondersteund zijn heeft de externe partij in de optiek van de aanvragers een meer ‘trekkende’ rol gespeeld bij het doen van de aanvraag. Hierbij ging het dan bijvoorbeeld om projectideeën die speelden bij bijvoorbeeld Wageningen UR of een productschap waar dan vervolgens ondernemers bij werden gezocht voor wie deze ideeën eveneens relevant konden zijn.

Tabel 4.2 Rol en betrokkenheid ondersteunde partijen*

Rol ondersteuning	Deelnemers (N=17)	Afgewezenen (N=6)	Totaal aanvragers (N=23)
Externe partij kwam met idee en hebben ons aangezet tot het doen van een aanvraag	6%	33%	13%
Was een gezamenlijk initiatief van ons en externe partij	29%	33%	30%
Externe partij is in beeld gekomen nadat wij deze partij verzocht hadden om ons te ondersteunen bij het doen van een aanvraag	65%	33%	57%

* Door afrondingsverschillen tellen de percentages niet altijd precies op tot 100%.

Ook in de interviews met **netwerkbegeleiders** hebben we de vraag gesteld of netwerken van veehouders – volgens de ervaringen van deze begeleiders – veelal zelfstandig de aanvraag opgesteld hebben of dat zij daarbij ondersteund zijn. Daaruit bleek dat vier van de dertien geraadpleegde netwerkbegeleiders van mening waren dat veehouders vooral zelfstandig de aanvraag opstellen. Eveneens vier netwerkbegeleiders gaven aan dat het meestal een gezamenlijk initiatief was tussen veehouder en derden (zoals adviseur en netwerkbegeleiders). De overige vijf netwerkbegeleiders waren van mening dat het vooral derden (zoals adviseurs en netwerkbegeleiders) waren die de aanvraag opstellen. Deze uitkomsten komen redelijk overeen met de meningen van de veehouders zelf (zie tabel 4.1), hoewel netwerkbegeleiders relatief wat vaker van mening waren dat de aanvraag voornamelijk door derden is gedaan.

Hiervoor hebben we al gezien dat 17 van de 25 geraadpleegde **deelnemers** met (gedeeltelijke) ondersteuning een aanvraag hebben ingediend. Aan deze 17 deelnemers hebben we gevraagd of zij ook zonder deze ondersteuning een aanvraag voor het programma NidV zouden hebben ingediend. Dit bleek voor zes van deze deelnemers te gelden. Daarentegen waren er zeven deelnemers die aangaven dat zij dan geen aanvraag ingediend zouden hebben terwijl vier deelnemers hiervan geen inschatting konden maken. Van de zes geraadpleegde **afgewezenen**, die bij de aanvraag (deels) extern ondersteund zijn, zouden vier afgewezenen zonder deze ondersteuning geen aanvraag hebben gediend. Er waren twee afgewezenen die deze vraag niet konden beantwoorden.

4.3 Ervaringen met netwerkbegeleiding

Zoals we in het voorgaande al hebben beschreven, kregen aanvragers met een gehonoreerde aanvraag een **netwerkbegeleider** toegewezen. Aan de deelnemers is gevraagd of hun netwerk voorheen – dus voordat een beroep op het programma NidV werd gedaan – ook al contacten had met de persoon die vanuit het programma NidV zorg heeft gedragen voor de netwerkbegeleiding. Dit bleek voor bijna de helft (48%) van de

geraadpleegde deelnemers (12 respondenten) het geval te zijn en voor de andere helft (52%) dus niet. De 12 deelnemers die de netwerkbegeleider al kenden gaven aan dat deze begeleider het netwerk ook al eerder ondersteund had (vijf keer genoemd) of dat de netwerkbegeleider betrokken was geweest bij eerder onderzoek/experimenten waar het netwerk ook bij betrokken was geweest (vier keer genoemd). Daarnaast had één netwerkbegeleider al eens eerder bij het betreffende netwerk geïnformeerd of hij iets voor het netwerk zou kunnen betekenen. Ook noemde één van deze deelnemers dat de betreffende netwerkbegeleider bekend was vanuit een bijeenkomst waar zowel vertegenwoordigers van het netwerk bij aanwezig waren als de betreffende netwerkbegeleider. Eén van deze deelnemers kon zich niet meer herinneren waarom – vanuit welke activiteit of relatie – de netwerkbegeleider al bekend was bij het netwerk.

Na honorering van de aanvraag werd er met ondersteuning van de netwerkbegeleider een meer uitgewerkt projectplan voor het netwerk opgesteld. Daarin werd bijvoorbeeld het projectidee nader uitgewerkt, de door het netwerk te ondernemen stappen en na te streven doelen en de te verwachten bijdragen van partijen. Vrijwel alle geraadpleegde deelnemers (88%) gaven aan dat in dit projectplan (inderdaad) ingegaan werd op zaken zoals de doelstelling en de inhoud van de ondersteuning vanuit het programma NidV. Een ruime meerderheid van de deelnemers (80%) kon zich bovendien herinneren dat in het project ook een tijdspad voor de ondersteuning opgenomen was.

In tabel 4.3 is opgenomen wie – volgens de resultaten van de interviews met de deelnemers – het voortouw heeft genomen bij het vervaardigen van het projectplan. Van de personen die deze vraag konden beantwoorden (22 respondenten) gaf bijna 80% (18 personen) aan dat dit vooral door de netwerkbegeleider – of gezamenlijk met de netwerkbegeleider – was gebeurd. Een viertal van deze respondenten meldde dat het vooral het netwerk zelf was geweest dat het projectplan opgesteld had.

Tabel 4.3 Opstellen van het projectplan

Opstellen van het projectplan	Totaal deelnemers (N=25)
(Vooral) de netwerkbegeleider	32%
(Vooral) wij als netwerk	16%
Samen (netwerkbegeleider en netwerk)	40%
Weet niet	12%
Totaal	100%

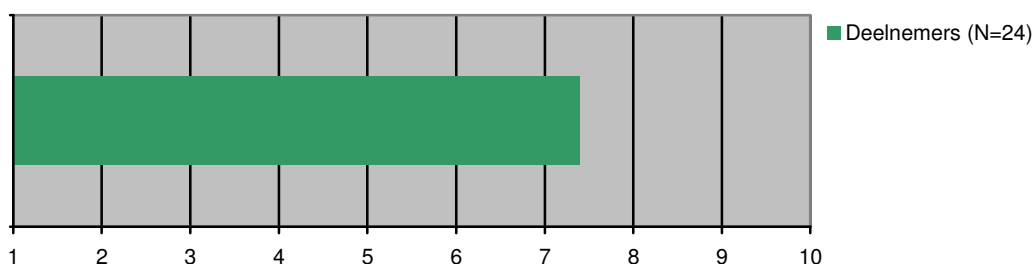
Samenhangend met de voorgaande vraag hebben we de deelnemers gevraagd of zij als netwerk **voldoende 'inspraak'** hebben gehad bij het vervaardigen van het projectplan (zie tabel 4.4). Hieruit blijkt dat de geraadpleegde deelnemers vrijwel unaniem van mening waren dat dit inderdaad het geval was geweest. Wat dit aangaat kan dus de conclusie worden getrokken dat de projectplannen in nauwe interactie met (of door) de netwerken tot stand zijn gekomen.

Tabel 4.4 Mate van inspraak bij opstellen aanvraag door ondersteunende partij

Mate van inspraak	Totaal deelnemers (N=25)
We hebben hier voldoende inspraak bij gehad	96%
We hebben hier niet echt inspraak bij gehad, maar hebben dat ook niet gemist	0%
We hebben hier (te) weinig inspraak bij gehad	4%
Totaal	100%

In de evaluatie hebben we ook aandacht besteed aan de vraag hoe de deelnemers de **kwaliteit** van het **projectplan** hebben ervaren. De resultaten hiervan zijn opgenomen in figuur 4.1 Hieruit komt naar voren dat de deelnemers gemiddeld genomen (zeer) tevreden waren over de kwaliteit van dit plan. Dit blijkt bijvoorbeeld uit het feit dat het gemiddelde rapportcijfer uitkwam op bijna een 7,5 en dat er maar twee deelnemers waren die een rapportcijfer lager dan een 7 gaven. Deelnemers uit 2005/2006 waren (gemiddeld genomen) relatief nog iets positiever over het projectplan dan deelnemers uit 2004 (7,6 contra 7,2).

Figuur 4.1 Beoordeling kwaliteit projectplan (in rapportcijfer)

Legenda:

- 1 = zeer slecht
- 10 = zeer goed

We zijn in de evaluatie ook nagegaan of het voor de deelnemers van te voren – bijvoorbeeld aan de hand van het projectplan – duidelijk was hoeveel tijd er beschikbaar zou zijn voor de netwerkbegeleiding. Dit bleek voor ongeveer tweederde deel (64%) van de deelnemers wel het geval te zijn geweest maar voor circa een derde deel (32%) niet⁹. Aan de acht deelnemers, waarvoor het bij voorbaat niet duidelijk was hoeveel tijd er voor de begeleiding beschikbaar zou zijn, hebben we gevraagd of zij dit als een gemis hebben ervaren. Er waren zes deelnemers die deze vraag konden beantwoorden. Drie van deze respondenten hadden dit als een gemis ervaren omdat het voor hen onduidelijk was (bleef) wat er tussentijds nog van de netwerkbegeleiding verwacht mocht worden. De andere drie respondenten gaven aan dat zij dit niet als hinderlijk hadden ervaren.

We hebben ook aandacht besteed aan de vraag of het netwerk tussentijds in voldoende mate op de hoogte werd gehouden van de voortgang in de besteding van de tijdsinzet voor de netwerkbegeleiding. Van de 24 geraadpleegde deelnemers die deze vraag konden beantwoorden gaven 16 respondenten aan dat dit in voldoende mate het geval was geweest. Daarentegen meldden acht deelnemers dat zij hierover niet tussentijds werden geïnformeerd. De helft van deze deelnemers had daar wel behoefte aan gehad en de andere helft niet.

⁹ Eén respondent kon deze vraag niet beantwoorden.

We hebben in de interviews met deelnemers ook aandacht besteed aan de vraag of zij **voldoende inspraak** hebben gehad bij de aanwending van de tijdinzet die voor de netwerkbegeleiding beschikbaar was. Een meerderheid van de geraadpleegde deelnemers (60%) beantwoordde deze vraag in bevestigende zin. Voor ruim een kwart (28%) van de deelnemers was deze inspraak echter onvoldoende geweest. De overige (vier) deelnemers konden deze vraag niet beantwoorden. Van de zeven deelnemers die aangaven onvoldoende inspraak te hebben gehad, had een meerderheid (vijf respondenten) daaraan wel behoefte gehad. Voor de andere twee deelnemers binnen deze groep gold dat niet. Deelnemers uit 2004 en deelnemers uit 2005 en 2006 hebben ongeveer in dezelfde mate voldoende inspraak gehad. Wel komt het bij de respondenten uit 2004 die aangaven niet voldoende inspraak te hebben gehad, iets vaker voor dat daar wel behoefte aan was dan onder deelnemers uit 2005/2006.

We zijn verder ook nagegaan of het voor de deelnemers bij voorbaat duidelijk was voor hoe lang (in welke periode) het netwerk begeleiding zou krijgen vanuit het programma NidV. Voor 64% van de deelnemers bleek dit duidelijk te zijn, voor 32% niet terwijl een deelnemer (4%) deze vraag niet kon beantwoorden. De deelnemers die hier zicht op hadden wisten dit meestal door informatie vanuit de netwerkbegeleider of vanuit het projectplan. De zes deelnemers die niet wisten voor hoe lang het netwerk een beroep op de netwerkbegeleiding konden doen, hadden drie deelnemers dit als een gemis ervaren en de andere drie deelnemers niet.

In de interviews met deelnemers hebben we aandacht besteed aan de vraag in hoeverre er bij de start van de netwerkbegeleiding – bijvoorbeeld in het projectplan – **doelstellingen** geformuleerd waren. Dus tot welke resultaten de netwerkbegeleiding zou moeten leiden. Een ruime meerderheid van de geraadpleegde deelnemers (84%) gaf aan dat dit inderdaad het geval was geweest. Veelal waren deze doelstellingen in het projectplan opgenomen. Slechts twee deelnemers gaven aan dat dit niet het geval was geweest terwijl eveneens twee deelnemers deze vraag niet konden beantwoorden. De 21 deelnemers die aangaven dat er bij hun netwerken doelstellingen waren geformuleerd vonden **unaniem** dat deze doelstellingen **voldoende concreet** waren.

Desgevraagd gaf een meerderheid (60%) van de deelnemers aan dat zij geen fricties of knelpunten hadden ervaren rondom de netwerkbegeleiding. Voor de overige (40%) deelnemers was dat wel het geval. Overigens ging het daarbij niet om grote knelpunten (zie hieronder). Hierbij valt op dat deelnemers uit 2004 relatief vaker knelpunten hebben ervaren (58%) dan deelnemers uit 2005/2006 (23%).

We geven hieronder de genoemde fricties of knelpunten weer. Hoewel de genoemde punten wat variëren, lijkt een 'rode draad' hierin vooral gevormd te worden door een ervaren gebrek aan sturingsmogelijkheden vanuit het netwerk:

- 'Geld werd door begeleider vooral bij Wageningen UR besteed' (twee keer genoemd).
- 'Ondoorzichtig waar geld heen ging bij Wageningen UR'.
- 'Veel geld ging op aan reiskosten begeleider'.
- 'Geen mogelijkheid om partij van buiten Wageningen UR inhoudelijk te betrekken'.
- 'Te weinig secretariële werkzaamheden door begeleider (zoals notulen maken en rondmailen)'.
- 'Begeleider 'dwong' ons om met resultaten naar buiten te treden terwijl we daar als netwerk geen belang bij hadden'.
- 'Weinig vaart in begeleiding van het netwerk'.
- 'Weinig interesse bij begeleider voor ons project'.

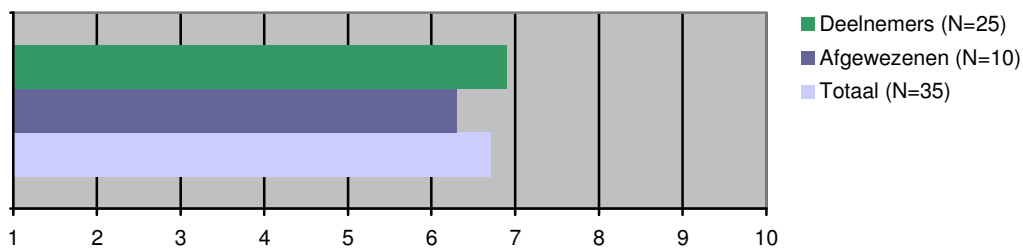
4.4 Beoordeling aanvraag- en beoordelingsprocedure

In deze paragraaf staan de ervaringen centraal die door de aanvragers opgedaan zijn met de **aanvraag- en beoordelingsprocedure** van het programma NidV. Daarbij hebben we de geraadpleegde aanvragers gevraagd om – vanuit de ervaringen die zij daarmee hadden opgedaan – deze procedure met een rapportcijfer te beoordelen. De gemiddelde waarderingen hebben we opgenomen in figuur 4.2. De deelnemers kwamen

gemiddeld uit op bijna een zeven (6,9). Er waren drie van de 25 deelnemers die een onvoldoende voor de aanvraag- en beoordelingsprocedure gaven. Dit had bijvoorbeeld te maken met een (lange) tijdsduur voordat de beschikking was ontvangen en onduidelijkheid over de kosten/onderdelen van de aanvraag die zijn gehonoreerd. Tussen deelnemers uit 2004 en deelnemers en 2005/2006 deed zich een beperkt verschil in gemiddelde beoordeling voor (6,7 contra 7,1).

De gemiddelde beoordeling van de afgewezenen ligt met een 6,3 iets lager. Dit cijfer wordt echter sterk beïnvloed door een erg negatieve beoordeling door één respondent (rapportcijfer 1). Laten we deze respondent buiten beschouwing dan komt het gemiddelde cijfer uit op 6,8. Daarmee is er dan nauwelijks meer sprake van een verschil met de beoordeling door de deelnemers.

Figuur 4.2 Beoordeling beoordelings- en selectieprocedure (in rapportcijfer)

Legenda:

1 = zeer slecht
10 = zeer goed

Vanuit de gesprekken met sleutelpersonen komt naar voren dat volgens deze personen de persoonlijke aanpak die in het programma NidV is gevolgd – via het bezoeken van de netwerken – positief gewaardeerd is door de netwerken. Daarmee is er – zelfs ook vaak bij afwijzingen – draagvlak ontstaan bij de betreffende netwerken.

We hebben zowel de geraadpleegde deelnemers als afgewezenen gevraagd naar **sterke en verbeterpunten** ten aanzien van de beoordelings- en selectieprocedure zoals die in het programma NidV is gehanteerd. De resultaten van deze vraagstelling hebben we in de tabellen 4.5 en 4.6 samengevat. Sterke punten zijn – zoals ook min of meer te verwachten valt – met name door de deelnemers naar voren gebracht. Circa een derde deel van de geraadpleegde deelnemers kon sterke punten benoemen. Als belangrijkste sterk punt werd met name naar voren gebracht dat de procedure soepel en snel verlopen is. Daarnaast is een aantal malen genoemd dat er sprake is van een interactieve procedure waarbij er bijvoorbeeld de mogelijkheid is om het projectidee in de aanvraagfase mondeling te verduidelijken.

Tabel 4.5 Sterke punten in beoordelings- en selectieprocedure

Sterke punten	Deelnemers (N=25)	Afgewezenen (N=10)	Totaal aanvragers (N=35)
Geen sterke punten genoemd	64%	80%	69%
Wel sterke punten genoemd, namelijk	36%	20%	31%
<i>Procedure verloopt soepel en snel</i>	5*	1	6
<i>Interactie proces, meedenken en mondeling toelichting kunnen geven</i>	3	1	4
<i>Gedegen procedure</i>	1		1

* Aantal keer genoemd.

We hebben ook gevraagd naar de verbeterpunten van de beoordelings- en selectieprocedure (zie tabel 4.6). Hierbij werd een beperkt aantal – en bovendien verschillende – punten naar voren gebracht. Hieruit kan de conclusie worden getrokken dat er blijkbaar niet echt sprake is geweest van één of enkele majeure knelpunten in de beoordelings- en selectieprocedure. Wel werd enkele malen genoemd dat het beter was geweest indien duidelijker was gemaakt welke kosten/onderdelen van het oorspronkelijke projectidee nu gehonoreerd waren.

Tabel 4.6 Gewenste verbeterpunten in beoordelings- en selectieprocedure

Verbeterpunten	Deelnemers (N=25)	Afgewezenen (N=10)	Totaal aanvragers (N=35)
Geen verbeterpunten genoemd	76%	80%	77%
Wel verbeterpunten genoemd, namelijk	24%	20%	23%
<i>Duidelijker maken welke kosten/onderdelen project nu gehonoreerd zijn</i>	3*		3
<i>Meer betrokkenheid LNV</i>	1		1
<i>Sneller besluit nemen</i>	1		1
<i>Procedure vereenvoudigen</i>	1		1
<i>Meer communicatie met aanvrager</i>		1	1
<i>Beoordeling niet laten afhangen van mening een bepaalde persoon in commissie</i>		1	1

* Aantal keer genoemd.

4.5 Facilitering van de netwerkbegeleiders

In hoofdstuk 2 is al aan de orde gekomen dat er in het programma NidV ook aandacht is besteed aan het faciliteren van de netwerkbegeleiders. Dit om deze personen daarmee in staat te stellen om hun taken succesvol uit te voeren. In deze paragraaf staan we stil bij de ervaringen die de netwerkbegeleiders hiermee hebben opgedaan.

Desgevraagd gaven alle 13 geraadpleegde netwerkbegeleiders aan dat zij vanuit de regeling NidV voldoende zijn ondersteund om invulling te kunnen geven aan hun taken als netwerkbegeleider. In tabel 4.7 hebben we nog eens specifiek opgenomen via welke methoden deze ondersteuning is verlopen en hoe deze ondersteuning werd gewaardeerd. Twee typen ondersteuning worden door de netwerkbegeleiders het meest genoemd namelijk intervisie en (diverse typen) bijeenkomsten. Uit de tabel blijkt dat de begeleiders erg tevreden zijn over deze typen ondersteuning.

Tabel 4.7 Methoden ondersteuning netwerkbegeleiders (N=13)

Methode	Aantal begeleiders mee ondersteund	Gemiddeld rapportcijfer methode
Intervisie	10	8,3
Bijeenkomsten (zoals themabijeenkomsten en bijeenkomsten met andere begeleiders)	10	7,8
Tools en instructies t.b.v. begeleiders	6	7,8
Communicatie per mail/schriftelijk	3	7,0

Legenda rapportcijfer:

1 = zeer slecht

10 = zeer goed

We hebben de netwerkbegeleiders gevraagd of er nog iets ontbrak aan de ondersteuning die zij vanuit de regeling NidV hebben verkregen. Hieruit bleek dat een ruime meerderheid (11) van de 13 geraadpleegde netwerkbegeleiders niets heeft gemist. Twee begeleiders hebben wel iets gemist. De ene respondent merkte op dat de afstand van de leiding van het project (van Wageningen UR-ASG) tot de netwerkbegeleiders en de praktijk van de uitvoering vrij groot was. De andere netwerkbegeleider gaf aan dat de ondersteuning van de netwerkbegeleiders vrij traag op gang was gekomen (na de eerste openstelling werd dit beter).

Alle 13 geraadpleegde netwerkbegeleiders gaven aan dat zij ook **kennis en ervaringen** hebben **uitgewisseld** met **andere netwerkbegeleiders**. Dit gebeurde met name via intervisie en ander typen bijeenkomsten. Zoals hierboven is gebleken, waren de netwerkbegeleiders erg positief over de wijze van uitwisseling van kennis en ervaringen. De geraadpleegde netwerkbegeleiders waren bovendien unaniem van mening dat er in het programma NidV voldoende aandacht is besteed aan de onderlinge uitwisseling van kennis en ervaringen tussen de netwerkbegeleiders. Daarbij brachten diverse netwerkbegeleiders naar voren dat hier – vooral na de eerste openstelling – veel aandacht aan werd besteed vanuit het programma NidV. Twee netwerkbegeleiders brachten verbeterpunten ten aanzien van het uitwisselen van kennis en ervaringen tussen netwerkbegeleiders naar voren. Eén netwerkbegeleider pleitte voor het verkleinen van de afstand tussen de programmaleiding en de praktijk van de netwerken. Een andere netwerkbegeleider pleitte voor een betere voorbereiding van het programma. Daarmee werd bedoeld dat in de optiek van deze netwerkbegeleider na de start van het programma NidV nog diverse zaken – zoals de ondersteuning van de netwerkbegeleiders – ontwikkeld moesten worden.

Tot slot hebben we de netwerkbegeleiders gevraagd of zij verschillen hebben ervaren tussen het programma NidV en de opvolger hiervan in de vorm van de regeling Praktijknetwerken. Van de 13 netwerkbegeleiders waren er acht in staat om verschillen te noemen. Zes van deze acht netwerkbegeleiders noemden daarbij dat de regeling Praktijknetwerken veel ingewikkelder is en (veel) meer inspanningen vergt van de veehouders zelf om subsidie te krijgen. Bij NidV werd veel werk gedaan door netwerkbegeleiders, ook wat het vervaardigen van de projectplannen betreft. Bij de regeling Praktijknetwerken moeten de veehouders dit laatste zelf doen.

Een ander verschil dat door diverse netwerkbegeleiders werd genoemd, is dat de nieuwe regeling vooral een papieren beoordeling kent terwijl er bij het NidV programma meer aandacht was voor persoonlijke communicatie en raadpleging van de aanvragende netwerken. In de beleving van deze netwerkbegeleiders werkt deze persoonlijke aanpak beter.

Al met al worden de veranderingen die met de regeling Praktijknetwerken zijn door-

gevoerd ten opzichte van het programma NidV als negatief beschouwd door diverse netwerkbegeleiders. Het belangrijkste gevolg hiervan is volgens deze respondenten dat veehouders minder snel een aanvraag voor de regeling Praktijknetwerken zullen indienen.

4.6 Algemene beoordeling organisatie en uitvoering

In deze paragraaf schenken we aandacht aan de vraag hoe de aanvragers in meer algemene zin de organisatie en uitvoering van het programma NidV ervaren hebben. Daartoe hebben we in de tabellen 4.8 en 4.9 respectievelijk sterke en verbeterpunten opgenomen zoals die door de aanvragers ten aanzien van de organisatie en uitvoering naar voren zijn gebracht. Sterke punten zijn uitsluitend door deelnemers genoemd. Dit is op zich ook niet zo verwonderlijk omdat zij intensiever met de organisatie en uitvoering te maken hebben gehad dan afgewezenen. Daarbij wordt een tweetal sterke punten naar voren gebracht namelijk de rol van de netwerkbegeleider en de aansluiting van de uitvoering bij de praktijk. Met dit laatste wordt bedoeld dat de ondersteuning laagdrempelig is en de vragen van veehouders centraal staan.

Tabel 4.8 Sterke punten in organisatie en uitvoering

Sterke punten	Deelnemers (N=25)	Afgewezenen (N=10)	Totaal aanvragers (N=35)
Geen sterke punten genoemd	80%	100%	86%
Wel sterke punten genoemd, namelijk	20%	0%	14%
<i>Sturende en coachende rol netwerkbegeleider</i>	4		4
<i>Uitvoering sluit goed aan bij praktijk</i>	2		2

* Aantal keer genoemd.

Ongeveer een kwart van de aanvragers kon verbeterpunten ten aanzien van de organisatie en uitvoering van het programma NidV naar voren brengen (zie tabel 4.9). Het meest frequent genoemde punt was hierbij dat netwerken meer vrijheid zouden moeten hebben om zelf een keuze te maken voor de gewenste ondersteuning. Dit punt is door een vijftal aanvragers naar voren gebracht.

Tabel 4.9 Gewenste verbeterpunten in organisatie en uitvoering

Verbeterpunten	Deelnemers (N=25)	Afgewezenen (N=10)	Totaal aanvragers (N=35)
Geen verbeterpunten genoemd	68%	90%	74%
Wel verbeterpunten genoemd, namelijk	32%	10%	26%
<i>Meer vrijheid, structuur leidt veehouders naar Wageningen UR toe</i>	4*	1	5
<i>Meer inzicht in besteding subsidie project</i>	2		2
<i>Meer aandacht voor belang veehouders bij begeleider (niet naar buiten treden met resultaten)</i>	1		1
<i>Niet elk jaar opnieuw een aanvraag moeten doen</i>	1		1
<i>Lagere tarieven voor ondersteuning</i>	1		1
<i>Ondersteuning voortvarender oppakken (meer vaart, na lang wachten op stappen begeleider)</i>	1		1

* Aantal keer genoemd.

Ook in de gesprekken met de **netwerkbegeleiders** hebben we aandacht besteed aan de algehele beoordeling van de organisatie en uitvoering van het programma NidV. In het algemeen hebben alle 13 geraadpleegde netwerkbegeleiders dit als goed ervaren. Hierbij werd met name op een tweetal sterke punten gewezen. In de eerste plaats is de structuur van het werken met netwerkbegeleiders per project als sterk ervaren. Dit omdat hiermee de kennisuitwisseling binnen netwerken gefaciliteerd kan worden en hiermee – vanuit kennisinstellingen – aan netwerken een meer gestructureerde vorm van samenwerking kan worden geboden. Daarnaast is als sterk punt van de organisatie en uitvoering ervaren dat er – vooral na het eerste jaar – veel aandacht is besteed aan het ondersteunen van netwerkbegeleiders.

Circa tweederde deel van de netwerkbegeleiders kon verbeterpunten noemen voor de organisatie en uitvoering. In de eerste plaats werd genoemd dat de voorbereiding van het programma NidV beter had gekund. Vooral in het eerste jaar waren netwerkbegeleiders ‘wat zoekende’ bij het invullen van hun rol bij de netwerken (drie keer genoemd). Later is hier vanuit het programma wel meer aandacht aan besteed (via het ondersteunen van netwerkbegeleiders). Eveneens door een drietal netwerkbegeleiders wordt genoemd dat het zinvol zou zijn geweest als er vanuit het programma NidV meer aandacht was geschonken aan het ‘managen’ van de verwachtingen van netwerken van veehouders. Dit om te bevorderen dat veehouders van meet af aan een juist beeld zouden krijgen van wat zij van het programma NidV (de netwerkbegeleiding) mochten verwachten. Ten derde werd door een tweetal netwerkbegeleiders aangegeven dat het ook zinvol zou zijn geweest indien er ondersteuning aangeboden had kunnen worden aan het vervolg van de ondersteunde projecten/netwerken. Dit om te voorkomen dat deze stil gingen vallen.

In tabel 4.10 geven we een overzicht van de beoordeling van de **administratieve lasten** van de regeling. Ruim een kwart van de aanvragers kon deze vraag niet beantwoorden. Dit had er vooral mee te maken dat zij zich geen goed beeld (meer) konden vormen van deze lasten. De achterliggende oorzaak hiervoor is weer, zoals ook door diverse van deze respondenten aangegeven is, dat de netwerkbegeleiders hierin een belangrijke rol speelden. Voor zover aanvragers deze vraag wel konden beantwoorden, blijkt dat er nauwelijks aanvragers waren die deze lasten als zwaar ervaren hebben. Slecht één afgewezen was deze mening toegedaan (‘ik ben veehouder en was door de aanvraag een hele avond kwijt’). Deze resultaten duiden er (nogmaals) op dat het programma NidV voor netwerken van veehouders een goed toegankelijke en laagdrempelige voorziening was.

Tabel 4.10 Beoordeling administratieve lasten

Administratieve lasten	Deelnemers (N=25)	Afgewezenen (N=10)	Totaal aanvragers (N=35)
Nauwelijks of geen administratieve lasten	40%	60%	46%
Wel administratieve lasten maar niet (heel) zwaar	28%	10%	23%
Administratieve lasten waren (heel) zwaar	0%	10%	3%
Weet niet/geen mening	32%	20%	28%
Totaal	100%	100%	100%

4.7 Ervaringen met afwijzingen

Ter afronding van dit hoofdstuk besteden we in deze paragraaf specifiek aandacht aan de ervaringen van veehouders die met een afwijzing van hun aanvraag geconfronteerd zijn geweest. Van de tien geraadpleegde respondenten met een afgewezen aanvraag gaven er zeven aan dat de redenen om de aanvraag af te wijzen in voldoende mate aan hen kenbaar zijn gemaakt. Een tweetal afgewezenen was echter van mening dat dit niet het geval was terwijl één respondent zich dit niet meer goed kon herinneren.

We hebben de geraadpleegde afgewezenen ook de vraag voorgelegd wat de afwijzingsgronden waren voor hun aanvraag. De door de respondenten genoemde redenen waren divers van aard. Hierbij ging het om redenen zoals:

- Het onderwerp is niet actueel.
- Project past niet binnen regeling.
- Project is niet vernieuwend.
- Onderwerp voldoet niet aan de wet- en regelgeving.
- Andere projecten waren beter.

Bij het raadplegen van de afgewezenen zijn we nagegaan hoe zij nu zelf achteraf gezien de kwaliteit van hun aanvragen beoordelen. Dit ook met het doel om te toetsen of de afgewezenen zich ook zelf (enigszins) kunnen herkennen in de beoordeling van hun aanvraag. Van de tien afgewezenen konden negen personen deze vraag beantwoorden. Van deze negen respondenten vonden zes personen de kwaliteit van de eigen aanvraag – ook achteraf gezien – (zeer) goed terwijl drie personen hier neutraal over oordeelden (niet echt een goede aanvraag maar ook geen slechte aanvraag).

Over het algemeen blijkt er onder de afgewezenen weinig draagvlak te bestaan voor de afwijzingsgronden. Van de tien afgewezenen konden zes personen zich namelijk niet vinden in de argumenten die voor de afwijzing werden gehanteerd. Voor drie afgewezenen was dat wel het geval terwijl één afgewezenen deze vraag niet kon beantwoorden. De reden dat zes respondenten zich niet konden vinden in de afwijzing had er vooral mee te maken dat zij zich niet herkenden in de afwijzingsgronden:

- 'Ons project is wel vernieuwend'.
- 'Ook al past project niet binnen huidige wetten en regels, dan zou het met het oog op de toekomst toch zinvol kunnen zijn'.

We zijn nagegaan of de afgewezenen bezwaar hebben aangetekend tegen het besluit om de aanvraag af te wijzen. Dit bleek in geen enkel geval te zijn gebeurd. De belangrijkste reden hiervoor was dat men niet verwachtte dat hierdoor de aanvraag alsnog zou worden gehonoreerd. We hebben ook aan de afgewezenen gevraagd of zij vanuit de beoordeling nog tips/adviezen hebben gekregen om de aanvraag te verbeteren. Dit bleek niet het geval te zijn geweest.

Van de tien afgewezenen was er een respondent die aangaf dat er in de volgende openstelling van het programma NidV opnieuw een aanvraag was gedaan die toen wel gehonoreerd werd. Ook gaf één respondent aan dat zijn netwerk overweegt om in de

toekomst een beroep op de regeling Praktijknetwerken te gaan doen. De overige acht respondenten hadden geen nieuwe aanvraag ingediend (of in overweging).

5. RESULTATEN EN MEERWAARDE

5.1 Inleiding

In dit hoofdstuk beschouwen we de resultaten en de meerwaarde van het programma Netwerken in de Veehouderij. Allereerst zoomen we daarbij in paragraaf 5.2 in op de motieven voor deelname aan het programma. Daarna zullen we in de paragrafen 5.3 en 5.4 aandacht schenken aan de kwaliteit van respectievelijk de netwerkbegeleiding en de inhoudelijke ondersteuning. Vervolgens komt in paragraaf 5.5 de kenniseffecten van het programma aan bod. In paragraaf 5.6 verleggen we de aandacht naar de impact van dit programma op samenwerking tussen veehouders onderling en met andere partijen. In paragraaf 5.7 zoomen we in op de betekenis van het programma voor vernieuwingsprojecten. We ronden dit hoofdstuk af met paragraaf 5.8 waarin we in zullen gaan op de economische, ecologische en sociale effecten van het programma.

5.2 Motieven voor deelname

In de interviews met aanvragers zijn we nagegaan wat hun beweegredenen waren om een beroep op het programma NidV te doen. In tabel 5.1 geven we de uitkomsten daarvan weer. De belangrijkste reden was dat de ondersteuningsmogelijkheden van het programma NidV precies pasten bij waar de netwerken behoeften aan hadden. Daarbij is door de betreffende aanvragers bijvoorbeeld aangegeven dat zij als veehouders bezig waren met thema's zoals mestverwerking, dierziekten en nieuwe stalconcepten. De verwachting was dat zij met ondersteuning van het programma NidV enerzijds elkaar op deze thema's zouden kunnen helpen en anderzijds daarvoor ook een beroep op externe kennis zouden kunnen doen. Dit duidt er op dat het programma NidV blijkbaar goed aansloot bij de behoeften van (netwerken van) veehouders.

Een tweede belangrijke reden, die door bijna de helft van de aanvragers is genoemd, is dat de netwerken steun zochten bij hun vernieuwingsprojecten. Een deel van de aanvragers noemde dat zij (als veehouders) wel met ideeën voor vernieuwingsprojecten rondliepen maar dat zij door gebrek aan zaken als tijd, kennis en middelen hier onvoldoende voortgang mee konden maken. Zij zagen het programma NidV als een middel om hierin een versnelling aan te brengen. Dit geeft aan dat diverse veehouders het programma ook als een instrument hebben gezien om tot vernieuwingen te komen.

Ongeveer een kwart van de deelnemers gaf aan dat zij het programma NidV (ook) als een goede mogelijkheid zagen om een extra impuls te geven aan hun netwerken. Eveneens een kwart van de deelnemers bracht naar voren dat er in hun netwerk sprake was van tijdgebrek waardoor zaken niet goed opgepakt konden worden. Met het programma NidV hoopten deze aanvragers – en dan met name via de inzet van een netwerkbegeleider – om dit te ondervangen. Verder noemden enkele aanvragers nog de 'laagdrempeligheid' van het programma NidV als argument om hier een beroep op te doen. Voor twee aanvragers speelde nog mee dat zij zelf niet zo hard aan de aanvraag hadden getrokken maar dat respectievelijk een Productschap en Wageningen UR de initiatiefnemers waren.

Tabel 5.1 Motieven om een beroep op het programma NidV te doen (meerdere antwoorden mogelijk)

Motieven	Deelnemers (N=25)	Afgewezenen (N=10)	Totaal aanvragers (N=35)
Aanbod/mogelijkheden paste(n) precies bij waar we als netwerk behoefte aan hadden	68%	60%	66%
Om ons als netwerk te ondersteunen bij een innovatie/vernieuwing wat we zelf alleen niet konden	44%	50%	46%
We zagen het als een goede mogelijkheid om een extra impuls (extra 'zin') te geven aan ons netwerk	24%	-	17%
In ons netwerk was tijdgebrek, met het programma NidV konden we dat ondervangen	24%	-	17%
Omdat het zeer eenvoudig/laagdrempelig was om zo'n verzoek in te dienen	12%	-	9%
We hebben zelf niet zo hard aan de aanvraag getrokken, werd namelijk door een ander gedaan	4%	10%	6%

In tegenstelling tot het lopende programma Praktijknetwerken hoefden aanvragende veehouders bij het programma NidV zelf geen eigen (financiële) bijdrage te leveren. Mede om deze reden zijn we nagegaan in hoeverre aanvragers voor het programma NidV daartoe wel bereid zouden zijn geweest. Bij een subsidie van 20.000-25.000 euro¹⁰ zou dat bij de regeling Praktijknetwerken neerkomen op een eigen bijdrage van circa 5.000 euro. Daarom hebben we de geraadpleegde aanvragers van het programma NidV de vraag gesteld in hoeverre naar de inschatting deze respondenten bereid zouden zijn geweest om een dergelijke bijdrage te doen.

Ruim een kwart van de geraadpleegde aanvragers (tien respondenten) schat in dat hun netwerk daartoe bereid zou zijn geweest. Een ruime meerderheid van de aanvragers (23 respondenten) verwacht echter dat dit niet het geval zou zijn geweest¹¹. Als belangrijkste argument gaven deze laatste aanvragers aan dat hun project een algemeen belang diende en dat dus de hele veehouderij er baat bij kon hebben. Zij vonden dat zij zelf – door (veel) eigen tijd in het project te stoppen – hun nek al in voldoende mate voor de sector uitgestoken hadden. Een extra 'aanslag' in cash zou in de optiek van deze aanvragers dan ook niet rechtvaardig en reëel zijn geweest.

Aan de deelnemers (N=25) is gevraagd of zij – wanneer het programma NidV niet had bestaan – naar betaalde externe ondersteuning zouden hebben gezocht om de kennisuitwisseling over voor het netwerk belangrijke zaken te faciliteren. In totaal elf deelnemers verwachtten dat hun netwerk dat dan gedaan zou hebben. Zes van hen zouden ook dan een beroep op Wageningen UR hebben gedaan. Twee aanvragers verwachtten dat zij dan een beroep op LTO hadden gedaan. De drie andere aanvragers noemden partijen zoals DLV, PPP Agro Advies en een P&O deskundige.

5.3 Belang en meerwaarde van de netwerkbegeleiding

In deze paragraaf gaan we meer specifiek in op de betekenis van de netwerkbegeleiding voor de geconsulteerde deelnemers. Allereerst hebben we de deelnemers gevraagd hoe zij per saldo de 'overall' kwaliteit van de ingezette netwerkbegeleider beoordelen in termen van een rapportcijfer (zie figuur 5.1). Uit deze resultaten kan de conclusie worden getrokken dat overall gezien de deelnemers (zeer) tevreden waren over deze kwaliteit. Het gemiddelde rapportcijfer kwam namelijk uit op een 7,5 terwijl maar vier deelnemers een rapportcijfer lager dan een zeven gaven. Deelnemers uit 2005/2006 gaven

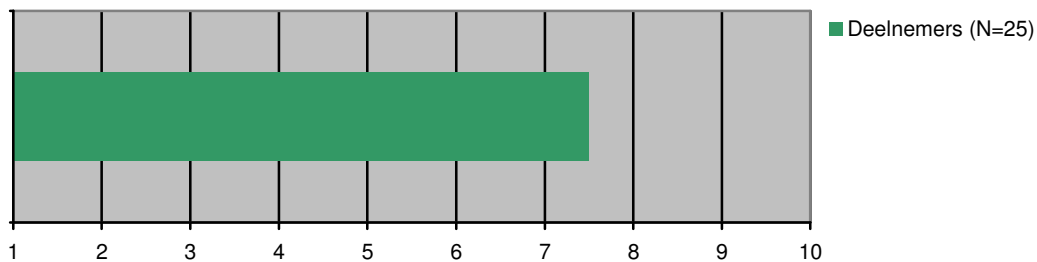
¹⁰ De maximale subsidie bedraagt € 25.000,- in de regeling Praktijknetwerken.

¹¹ Twee aanvragers konden deze vraag niet beantwoorden.

gemiddeld genomen een iets hogere waardering voor de procesbegeleiding dan deelnemers uit 2004 (7,7 contra 7,3).

Figuur 5.1 Beoordeling kwaliteit begeleiding/procesondersteuning (in rapportcijfer)

Legenda:

1 = zeer slecht
10 = zeer goed

In de interviews met de deelnemers zijn we verder nagegaan in hoeverre de faciliterende rol van de netwerkbegeleiders – in de optiek van de deelnemers – ook tot **concrete resultaten** had geleid. Een ruime meerderheid van de deelnemers – namelijk 22 van de 25 – beantwoordde deze vraag in bevestigende zin. Voorbeelden van resultaten die hierbij – mede dankzij de faciliterende rol van de netwerkbegeleider – zijn genoemd, waren nieuw opgedane kennis op het gebied van mestbeleid, dierziekten, stallenbouw en bio-energie. De netwerkbegeleiders zorgden er dan voor dat deze kennis ontsloten werd, bijvoorbeeld door contacten te leggen met inhoudelijke deskundigen (zie ook de volgende paragraaf). Ook bij de navolgende voorbeelden speelden de netwerkbegeleiders een dergelijke intermediaire rol.

Verder werden hierbij ook nog zaken genoemd als nieuwe ‘rekentools’ voor investeringsbeslissingen en het efficiënter inzetten van arbeid, de realisatie van een nieuw beleggingsfonds, de ontwikkeling van een zeugenklauw en de opzet van een database waaraan circa 100 agrariërs input leveren aan diverse onderwerpen die voor veehouders relevant zijn. Ook gaven enkele deelnemers aan dat zij, mede dankzij de inzet van de netwerkbegeleider, meer juridische ‘ruimte’ hadden gekregen om te kunnen experimenteren met nieuwe concepten om hun dieren te huisvesten. Verder noemden enkele netwerken dat zij met ondersteuning van de netwerkbegeleider onderzoeken uit hadden kunnen laten voeren die bij moeten dragen aan het helpen oplossen van vraagstukken op het gebied van mestbeleid, huisvesting en bio-energie.

Drie deelnemers meldden dus dat zij met de ondersteuning van de netwerkbegeleider geen concrete resultaten hadden weten te boeken. Bij één van deze netwerken brak de vogelpest uit waardoor een aantal deelnemers aan het netwerk failliet ging. De twee andere noemden dat hun netwerk de netwerkbegeleiding meer als een last dan als een lust had ervaren.

In het verlengde van het voorgaande hebben we de deelnemers de vraag gesteld of met deze resultaten de **doelstellingen** – die het netwerk met de netwerkbegeleiding beoogde – **gerealiseerd** waren. We hebben deze vraag uiteraard alleen gesteld aan de 22 deelnemers die resultaten genoemd hebben (zie hierboven). Tweederde deel van deze deelnemers (14 respondenten) gaf aan dat dit inderdaad het geval was¹². De overige acht deelnemers meldden dat er met behulp van de netwerkbegeleiding weliswaar resultaten geboekt waren maar dat daarmee de doelstellingen (nog) niet gehaald waren. Enkele van deze deelnemers noemden dat zij gehoopt hadden dat de netwerkbegeleiding hen meer zou brengen dan alleen nieuwe kennis over een bepaald onderwerp. Deze personen hadden gehoopt dat zij met de netwerkbegeleiding de nieuw opgedane kennis ook al om

¹² Deelnemers van de tweede en derde openstelling (2005/2006) gaven aan dat met hun netwerk relatief vaker de doelstelling was gehaald dan deelnemers uit 2004 (75% versus 50%).

zouden kunnen zetten in de realisatie van vernieuwingen. Enkele andere deelnemers van deze groep van acht deelnemers noemden dat de wet- en regelgeving er vooral debet aan was dat zij hun doelstellingen met de netwerkbegeleiding niet hadden weten te realiseren. Tot slot noemden enkele van deze deelnemers nog dat hun projecten feitelijk nog niet afgerond waren en dat het dus mogelijk was dat zij in de komende periode alsnog de doelstellingen, die zij met de inzet van netwerkbegeleiding beoogden, zouden weten te realiseren.

Samenhangend met het voorgaande hebben we de deelnemers gevraagd wat de **consequenties** voor (de vraagstelling van) het netwerk zouden zijn geweest indien er **geen beroep** op het **programma NidV** gedaan had kunnen worden. Slechts twee deelnemers verwachtten dat dit nauwelijks consequenties zou hebben gehad terwijl één deelnemer deze vraag niet kon beantwoorden. Voor de overige 22 deelnemers zou het ontberen van netwerkbegeleiding wel duidelijke consequenties hebben gehad. Vijftien van deze deelnemers gaven aan dat de projecten dan sowieso niet door waren gegaan. De overige zeven deelnemers verwachtten dat hun projecten dan wel op één of andere wijze doorgezet zouden zijn maar dan later, minder voortvarend dan wel met een mindere kwaliteit uitgevoerd hadden kunnen worden.

Ook in de gesprekken met de **netwerkbegeleiders** is nagegaan of hun **eigen organisatie** een bepaalde **meerwaarde** ontleend heeft aan het begeleiden van netwerken (zie tabel 5.2). Daarbij noemden bijna alle netwerkbegeleiders dat hun organisatie door participatie aan het programma NidV meer inzicht had gekregen in de kennisbehoeften van de veehouderij. Verder gaf een ruime meerderheid van de netwerkbegeleiders aan dat de vraagstukken ook voor hun eigen organisatie uitdagend waren. Dit omdat het geen standaardvragen betrof. Vijf netwerkbegeleiders brachten, in de derde plaats, ook nog naar voren dat hun organisatie met het programma ervaring op had kunnen doen met het maken van de vertaalslag van onderzoek naar de praktijk.

Tabel 5.2 Meerwaarde vraagstukken voor organisaties van de netwerkbegeleiders (meerdere antwoorden mogelijk)

Meerwaarde	Netwerkbegeleiders (N=13)
Meer inzicht in kennisbehoeften veehouderij	11*
Vraagstukken waren ook voor onze organisatie 'uitdaging' (geen standaardvragen)	10
Konden hiermee ervaring opdoen met vertalen onderzoek naar praktijk	5
Anders	2
Konden hierdoor extra 'omzet' realiseren	1

* Aantal keer genoemd.

Verder gaf een viertal netwerkbegeleiders aan dat hun eigen organisatie (afdeling), als gevolg van deelname aan het programma NidV, meer met veehouders is gaan samenwerken en dat hun eigen organisatie (afdeling) nieuwe onderzoeksprojecten uit de begeleide netwerken gedestilleerd heeft.

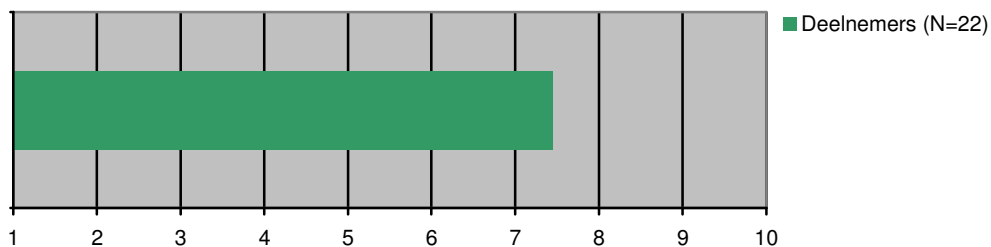
De **netwerkbegeleiders** hebben ook **als persoon** de nodige **leerervaringen** opgedaan. Zo gaven vijf netwerkbegeleiders aan dat zij door het programma NidV (beter) geleerd hebben om groepen veehouders te ondersteunen bij kennisvergaring en -ontwikkeling. Met het programma konden zij hun organisatorische en ondersteunende vaardigheden, rondom groepsprocessen en het inschatten van achterliggende drijfveren van deelnemers, verder ontwikkelen. Hierbij hebben deze netwerkbegeleiders ook gebruik gemaakt van de 'tools' die hen vanuit het programma werden aangereikt. Verder noemde een drietal netwerkbegeleiders dat zij ook zelf inhoudelijk veel hadden geleerd van de thema's waarover in het netwerk werd gecommuniceerd. Twee netwerkbegeleiders gaven aan dat zij door het programma beter zijn gaan inzien wat de meerwaarde kan zijn van het betrekken van agrarische ondernemers bij kennisuitwisselingsprojecten. Twee

netwerkbegeleiders noemden tenslotte nog dat zij door participatie in het programma NidV hun eigen netwerk hebben weten te verruimen.

5.4 Belang en meerwaarde van de inhoudelijke ondersteuning

In totaal hadden 22 van de 25 geraadpleegde deelnemers (zie ook hoofdstuk 3) door ondersteuning van het programma NidV ook gebruik gemaakt van (verschillende vormen van) inhoudelijke ondersteuning. We hebben de deelnemers gevraagd om ook de kwaliteit van deze ondersteuning uit te drukken in de vorm van een rapportcijfer. Over deze ondersteuning blijken de deelnemers net zo tevreden te zijn als over de netwerkbegeleiding gelet op het gemiddelde rapportcijfer van een 7,5 (zie figuur 5.2). Geen van de deelnemers gaf hiervoor een onvoldoende. Tussen de gemiddelde beoordeling van deelnemers uit 2004 en deelnemers uit 2005/2006 deden zich geen opvallende verschillen voor.

Figuur 5.2 Beoordeling kwaliteit inhoudelijke ondersteuning (in rapportcijfer)

Legenda:

1 = zeer slecht
10 = zeer goed

Twintig netwerken van deze 22 netwerken hebben mede met de inhoudelijke ondersteuning ook concrete resultaten geboekt. Hierbij ging het om zaken zoals die hierboven ook al bij de netwerkbegeleiders zijn genoemd: een vermeerdering van kennis op voor veehouders belangrijke thema's zoals afzet, dierenwelzijn en dierziekten, mestverwerking, nieuwe concepten voor stallenbouw en mogelijkheden voor nieuwe inkomstenverwerving uit bijvoorbeeld bio-energie en diverse rekentools voor verbetering van de bedrijfsvoering. Zoals eerder aangegeven speelden netwerkbegeleiders een intermediaire rol om dergelijke kennis toegankelijk te maken en/of te ontsluiten.

De meeste netwerken hebben een beroep op inhoudelijke ondersteuning gedaan om zo meer kennis rondom de vraagstelling van het netwerk te vergaren. Dit is in de praktijk ook 'uit de verf' gekomen. Bijna alle relevante (22) netwerken gaven namelijk aan dat deze ondersteuning inderdaad geresulteerd heeft in een vermeerdering van kennis over de vraagstukken waar het netwerk zich mee bezighield.

Slechts een van de 22 deelnemers, die inhoudelijke ondersteuning hebben verkregen, gaf aan dat deze ondersteuning achteraf gezien weinig van belang was. Voor de overige 21 deelnemers was dit dus wel het geval. Daarbij noemden negen deelnemers dat zonder deze ondersteuning het project sowieso geen zin zou hebben gehad en zij het dan ook liever afgeblazen hadden. Voor zeven van deze deelnemers gold dat het project dan nog wel (enige) zin zou hebben gehad maar dat het netwerk zonder de inhoudelijke ondersteuning over (veel) minder kennis over het betreffende vraagstuk zou hebben beschikt. Drie deelnemers gaven aan dat het ontberen van inhoudelijke ondersteuning tot een aanzienlijke vertraging in de voortgang van hun netwerk zou hebben geleid. Twee deelnemers meldden dat hun netwerk dan anderszins naar kennis had moeten zoeken wat zeer waarschijnlijk geresulteerd zou hebben in aanzienlijk hogere kosten.

5.5 Kenniseffecten van netwerken

Deze paragraaf zal ingaan op de impact van het programma NidV op het inzicht in, het gebruik van en de verspreiding van kennis.

Uit de resultaten van tabel 5.3 blijkt dat tweederde deel van de deelnemers aangegeven heeft dat hun netwerken door deze deelname meer inzicht hebben gekregen in het **kennisaanbod** van kennisaanbieders. Zo meldden 15 deelnemers dat hun netwerken meer inzicht hadden verkregen in het kennisaanbod van (onderdelen van) Wageningen UR. Twee deelnemers noemden hierbij vergroting van het inzicht in het kennisaanbod van DLV. Bij eveneens twee netwerken was het inzicht in het kennisaanbod van LTO gegroeid. Eén netwerk heeft dankzij deelname haar inzicht in het kennisaanbod van de faculteit diergeneeskunde van de Universiteit Utrecht vergroot. We zijn voor dit aspect (en ook voor de andere aspecten uit tabel 5.3) nagegaan of zich nog verschillen voordeden tussen de deelnemers uit 2004 en de deelnemers uit 2005/2006. Hieruit kwamen echter geen opvallende verschillen naar voren.

Verder blijkt uit tabel 5.3 dat meer dan de helft van de deelnemende netwerken door hun deelname aan het programma NidV **contacten** heeft **gelegd** met kennisaanbieders die voor hen een meerwaarde kunnen hebben. Ook hierbij is een belangrijke rol voor Wageningen UR weggelegd. Veertien deelnemers noemden bij deze contacten namelijk (onderdelen van) Wageningen UR. Twee netwerken hebben (daarnaast) contacten gelegd met DLV terwijl eveneens twee netwerken contact hebben gezocht met LTO.

Tabel 5.3 Effecten op inzicht in kennisaanbod en –gebruik bij deelnemers (N=25)

Aspecten kennisinzicht en -gebruik	Ja	Nee
Meer inzicht in kennisaanbod kennisaanbieders door deelname aan regeling	68%	32%
Door procesbegeleiding van netwerken contacten gelegd met kennisaanbieders die meerwaarde kunnen hebben	60%	40%
Meer gebruik diensten kennisaanbieders door deelname aan regeling	32%	68%
Door deelname aan het programma NidV nieuwe kennis of inzichten opgedaan	92%	8%

Een derde van de deelnemers was – op het moment van de evaluatie – **meer gebruik** gaan maken van de diensten van **kennisleveranciers**. In zeven van de acht gevallen betrof het hierbij (onderdelen van) Wageningen UR. Bij één deelnemer ging het om diensten van DLV en LTO. Tot slot komt uit tabel 5.3 naar voren dat **nagenoeg alle netwerken** van veehouders door hun deelname aan het programma **nieuwe kennis of inzichten** op het gebied van bijvoorbeeld mestverwerking en -beleid, dierziekten, efficiëntere bedrijfsvoering of nieuwe stalconcepten opgedaan hebben.

Als spiegelbeeld van de vraagstelling aan deelnemers hebben we ook aan de geraadpleegde **afgewezenen** de vraag voorgelegd wat de **verwachte 'kenniseffecten'** zouden geweest indien hun aanvraag wel gehonoreerd zou zijn. De beantwoording van deze vraag hebben we in tabel 5.4 samengevat. Daaruit blijkt dat (ook) een belangrijk deel van de afgewezenen verwacht dat zij dan nieuwe kennis op hadden kunnen doen en/of ook meer inzicht hadden kunnen krijgen in het kennisaanbod dan wel dat het beroep daarop geïntensiveerd zou zijn.

Tabel 5.4 Verwachte kenniseffecten indien aanvraag afgewezenen gehonoreerd was (N=10)

Aspecten kennisinzicht en -gebruik	Ja	Nee	Weet niet
Met subsidie zou er meer inzicht zijn in kennisaanbod kennisleveranciers	4*	5	1
Met subsidie zou er meer contact zijn met kennisleveranciers die meerwaarde kunnen hebben	4	5	1
Met subsidie zou er meer gebruik zijn gemaakt van diensten kennisleveranciers	5	4	1
Met subsidie zou er meer nieuwe kennis en inzichten zijn opgedaan	7	3	-

* Aantal respondenten.

De in tabel 5.3 genoemde resultaten onder deelnemers worden verder nog **bevestigd** vanuit de interviews met **netwerkbegeleiders**. Zo gaven tien van de dertien netwerkbegeleiders aan dat (ook) zij gemerkt hadden dat veehouders door hun deelname aan het programma NidV meer inzicht hebben verkregen in het kennis-/adviesaanbod van hun organisatie. Deze netwerkbegeleiders constateerden dat door participatie in netwerken veehouders op een laagdrempelige wijze gebruik hebben kunnen maken van de dienstverlening van kennisaanbieders. Hierdoor leggen veehouders ook na afronding van het project makkelijker contact met kennisleveranciers. Wat dit aangaat gaven negen netwerkbegeleiders aan dat zij feitelijk al geconstateerd hadden dat een deel van de veehouders, door deelname aan het programma, al meer gebruik is gaan maken van de dienstverlening van hun organisatie. Door deze netwerkbegeleiders werd bijvoorbeeld opgemerkt dat veehouders nu sneller en vaker met hun vraagstukken bij hun organisatie aankloppen.

We hebben de deelnemers de vraag gesteld in hoeverre deelname aan het programma NidV er toe geleid heeft dat de **uitwisseling van kennis en ervaringen** tussen agrarische ondernemers onderling en met andere partijen uitgebouwd is. Uit de resultaten van tabel 5.5 blijkt dat vrijwel alle deelnemers signaleren dat deze uitwisseling tussen agrarische ondernemers in het netwerk (en daar buiten door inzet van communicatiemiddelen) geïntensiveerd is. Tweederde deel van de deelnemers (17 respondenten) signaleert dat deze intensivering zich ook voorgedaan heeft tussen agrarische ondernemers en andere partijen. In twaalf van deze laatste gevallen heeft deze intensivering betrekking op kennisleveranciers zoals Wageningen UR en DLV. Negen van deze 17 deelnemers noemden verder nog dat door deelname aan het NidV programma (ook) de uitwisseling van kennis en ervaringen door de keten heen versterkt was. Hierbij ging het om uitwisseling met toeleveranciers en/of afnemers. Voorbeelden van partijen die hierbij genoemd zijn, zijn veevoederfabrikanten, ICT-dienstverleners, veeartsen en loonbedrijven. Twee deelnemers merkten op dat de uitwisseling van kennis en ervaringen met LTO en de Melkvee Academie door deelname aan het programma (verder) versterkt was. We zijn nagegaan in hoeverre er opvallende verschillen waren op het gebied van de uitwisseling van kennis en ervaringen tussen deelnemers uit 2004 en de latere openstellingen. Deze verschillen bleken er niet te zijn.

Tabel 5.5 Effecten op uitwisseling kennis en ervaringen deelnemers (N=25)

Uitwisselen kennis en ervaring	Ja	Nee
Meer uitwisseling van kennis en ervaringen tussen agrarische ondernemers onderling	88%	12%
Meer uitwisseling van kennis en ervaringen tussen agrarische ondernemers en andere partijen	68%	32%

Als spiegelbeeld hebben we ook de **afgewezenen** gevraagd welke effecten op het gebied van uitwisseling van kennis en ervaringen hun netwerken naar verwachting geboekt zouden hebben, indien hun aanvraag wel gehonoreerd was. Uit tabel 5.6 komt naar voren dat ook een meerderheid van de afgewezenen verwacht dat deze uitwisseling dan geïntensiveerd had kunnen worden. Dit geldt zowel voor de uitwisseling van kennis en ervaringen tussen agrarische ondernemers onderling als met andere partijen. In deze zin onderschrijven de uitkomsten onder afgewezenen dus de hierboven gepresenteerde bevindingen voor deelnemers.

Tabel 5.6 Verwachte effecten op uitwisseling kennis en ervaringen afgewezenen (N=10)

Uitwisselen kennis en ervaring	Ja	Nee
Met subsidie had er meer uitwisseling van kennis en ervaringen tussen agrarische ondernemers onderling gerealiseerd kunnen worden	6*	4
Met subsidie had er meer uitwisseling van kennis en ervaringen tussen agrarische ondernemers en andere partijen gerealiseerd kunnen worden	6	4

* Aantal respondenten.

Samenhangend met het voorgaande zijn we ook in de interviews met **netwerkbegeleiders** nagegaan in hoeverre zij het ondersteunen van netwerken van veehouders – zoals in het programma NidV plaatsvond – als een effectief middel beschouwen om kennisuitwisseling tussen veehouders onderling en/of met andere partijen te stimuleren. De uitkomsten daarvan in tabel 5.7 onderschrijven nog eens de hierboven gepresenteerde bevindingen onder deelnemers en afgewezenen.

Tabel 5.7 Effectiviteit ondersteunen netwerken voor stimuleren kennisuitwisseling volgens netwerkbegeleiders (N=13)

Effectiviteit	Stimulering kenniswisseling tussen veehouders en/of met andere partijen
(Zeer) effectief middel	69%
Enigszins effectief	31%
Niet (echt) effectief	-

In de interviews met de (25) deelnemers hebben we gevraagd of zij gemerkt hebben dat zij met hun netwerk op één of andere wijze **invloed** hebben gehad op het (type) **onderzoek** zoals dat door Wageningen UR of andere **kennisleveranciers** uitgevoerd wordt. Ruim de helft van de deelnemers (14 respondenten) beantwoordde deze vraag in bevestigende zin. Deze respondenten gaven met name aan dat zij gemerkt hebben dat er bij de kennisleveranciers regelmatig vervolgprojecten werden opgestart die gerelateerd waren aan de thema's van – en/of de discussies binnen – hun netwerken. Enkele van deze deelnemers signaleerden verder dat de deelnemende kennisinstellingen bij hun onderzoeken vaker veehouders betrekken die ze kennen vanuit de NidV-netwerken.

Bijna tweederde deel van de **deelnemers** (zestien respondenten) heeft bij zichzelf gemerkt dat zij door deelname aan het programma NidV nu **makkelijker contacten leggen** met andere partijen die relevant zijn voor hun bedrijf. Deze deelnemers hebben vanuit de netwerken geleerd dat dit 'niet eng' is en dat het betrekken van andere partijen dikwijls zinvol kan zijn. Zo gaven negen van deze deelnemers aan dat zij inmiddels contacten hadden gelegd met partijen zoals een stalinrichter, veevoederbedrijven, broederijen, veeartsen en buitenlandse partijen. Deze deelnemers meldden dat zij dit zonder participatie aan het programma NidV waarschijnlijk niet gedaan zouden hebben. Datzelfde gold voor zeven deelnemers die inmiddels – buiten de netwerken om – 'afgestapt' waren op kennisleveranciers zoals Wageningen UR en DLV. Drie deelnemers hadden een dergelijke stap inmiddels naar overheidspartijen gezet en twee deelnemers

naar een brancheorganisatie (iets wat ze zonder deelname aan het programma NidV waarschijnlijk niet gedaan zouden hebben).

Ten tijde van de evaluatie had 80% van de deelnemende netwerken (20 netwerken) al initiatieven ontplooid om de **resultaten breder uit te dragen**. Bij 15 van deze netwerken waren resultaten bijvoorbeeld uitgedragen via artikelen in vakbladen als De Boerderij, Vakblad Varkens of Nieuwe Oogst (zie tabel 5.8). Zes deelnemers noemden ook websites zoals die van Verantwoorde Veehouderij en Varkensnet. Voor andere middelen die hierbij ingezet zijn verwijzen we naar tabel 5.8.

Tabel 5.8 Mate waarin stappen zijn ondernomen om resultaten breder uit te dragen

Uitdragen resultaten	Deelnemers (N=25)
Ja, namelijk door middel van	80%
<i>Artikelen in (vak)bladen</i>	15*
<i>Websites</i>	6
<i>Persberichten</i>	2
<i>Film-opnamen</i>	2
<i>Folders/flyers</i>	2
<i>Presentaties/bijeenkomsten</i>	2
<i>Bespreking in brancheorganisatie</i>	1
<i>Een bezoek van de minister van LNV</i>	1
Nee, want er zijn nog geen resultaten die (zinnig) uitgedragen kunnen worden	20%

* Aantal keer genoemd.

Twaalf deelnemende netwerken hadden op het moment van de evaluatie ervaren dat het uitdragen van de resultaten al tot een bepaalde **spin-off** had geleid. Bij negen van deze netwerken hadden andere (netwerken van) veehouders inmiddels belangstelling getoond. Dit door contacten te leggen met deze deelnemende netwerken of door deelnemers aan deze netwerken te bezoeken.

In de optiek van elf van de dertien **netwerkbegeleiders** is er vanuit de deelnemende netwerken over het algemeen voldoende aandacht besteed aan het breder uitdragen van de resultaten die geboekt zijn en/of de onderwerpen waar deze netwerken zich mee bezighielden. Hierbij wijzen deze netwerkbegeleiders op artikelen, persberichten, bijeenkomsten en verspreiding van informatie via internet. Twee netwerkbegeleiders waren van mening dat er (nog) meer aandacht had kunnen worden besteed aan het uitdragen van de resultaten. Deze beide netwerkbegeleiders hadden te maken gehad met netwerken die wat huiverig stonden tegenover communicatie naar buiten toe.

5.6 Impact op samenwerking

We zijn bij de deelnemers nagegaan welke **effecten** deelname aan het programma NidV op een aantal **aspecten van samenwerking** heeft gehad. In tabel 5.9 presenteren we de uitkomsten daarvan. We zien daaruit dat in de optiek van de deelnemers het programma NidV op verschillende aspecten effect heeft gehad. Dit geldt met name voor aspecten die betrekking hebben op de intensiteit van de samenwerking (het netwerk komt frequenter bij elkaar) en de kwaliteit daarvan. Bij dit laatste dient dan gedacht te worden aan het feit dat mede door het programma NidV nu meer vertrouwelijke informatie in de netwerken

uitgewisseld wordt en dat de onderwerpen waar de netwerken zich mee bezighouden strategischer van aard zijn geworden. Verder hebben twaalf netwerken een gezamenlijk project opgestart. Voorbeelden hiervan zijn het oprichten van een coöperatie (voor gezamenlijke inkoop of afzet), het ontwikkelen van een rekentool voor een betere bedrijfsvoering, het uittesten van nieuwe mestverwerkingsystemen of het bouwen van nieuwe stalconcepten.

Tabel 5.9 Effecten deelname programma NidV op aspecten van samenwerking in netwerken van deelnemers (N=25)

Aspecten van samenwerking	Ja	Nee
Het netwerk wisselt meer (vertrouwelijke) informatie uit	80%	20%
Het netwerk komt frequenter bij elkaar	72%	28%
De onderwerpen waarmee het netwerk zich bezighoudt zijn strategischer geworden	72%	28%
Het netwerk is een gezamenlijk project gestart	48%	52%
Meer partijen zijn in het netwerk gaan participeren	24%	76%

Als 'spiegelbeeld' hebben we ook de **afgewezenen** de hypothetische vraag voorgelegd welke effecten op de samenwerking naar verwachting geboekt hadden kunnen worden indien de NidV-aanvraag wel gehonoreerd was. We zien uit tabel 5.10 dat ongeveer de helft van de afgewezenen verwacht dat dan de intensiteit en kwaliteit van hun netwerken versterkt had kunnen worden.

Tabel 5.10 Effecten niet-deelname op samenwerking afgewezenen (N=10)

Aspecten van samenwerking	Ja	Nee	Weet niet
Met subsidie zou het netwerk meer (vertrouwelijke) informatie uitwisselen	6*	4	-
Met subsidie zou netwerk frequenter bij elkaar komen	4	5	1
Met subsidie zouden de onderwerpen waarmee het netwerk zich bezighoudt strategischer zijn geworden	4	5	1
Met subsidie zouden er meer partijen in het netwerk gaan participeren	1	7	2

* Aantal respondenten.

De **netwerkbegeleiders** zijn eveneens bevestigd op de effecten van het programma NidV op verschillende aspecten van samenwerking in de netwerken. De dertien door ons geconsulteerde netwerkbegeleiders hebben in totaal 62 NidV-netwerken begeleid. Bij ruim de helft hiervan (namelijk 34 netwerken) hebben de netwerkbegeleiders gemerkt dat de samenwerking binnen deze netwerken – al in de periode dat begeleiding werd geboden – versterkt werd. Tabel 5.11 geeft voor deze 34 netwerken inzicht in de vraag welke aspecten van samenwerking volgens de netwerkbegeleiders versterkt zijn. De netwerkbegeleiders noemden daarbij met name dat de netwerken frequenter bij elkaar kwamen en dat er meer vertrouwelijke informatie uitgewisseld werd. Dit spoort goed met de typen effecten op samenwerking die de deelnemers naar voren hebben gebracht (zie tabel 5.9). In bijna de helft van deze netwerken signaleerden netwerkbegeleiders dat de onderwerpen strategischer van aard werden en dat er meer partijen gingen deelnemen.

Tabel 5.11 Effecten van het programma NidV op aspecten van samenwerking volgens de netwerkbegeleiders

Aspecten van samenwerking	Percentage (N=34)
Netwerken kwamen frequenter bij elkaar	71%
Er werd meer vertrouwelijke informatie uitgewisseld binnen netwerken	59%
De onderwerpen die in de netwerken aan bod kwamen waren strategischer van aard	47%
Meer participanten gingen deelnemen aan netwerken	44%

We hebben de netwerkbegeleiders ook meer in het algemeen de vraag gesteld in hoeverre de methode van het ondersteunen van netwerken van veehouders – zoals die in het programma NidV plaatsvond – een effectief middel is om samenwerking tussen veehouders onderling en met andere partijen te stimuleren. Uit tabel 5.12 blijkt dat de netwerkbegeleiders daar positief over waren.

Tabel 5.12 Effectiviteit van ondersteunen netwerken voor versterken samenwerking volgens netwerkbegeleiders (N=13)

Effectiviteit	Samenwerking tussen veehouders onderling	Samenwerking tussen veehouders en andere partijen
(Zeer) effectief middel	69%	62%
Enigszins effectief	31%	38%
Niet (echt) effectief	-	-

In de gesprekken met deelnemers zijn we nagegaan hoe het hun **netwerken** – na afloop van de ondersteuning van het programma NidV – **verder vergaan is** (zie tabel 5.13). Daaruit blijkt dat ongeveer een kwart van de netwerken gestopt is of uit elkaar gevallen is. Daarentegen is circa driekwart van de netwerken gecontinueerd. Voor het overgrote deel van deze netwerken is de samenwerking op peil gebleven of nog wat verder uitgebouwd. Er bleken geen opvallende verschillen te zijn tussen deelnemers uit 2004 en deelnemers van latere openstellingen.

Tabel 5.13 Vervolg van deelnemende netwerken na afloop van het programma NidV

Afloop	Deelnemers (N=25)
Zelfstandig verder gegaan waarbij samenwerking nog verder uitgebouwd is	16%
Zelfstandig verder gegaan waarbij samenwerking ongeveer op peil gebleven is	52%
Zelfstandig verder gegaan waarbij samenwerking (wat) ingezakt is	8%
Gestopt met het netwerk	20%
Netwerk is uit elkaar gevallen	4%

5.7 Effect op vernieuwingen

Uit het veldwerk blijkt dat 22 van de 25 geconsulteerde netwerken van deelnemers (mede) betrekking hadden op **vernieuwingen** en dat dit de reden – of één van de

redenen – was om een beroep op het programma NidV te doen.

Hiermee samenhangend hebben we aan deze deelnemers gevraagd wat de **gevolgen** voor deze **vernieuwingsprojecten** zouden zijn geweest indien er **geen ondersteuning** vanuit het programma verkregen had kunnen worden. Ruim de helft van deze deelnemers – namelijk 12 respondenten – gaf aan dat deze vernieuwingsprojecten dan sowieso niet doorgedaan of opgepakt hadden kunnen worden.

De overige tien deelnemers gaven aan dat deze vernieuwingsprojecten dan wel op één of andere wijze doorgezet zouden zijn maar dat het ontberen van de ondersteuning dan veelal wel negatieve consequenties – namelijk voor acht van deze netwerken – zou hebben gehad. In tabel 5.14 hebben we aangegeven waar die negatieve consequenties dan uit bestaan zouden hebben. We zien daaruit in de eerste plaats dat alle acht deelnemers meerdere negatieve gevolgen naar voren hebben gebracht. Deze consequenties blijken betrekking te hebben op zaken zoals een langere uitvoeringsperiode van de vernieuwingsprojecten en een meer kleinschalige aanpak daarvan. Ook werd diverse malen – door vijf van de acht deelnemers – naar voren gebracht dat de vernieuwingsprojecten dan later van start hadden kunnen gaan en dat zij dan kwalitatief minder hoogwaardig uitgevoerd hadden kunnen worden.

Uit het bovenstaande volgt dat er per saldo dus maar twee van de 22 deelnemers met vernieuwingsprojecten waren die aangegeven hebben dat ondersteuning vanuit het programma NidV niet echt een meerwaarde voor deze projecten heeft gehad.

Tabel 5.14 Gevolgen van eventueel ontberen subsidie voor vernieuwingsprojecten deelnemers die wel op één of andere wijze doorgang zouden hebben gevonden (N=10)

Respondent	Uitvoering zou langer geduurd hebben	Pas later kunnen starten	Project zou dan kleinschaliger opgepakt zijn	Kwalitatief minder goed kunnen uitvoeren
A	X	X	X	X
B	X	X	X	X
C	X	X	X	X
D	X		X	X
E			X	X
F	X		X	
G		X	X	
H	X	X		
I				
J				

Om bovenstaande bevindingen nader te toetsen hebben we aan de **afgewezenen** ‘spiegelbeeld’ vragen voorgelegd. De resultaten daarvan onderschrijven in grote lijnen de bevindingen van de deelnemers die we hierboven gepresenteerd hebben. Zo is gebleken dat negen van de tien afgewezen aanvragen (mede) betrekking had op vernieuwingen en dat dit de reden – of één van de redenen – was om een aanvraag in te dienen. Door het ontberen van ondersteuning vanuit het programma NidV zijn vier van deze negen vernieuwingsprojecten afgeblazen. Vijf afgewezenen zijn wel op één of andere wijze doorgedaan met hun projecten. Echter, voor vier van deze afgewezenen geldt dat zij

hierbij wel concessies hebben moeten doen ten aanzien van zaken zoals doorlooptijd, omvang en kwaliteit van de vernieuwingsprojecten (zie tabel 5.15). Per saldo gaf dus slechts één van deze negen afgewezenen aan dat het missen van de ondersteuning geen negatieve gevolgen heeft gehad voor het vernieuwingsproject.

Tabel 5.15 Gevolgen ontbreken subsidie op vernieuwingsprojecten afgewezenen (N=10)

Respondent	Uitvoeringstraject is langzamer verlopen	Pas later kunnen starten	Project is kleinschaliger geworden	Kwalitatief minder goed kunnen uitvoeren
A	X	X	X	X
B	X		X	X
C		X	X	X
D	X			
E				

Samenhangend met het voorgaande hebben we de deelnemers de vraag gesteld of zij met de ondersteuning van het programma NidV – op het moment van de evaluatie – al bepaalde **vernieuwingen** hadden weten te realiseren. Ruim 80% van deelnemers (namelijk 21 respondenten) antwoordde hier in bevestigende zin op (zie tabel 5.16). Vier deelnemende netwerken gaven aan dat er geen vernieuwingen zijn gerealiseerd. Overigens bleek dat deelnemers uit (de openstelling) 2005/2006 in iets sterkere mate vernieuwingen hadden gerealiseerd dan deelnemers uit 2004 (92% versus 75%).

Uit de bevindingen van tabel 5.16 blijkt dat negen netwerken **procesvernieuwingen** hebben weten te realiseren. Voorbeelden hiervan zijn een methode waarmee het gebruik van diervoeder kan worden geoptimaliseerd, een risicoscan waarmee de dierziekte paratuberculose in kaart kan worden gebracht of betere methoden voor mestverwerking.

Bij zes deelnemende netwerken waren **organisatorische vernieuwingen** gerealiseerd. Voorbeelden hiervan zijn een methode voor het realiseren van een betere inzet van arbeid, een methodiek voor het onderbouwen van investeringsbeslissingen binnen de veehouderij, de ontwikkeling van een nieuw financieringsconcept en de ontwikkeling van een 'benchmarksysteem' voor de veehouderij.

Drie deelnemers hebben met het programma NidV **productinnovaties** weten te realiseren. Hierbij ging het om zaken zoals de Bourgondische kip, de zeugenklauw en energie uit biomassa.

Tabel 5.16 Gerealiseerde innovaties en vernieuwingen bij deelnemers

Innovaties/vernieuwingen	Deelnemers (N=25)
Geen vernieuwing gerealiseerd	16%
Wel vernieuwing gerealiseerd, namelijk	84%
<i>Proces-/systeemvernieuwing</i>	9*
<i>Organisatorische vernieuwing</i>	6
<i>Overige vernieuwing</i>	4
<i>Productvernieuwing</i>	3
<i>Marktvernieuwing</i>	1

* Aantal keer genoemd.

Een viertal deelnemers noemde '**overige vernieuwingen**' zoals (tijdelijke) versoepeling van wetgeving die het netwerk experimenteerruimte bood en de opzet van een online databank voor diverse agrarische vraagstukken in de veehouderij.

Naar de toekomst toe verwachtten – ten tijde van de evaluatie – negen deelnemers nog andere vernieuwingen als resultaat van de NidV-ondersteuning te realiseren (zie tabel 5.17). Een drietal van deze deelnemers noemde productvernieuwingen terwijl eveneens drie deelnemers nog procesvernieuwingen verwachtten te realiseren.

Tabel 5.17 Verwachte innovaties en vernieuwingen bij deelnemers

Innovaties/vernieuwingen	Deelnemers (N=25)
Geen vernieuwing verwacht	64%
Wel vernieuwing verwacht, namelijk	36%
<i>Productvernieuwing</i>	3*
<i>Proces-/systeemvernieuwing</i>	3
<i>Marktvernieuwing</i>	1
<i>Organisatorische vernieuwing</i>	1
<i>Overige vernieuwing</i>	1

* Aantal keer genoemd.

Van de **netwerkbegeleiders** hebben acht van de dertien respondenten ook concrete voorbeelden genoemd van gerealiseerde innovaties. Hierbij ging het bijvoorbeeld om de opzet van een online ervaringenbank, een grondfonds en nieuwe en/of aangepaste stalconcepten. Verder noemden netwerkbegeleiders enkele minder 'tastbare' vernieuwingen zoals meer bewustwording onder veehouders en nieuw vergaarde of ontwikkelde kennis.

5.8 Economische, ecologische en sociale effecten

In deze laatste afsluitende paragraaf schenken we aandacht aan economische, ecologische en sociale effecten van het programma NidV. Allereerst staan we stil bij netwerken die al investeringen hebben gepleegd als gevolg van deelname aan het

programma. Daarna beschouwen we de verschillende typen effecten van deelname aan het programma NidV.

Hoewel de netwerken primair gericht waren op het ontwikkelen en uitwisselen van kennis en ervaringen hebben tien van de 25 geraadpleegde deelnemers aangegeven dat er vanuit hun netwerken – als vervolg op de behaalde resultaten – ook al investeringen waren gepleegd. Hierbij ging het om investeringen in zaken zoals landschapsbeheer, stalconcepten, een databank, de bouw van een installatie voor het opwekken van bio-energie en de bouw van een installatie om kroonrandontsteking (dierziekte die kan leiden tot kreupelheid) terug te dringen.

Bij tien van de 25 geraadpleegde deelnemers waren op het moment van de evaluatie in de ondersteunde netwerken al economische effecten gerealiseerd (zie tabel 5.18). Voorbeelden hiervan zijn een efficiëntere inzet van arbeid en vergroting van de omzet doordat er nieuwe producten zijn ontwikkeld of omdat er nieuwe markten zijn betreden.

Bijna de helft van de deelnemers gaf aan dat er in hun ondersteunde netwerken inmiddels ecologische effecten en/of effecten op het gebied van dierenwelzijn behaald waren. Door deelname aan het programma NidV en de daarmee behaalde resultaten waren deze netwerken bijvoorbeeld beter in staat om dierziekten te bestrijden en/of om mest op een verantwoorde manier te verwerken.

Een kwart van de deelnemers gaf tenslotte nog aan dat in hun netwerken deelname aan het programma NidV er ook toe geleid had dat veehouders zich (nog) bewuster zijn geworden van de maatschappelijke eisen die aan de sector worden gesteld. Dat dit aandeel niet hoger uitvalt heeft vooral te maken met het feit dat diverse deelnemers bij deze vraag aangaven dat veehouders zich daarvan inmiddels voldoende bewust zijn (waren). En dat dit bewustzijn vaak ook een drijfveer was geweest om te participeren in het programma NidV. Er bleken geen opvallende verschillen te zijn tussen deelnemers uit 2004 en deelnemers uit 2005 en 2006.

Uit een nadere analyse van de uitkomsten blijkt dat bij bijna drie op de vijf deelnemers (56%) zich één of meer van de effecten heeft voorgedaan, zoals die in tabel 5.18 zijn genoemd.

Tabel 5.18 Economische, ecologische en maatschappelijk effecten (N=25)

Economische, ecologische en maatschappelijk effecten	Ja	Nee
Economische effecten	40%	60%
Ecologische effecten en/of effecten op het gebied van dierenwelzijn	44%	56%
Meer bewustwording t.a.v. maatschappelijke eisen die aan de sector worden gesteld	24%	76%

Ook bij de geraadpleegde **netwerkbegeleiders** zijn we nagegaan welke **effecten** zij gesignaleerd hebben bij de netwerken die zij ondersteund hebben. Gezien het feit dat de geraadpleegde netwerkbegeleiders veelal meerdere netwerken hebben begeleid, zijn de betreffende vragen per mail naar de dertien geraadpleegde netwerkbegeleiders verzonden. Negen netwerkbegeleiders – die in totaal 41 netwerken hebben begeleid – hebben deze vragen ingevuld en geretourneerd¹³.

De mate waarin er in de optiek van deze netwerkbegeleiders – met de ondersteunde netwerken – economische, ecologische en sociale resultaten zijn geboekt is in tabel 5.19 weergegeven.

¹³ We merken hierbij op dat de vraagstelling aan de netwerkbegeleiders niet geheel gelijk was aan de vraagstelling die is gebruikt bij de deelnemers.

We zien daaruit dat – ten opzichte van de bevindingen voor de deelnemers (zie tabel 5.20) – de netwerkbegeleiders iets positiever zijn over de economische effecten en de impact op bewustwording (ten aanzien van maatschappelijke eisen) dan de geraadpleegde deelnemers¹⁴.

Tabel 5.19 Economische, ecologische, maatschappelijke en sociale effecten bij 41 ondersteunde netwerken volgens negen netwerkbegeleiders

Economische en maatschappelijke effecten	Ja	Nee
Netwerk heeft geresulteerd in economische effecten	54%	46%
Netwerk heeft geresulteerd in ecologische effecten	15%	85%
Netwerk heeft geresulteerd in meer bewustwording t.a.v. maatschappelijke eisen	39%	61%
Netwerk heeft geresulteerd in effecten op het gebied van sociale duurzaamheid	59%	41%

Noot: Percentages hebben dus betrekking op het aandeel van de 41 netwerken. Zo hebben in de optiek van de negen netwerkbegeleiders 22 van de 41 netwerken (54%) dus economische effecten weten te boeken.

Ten aanzien van de **economische effecten** noemden deze netwerkbegeleiders bijvoorbeeld een efficiëntere inzet van arbeid, minder sterfte en ziekte onder dieren door verbetering van de diergezondheid, verbeteringen in management en organisatie, schaalvergroting door samenwerking, technische verbeteringen die de productie efficiënter en goedkoper maken en energiebesparingen.

Voorbeelden van door netwerkbegeleiders genoemde resultaten op het gebied van **ecologische duurzaamheid** hadden bijvoorbeeld betrekking op het opwekken van energie uit biomassa, een betere mestbenutting, minder energieverbruik en nieuwe stalconcepten waarin extra aandacht aan ecologische aspecten wordt gegeven.

Ten aanzien van de effecten op **bewustwording** van de **maatschappelijke eisen** worden vanuit de netwerkbegeleiders voorbeelden genoemd zoals meer aandacht voor dierenwelzijn, meer belangstelling en aandacht voor stallen waarin dieren vrij kunnen rondlopen, vermindering van het antibioticaverbruik en het intensiveren van de dialoog met maatschappelijke organisaties zoals de dierenbescherming.

Bij de effecten op het gebied van **sociale duurzaamheid** werden door de netwerkbegeleiders bijvoorbeeld resultaten genoemd die de huisvesting van dieren verbeterd hadden en/of dierziekten teruggedrongen hadden. Andere netwerken hadden resultaten weten te boeken op het gebied van arbeidsomstandigheden. Dit door via verbeteringen in stalconcepten en andere maatregelen het werk minder fysiek zwaar en tijdrovend te maken.

¹⁴ Overigens kunnen de bevindingen alleen indicatief aan elkaar gerelateerd worden. Immers, de netwerken van de geraadpleegde deelnemers zijn niet (precies) dezelfde netwerken als de netwerken die door de 9 netwerkbegeleiders begeleid zijn.

6. RELEVANTIE EN WENSEN VOOR DE TOEKOMST

6.1 Inleiding

In de evaluatie is ook aandacht besteed aan de huidige relevantie van een type instrument zoals het programma NidV en de wensen die er bij de doelgroep leven ten aanzien van de toekomstige vormgeving van dit type instrumenten. In dit hoofdstuk presenteren we de resultaten daarvan. We hebben dit hoofdstuk als volgt opgebouwd. In paragraaf 6.2 gaan we allereerst in op de huidige relevantie van een instrument zoals het programma NidV. Vervolgens besteden we in paragraaf 6.3 aandacht aan wensen voor eventuele aanpassingen in dit type instrumenten zoals die bij de doelgroep en andere betrokkenen leven.

6.2 Relevantie programma NidV

Zoals eerder vermeld, werd met het programma NidV beoogd om een bijdrage te leveren aan de transitie naar een duurzame en maatschappelijk verantwoorde veehouderij. Om dit te realiseren is met het programma getracht om de samenwerking tussen veehouders (en andere partijen) te stimuleren, een impuls te geven aan kennisuitwisseling en -verspreiding en (aldus) bij te dragen aan vernieuwingen in de sector.

In de gesprekken met zowel deelnemers als afgewezenen zijn we nagegaan in hoeverre een programma als NidV hier (nog steeds) een bijdrage aan kan leveren. In tabel 6.1 hebben we de zojuist genoemde doelstellingen opgenomen en daarbij aangegeven of – in de optiek van zowel deelnemers als afgewezenen – een programma als NidV bij kan dragen aan de doelrealisatie daarvan. De conclusie die uit de resultaten van deze tabel getrokken kan worden, is dat een ruime meerderheid van de geraadpleegde veehouders dit type instrumenten daarvoor nog steeds relevant acht. Dit geldt zowel voor deelnemers als voor afgewezenen.

Tabel 6.1 Huidige relevantie NidV voor realiseren doelstellingen volgens deelnemers (N=25) en afgewezenen (N=10)

Doelstellingen	Ja		Nee		Weet niet	
	Deel.	Afg.	Deel.	Afg.	Deel.	Afg.
Stimuleren samenwerking tussen agrarische ondernemingen onderling	100%	80%	-	10%	-	10%
Stimuleren samenwerking tussen agrarische ondernemingen met andere partijen	100%	90%	-	-	-	10%
Stimuleren kennisuitwisseling (tussen agrarische ondernemingen en andere partijen)	100%	80%	-	10%	-	10%
Stimuleren van vernieuwingen in veehouderij	96%	90%	-	-	4%	10%

Aan de respondenten is ook gevraagd om hun antwoorden toe te lichten. We geven hieronder een aantal voorbeelden van dergelijke toelichtingen. We maken daarbij een onderscheid naar de verschillende doelstellingen zoals die in tabel 6.1 opgenomen zijn. Ten aanzien van de doelstelling '**stimuleren van samenwerking tussen agrarische ondernemingen**' werden onder andere de volgende toelichtingen gegeven:

- 'Je voelt je door collega's aangespoord om deel te nemen aan een netwerk, geeft een stimulans om gezamenlijk problemen op te pakken'
- 'Door netwerken krijg je een groep mensen bij elkaar die samen willen werken, in een andere context is dit lastiger te realiseren'

- 'Veehouders worden er mee aangespoord om gezamenlijk naar een oplossing te zoeken voor vragen die breder in de sector spelen'.

Ten aanzien van de doelstelling '**stimuleren van samenwerking tussen agrarische ondernemingen en andere partijen**' werd ondermeer genoemd:

- 'De netwerkaanpak maakt het mogelijk om gebruik te maken van onderzoekers zodat een goede samenwerking tussen praktijk en onderzoek kan worden gerealiseerd'.
- 'De netwerkaanpak biedt mogelijkheden om andere partijen bij het netwerk te betrekken. Door de professionele invulling zijn dergelijke andere partijen ook eerder bereid om mee te doen'.

Rondom de doelstelling om '**kennisuitwisseling tussen agrarische ondernemingen en andere partijen te stimuleren**' werd onder andere gesteld:

- 'In een netwerk zijn de deelnemers eerder bereid om opener naar elkaar te zijn waardoor kennis, die anders binnen de bedrijven blijft, nu wordt gedeeld'.
- 'Via het programma kwam ons netwerk in contact met deskundigen die al veel van het thema afwisten. Deze deskundigen hebben ons netwerk inhoudelijke kennis aangeleverd waarmee we in onze bedrijven aan de slag konden gaan'.

Tot slot werden rondom de doelstelling '**stimuleren van vernieuwingen in de veehouderij**' onder andere de volgende toelichtingen gegeven:

- 'We kwamen er achter dat ondersteuning via NidV mogelijk was voor ons netwerk. We zaten namelijk met een vraagstuk dat een vernieuwing vergde. Door de kennisdeling in het netwerk en de inbreng van externe kennis is het realiseren van deze vernieuwing een stuk dichterbij gekomen'
- 'Veelal zijn vernieuwingen in de veehouderij niet alleen als individuele veehouder te realiseren. Met het programma kregen we de mogelijkheid om samen te gaan werken, waardoor er een belangrijke stap is gezet richting het realiseren van vernieuwingen'

We hebben de aanvragers ook gericht de vraag voorgelegd of in hun optiek een programma zoals NidV nog steeds **voorziet in een behoefte** van de **veehouderijsector**. Alle 25 geraadpleegde deelnemers waren unaniem van mening dat hiervan nog steeds sprake is. Van de tien geraadpleegde afgewezenen waren acht respondenten deze mening toegedaan. Er was één afgewezen die dat niet vond terwijl eveneens één afgewezen deze vraag niet kon beantwoorden. Als onderbouwing noemde diverse aanvragers dat het voor de veehouderij van belang is om continu te blijven werken aan vernieuwingen. Dit omdat hiermee de concurrentiepositie kan worden verbeterd en ingespeeld kan worden op veranderende maatschappelijke eisen die aan de sector worden gesteld. Een programma als NidV kan (netwerken van) veehouders hierbij een 'zetje in de rug geven'.

Van de geraadpleegde deelnemers (N=25) was bijna tweederde deel (64%) bekend met de regeling Praktijknetwerken als opvolger van het programma NidV. Van de 16 deelnemers die bekend waren met deze regeling hadden **drie deelnemers** daar inmiddels ook **met succes een beroep** op gedaan. Bij één van deze deelnemers ging het daarbij om vrijwel hetzelfde netwerk dat ook met succes een beroep op het programma NidV had gedaan. Bij de twee andere deelnemers was deels sprake van een 'overlap' in deelnemers aan het netwerk maar deels waren daaraan ook nieuwe netwerkpartners toegevoegd. Richting de toekomst gaf **één deelnemer** aan wel **van plan** te zijn om een beroep te gaan doen op de regeling Praktijknetwerken.

Voor de overige 12 deelnemers, die de regeling Praktijknetwerken kenden, gold dus dat zij geen beroep op deze regeling hadden gedaan en dat op het moment van de evaluatie ook niet overwogen. De belangrijkste reden hiervoor was dat er op dat moment geen concrete vraagstukken speelden waarbij behoefte aan ondersteuning bestond (negen keer genoemd). Daarnaast gaven vier deelnemers aan het als een belemmering te zien dat zij bij de regeling Praktijknetwerken zelf een deel van de kosten moeten betalen. Dit terwijl ze zelf ook al veel uren in het project moeten steken (vier keer genoemd).

Onder de tien afgewezenen was de bekendheid met de regeling Praktijknetwerken beperkter. Er waren namelijk vier afgewezenen die aangaven dat zij de regeling kenden. Eén van de afgewezenen had, met ongeveer hetzelfde netwerk dat voor NidV werd afgewezen, wel met succes een beroep op de regeling Praktijknetwerken gedaan. Daarnaast was één afgewezenen nog van plan om dat te gaan doen. De overige twee afgewezenen waren dat niet voornemens omdat er op dit moment geen vraagstukken speelden waarbij een dergelijke ondersteuning een meerwaarde kon bieden.

Zoals eerder aangegeven, was bij de openstelling van 2007 van de regeling Praktijknetwerken de animo en de kwaliteit van (een deel van) de aanvragen vrij beperkt. We hebben aan de aanvragers gevraagd of zij daarvoor een verklaring hadden. De uitkomsten hiervan staan in tabel 6.2. weergegeven. Verreweg de meest genoemde verklaring die naar voren werd gebracht, was de combinatie van een meer ingewikkelde regeling – ten opzichte van het programma NidV – die gepaard gaat met minder ondersteuning bij het doen van de aanvraag c.q. het opstellen van het projectplan. De betreffende aanvragers hebben daarbij aangegeven dat in de regeling Praktijknetwerken, in vergelijking met het programma NidV, veehouders zelf veel meer werk moeten verzetten om de aanvraag in te dienen, zoals het opstellen van het projectplan en het zoeken van partners. Bij het programma NidV was er op deze punten meer actieve ondersteuning in de optiek van deze aanvragers.

Tabel 6.2 Verklaring beperkt beroep/kwaliteit aanvragen regeling Praktijknetwerken in 2007

	Deelnemers (N=25)	Afgewezenen (N=10)	Totaal aanvragers (N=35)
Geen verklaring	32%	50%	37%
Wel verklaring, namelijk	68%	50%	63%
<i>Minder ondersteuning bij aanvraag terwijl de regeling ingewikkelder is geworden</i>	9*	1	10
<i>Hoge eigen bijdrage</i>	4		4
<i>Economische situatie sector is verslechterd</i>	2	1	3
<i>Vijver is redelijk leeggevestigd</i>	2	1	3

* Aantal keer genoemd.

We hebben ook aan de door ons geraadpleegde netwerkbegeleiders een vergelijkbare vraag gesteld. De uitkomsten daarvan staan in tabel 6.3. Daaruit blijkt dat de belangrijkste oorzaak die de netwerkbegeleiders naar voren brengen goed spoort met die van de geraadpleegde veehouders. De meerderheid van de netwerkbegeleiders wijst namelijk op de combinatie van een meer ingewikkelde regeling die gepaard gaat met minder ondersteuning bij de aanvraag c.q. het opstellen van het projectplan.

Tabel 6.3 Verklaring slechte kwaliteit aanvragen voor regeling Praktijknetwerken in 2007

	Totaal netwerkbegeleiders (N=13)
Geen verklaring	23%
Wel verklaring, namelijk	77%
<i>Minder ondersteuning bij aanvraag terwijl de regeling ingewikkelder is geworden</i>	8*
<i>Weinig bekendheid gegeven aan (voorwaarden) regeling</i>	2
<i>Vijver is redelijk leeggevis</i>	2

* Aantal keer genoemd.

Om meer zicht te krijgen op de verschillen tussen het programma NidV en de regeling Praktijknetwerken zijn we onder de netwerkbegeleiders nagegaan wat zij als belangrijkste **sterke en zwakke punten** van de **regeling Praktijknetwerken** – ten opzichte van het programma NidV – ervaren. De uitkomsten hiervan staan in tabel 6.4. Er waren beduidend meer respondenten die zwakke punten naar voren konden brengen dan sterke punten (tien contra vier). Als zwakke punten springen er twee punten uit die met elkaar samenhangen. Beide punten (te ingewikkeld en gebrek aan ondersteunende partijen) leiden er namelijk toe dat veehouders extra inspanningen moeten plegen voor de regeling Praktijknetwerken in vergelijking met het programma NidV. Hierdoor wordt er een drempel voor deelname opgeworpen. We hebben dit punt hiervoor ook al naar voren gebracht. Als sterk punt werd driemaal genoemd dat de regeling Praktijknetwerken meer vraaggericht is, in die zin dat de veehouder zelf zijn eigen probleem – en behoefte aan ondersteuning (keuze netwerkbegeleider) – naar voren kan brengen zonder hierin ‘gestuurd’ te worden door kennisinstellingen.

Tabel 6.4 Sterke en zwakke punten regeling Praktijknetwerken ten opzichte van NidV

Sterke punten	Zwakke punten
Meer vraaggericht (drie keer genoemd)	Te ingewikkeld/veel werk voor veehouder (zes keer genoemd)
Keuzevrijheid begeleiding (een keer genoemd)	Ontbreekt aan partij die bij aanvraag kan helpen met inhoudelijk kennis van project/sector en eventueel kan makelen en schakelen (vijf keer genoemd)
	Verplichte eigen financiële bijdrage veehouders (drie keer genoemd)
	Financiële verantwoordelijkheid komt bij een veehouder te liggen (twee keer genoemd)

Bevindingen vanuit gesprekken sleutelpersonen

In de gesprekken met **sleutelpersonen** hebben we eveneens aandacht geschonken aan de huidige **relevantie** van een instrument om netwerken te ondersteunen zoals met NidV is gebeurd. Ook uit deze gesprekken is vrijwel unaniem naar voren gekomen dat in de optiek van deze personen een dergelijk instrument nog steeds een meerwaarde heeft en (dus) voorziet in behoeften van de veehouderijsector. Een ruime meerderheid van deze personen is dan ook van mening dat dit type instrumenten (nog steeds) een bijdrage kan leveren aan de transitie naar een duurzame en maatschappelijk verantwoorde veehouderij.

Samenhangend met het voorgaande hebben we in de gesprekken met sleutelpersonen ook aandacht besteed aan de vraag in hoeverre dit type instrumenten bij kan dragen aan

verschillende **aspecten van duurzaamheid**: economische, ecologische en sociale duurzaamheid. Een ruime meerderheid van deze personen is van mening dat dit inderdaad het geval is. Daarbij is er regelmatig op gewezen dat in de netwerken, die vanuit een programma als NidV ondersteund zijn, deze aspecten vaak ook integraal opgepakt zijn. Hoewel het versterken van de economische duurzaamheid regelmatig een belangrijk vertrekpunt vormde in de netwerken, waren de samenwerkende veehouders zich er veelal van bewust dat dit alleen maar haalbaar was indien tegelijkertijd ook rekening werd gehouden met aspecten die betrekking hadden op ecologische en sociale duurzaamheid.

6.3 Suggesties voor verbeteringen

We zijn bij de geraadpleegde deelnemers en afgewezenen nagegaan in hoeverre zij nog **wensen of suggesties** hebben om een instrument zoals het programma NidV **aan te passen** (zie tabel 6.5). Van de aanvragers kon ongeveer tweederde wensen/suggesties naar voren brengen. Suggesties die door meer dan één aanvrager zijn genoemd, zijn in onderstaande tabel opgenomen. We zullen deze punten nu kort de revue laten passeren.

In de eerste plaats heeft een vijftal aanvragers de wens geuit om **meer keuzevrijheid** te hebben ten aanzien van de **inzet van het budget** c.q. de keuze van de **netwerkbegeleider**. Dit heeft er mee te maken dat, zoals eerder gesignaleerd, een deel van de aanvragers van mening was dat er wat dit aangaat bij het programma een 'te strak keurslijf' werd gehanteerd waarbij de netwerken bijvoorbeeld zelf geen netwerkbegeleider mochten selecteren. Deze aanvragers waren (daarmee) van mening dat zij zelf te weinig sturing konden geven aan de wijze waarop de ondersteuning van hun netwerk georganiseerd werd.

Eveneens een vijftal aanvragers sprak de wens uit om ook een **vergoeding** beschikbaar te stellen voor de **deelnemers aan het netwerk**. Deze veehouders waren van mening dat (verwacht wordt dat) zij zelf veel tijd en energie in de betreffende projecten (netwerken) steken terwijl anderzijds wel vereist werd dat de resultaten hiervan breder verspreid zouden worden onder de hele veehouderijsector. Deze veehouders vonden het daarom terecht indien zij voor deze 'trekkende rol' voor de hele sector ook een bepaalde vergoeding zouden krijgen.

Verder pleitte een drietal aanvragers voor meer interactie tussen onderling gerelateerde netwerken. Een tweetal aanvragers zou er voorstander van zijn om de looptijd van de ondersteuning van de projecten te verlengen terwijl eveneens een tweetal aanvragers de aanvraag (nog) eenvoudiger zou willen maken.

Tabel 6.5 Suggesties voor vergroten effectiviteit NidV

	Deelnemers (N=25)	Afgewezenen (N=10)	Totaal aanvragers (N=35)
Geen suggesties	32%	50%	37%
Wel suggesties, namelijk	68%	50%	63%
<i>Meer keuzevrijheid bij inzet ondersteuning/ budget (en minder bij netwerkbegeleider)</i>	4*	1	5
<i>Vergoeding beschikbaar stellen voor aanvragers/deelnemers netwerk</i>	4	1	5
<i>Netwerkgroepen onderling kennis laten uitwisselen (bij gerelateerde thema's)</i>	3		3
<i>Looptijd projecten verlengen</i>	2		2
<i>Aanvraag eenvoudiger maken</i>	1	1	2

* Aantal keer genoemd.

Bij het programma NidV was het dus de bedoeling dat de resultaten van ondersteunde netwerken ook **breder uitgedragen** zouden worden. In dit verband hebben we aan de deelnemers de vraag voorgelegd of zij op het moment van de evaluatie eventueel nog behoefte hadden aan ondersteuning bij het breder uitdragen van deze resultaten. Zoals uit tabel 6.6 blijkt, was deze behoefte niet (meer) aanwezig. Dit komt met name omdat hier in de optiek van de deelnemers al voldoende aandacht aan is gegeven. Eenvijfde deel van de deelnemers geeft hiervoor als argument dat er weinig (of niets) uit te dragen valt.

Tabel 6.6 Behoefte aan ondersteuning bij verder uitdragen resultaten

Behoefte aan ondersteuning	Deelnemers (N=25)
Ja	0%
Nee, er valt wel wat uit te dragen maar we willen dat als netwerk niet (voorsprong houden)	4%
Nee, er is daar al voldoende aandacht aan gegeven	76%
N.v.t.: er valt weinig/niets uit te dragen	20%

Tot slot hebben we de aanvragers gevraagd aan welke **andere vormen van ondersteuning** – anders dan via een programma zoals NidV – bij netwerken van veehouders eventueel behoefte bestaat daar waar het gaat om het stimuleren van vernieuwingen en de uitwisseling van kennis en ervaringen. Maar een beperkt aantal aanvragers, namelijk drie, kon dergelijke additionele behoeften naar voren brengen. Het ging hierbij om de volgende behoeften:

- Overheid (LNV) zou meer moeten doen om het mogelijk te maken om pilotprojecten uit te voeren die door wet- en regelgeving worden belemmerd (twee keer genoemd)
- Het ondersteunen van netwerken via NidV en de regeling Praktijknetwerken zou gekoppeld moeten worden aan de Melkvee Academie (één keer genoemd).

Netwerkbegeleiders

Ook door negen van de twaalf geraadpleegde **netwerkbegeleiders** zijn suggesties voor instrumenten zoals het programma NidV gedaan. Het ging hierbij om de volgende suggesties:

- Houd dergelijke instrumenten laagdrempelig en bied ondersteuning aan veehouders bij het doen van de aanvraag (vier keer genoemd);
- Verbreed dergelijke instrumenten naar andere partijen dan alleen Wageningen UR, zoals later ook in het programma NidV is gebeurd;
- Het is belangrijk dat de beoordeling niet alleen vanaf papier plaatsvindt, de beoordelingscommissie moet ook zelf kennis kunnen maken met de projecten;
- Financiële verantwoordelijkheid voor dergelijke instrumenten niet bij de veehouder leggen;
- Aanvragen in het voorjaar laten doen, zodat in een rustige periode (vanaf september) met projecten gestart kan worden;
- Voorgesprekken houden voorafgaand aan een aanvraag om te toetsen of projectidee wel past in de regeling;
- Veel aandacht blijven besteden aan ondersteuning van netwerkbegeleiders.

Bevindingen vanuit gesprekken sleutelpersonen

Ook in de gesprekken met sleutelpersonen hebben we aandacht besteed aan de vraag welke suggesties deze personen voor de inrichting van instrumenten zoals NidV en het lopende programma Praktijknetwerken hebben. We geven hieronder een overzicht van de genoemde punten. We noemen daarbij eerst de punten die het meest genoemd zijn. Verder zullen we alleen punten naar voren brengen die meerdere malen zijn genoemd:

- zorg voor een eenvoudige aanvraagprocedure;
- bied ondersteuning/begeleiding rondom de aanvraag;
- doe de beoordeling en selectie niet alleen 'van papier' maar maak daarbij ook gebruik van resultaten van persoonlijke raadpleging/bezoeken van netwerken;
- vermijd zo veel mogelijk dat administratieve verplichtingen/lasten/financiële verantwoordelijkheid bij de veehouders komt te liggen;
- zorg er voor dat meerdere malen per jaar aanvragen ingediend kunnen worden;
- laat dergelijke instrumenten voor de hele land- en tuinbouwsector van toepassing zijn;
- stimuleer ook het opzetten van nieuwe netwerken (omdat het combineren van nieuwe partijen tot een relatief hoge mate van creativiteit kan leiden);
- laat de verantwoordelijkheid voor het uitdragen van de resultaten niet te veel bij de netwerken liggen maar biedt hierbij ondersteuning en organiseer dit vanuit een centraal punt;
- laat dergelijke instrumenten aanhaken bij innovatieagenda's en/of visies voor de veehouderij.

7. CONCLUSIES EN AANBEVELINGEN

7.1 Inleiding

Net als hoofdstuk 6, heeft ook dit laatste hoofdstuk betrekking op het thema 'bouwstenen voor de toekomst'. Daartoe zullen we eerst in paragraaf 7.2 de samenvattende conclusies presenteren die aan de hand van de resultaten van de evaluatie getrokken kunnen worden. Vervolgens zullen we in paragraaf 7.3 enkele aanbevelingen formuleren die voortvloeien uit de resultaten van de evaluatie.

7.2 Samenvattende conclusies

Zoals gezegd, presenteren we in deze paragraaf de samenvattende conclusies van de evaluatie van het programma NidV. Bij de opbouw van deze paragraaf zullen we aansluiten bij thema's die ook in deze evaluatie centraal hebben gestaan. Dat impliceert dan ook dat we achtereenvolgens in zullen gaan op de inhoud, het bereik, de organisatie en uitvoering, de meerwaarde en resultaten en de huidige relevantie van het programma NidV. Per thema zullen we enerzijds – zie groene kaders – de belangrijkste conclusies presenteren. Anderzijds zullen we deze conclusies onderbouwen via het presenteren van samenvattende bevindingen vanuit de evaluatie.

INHOUD PROGRAMMA NIDV

Uit de evaluatie komt het beeld naar voren dat het programma NidV een voor veehouders goed toegankelijk instrument was.

Deze conclusie wordt vanuit verschillende invalshoeken onderbouwd. Allereerst is uit de evaluatie gebleken dat het voor een overgrote meerderheid van de aanvragers destijds duidelijk was welke criteria voor het programma van toepassing waren. Voor een ruime meerderheid van de aanvragers was het bovendien ook niet lastig om aan deze criteria te voldoen.

Voor ongeveer driekwart van de aanvragers was het bovendien duidelijk op welke ondersteuning zij vanuit het programma NidV konden rekenen. Aanvragers voor wie dit niet het geval was wisten bijvoorbeeld niet dat zij zelf geen keuze mochten maken ten aanzien van de netwerkbegeleiding. Of zij waren onbekend met het gegeven dat vanuit het programma NidV – naast procesmatige ondersteuning – ook inhoudelijke ondersteuning kon worden geboden.

Over het algemeen konden veehouders goed uit de voeten met de systematiek waarbij zij vanuit het programmamanagement een netwerkbegeleider kregen toegewezen.

In het programma NidV werd er vanuit het programmamanagement van Wageningen UR een 'match' gemaakt tussen enerzijds de vragen van de te ondersteunen netwerken en anderzijds de in te zetten netwerkbegeleiders. De gehonoreerde netwerken kregen in deze zin dus een netwerkbegeleider 'toegewezen'. Vanaf de tweede openstelling heeft het programmamanagement extra inzet gepleegd op de beoordeling van de kwaliteit en motivatie van potentiële netwerkbegeleiders. Daarbij ging het niet alleen om begeleiders vanuit de Wageningen UR maar ook vanuit andere partijen zoals DLV, LTO en (andere) agrarische adviesorganisaties. Uit de evaluatie komt naar voren dat per saldo ongeveer tweederde deel van de deelnemers 'goed kon leven' met deze aanpak van toewijzing van netwerkbegeleiders. Voor circa eenderde deel van de deelnemers gold dit echter niet. Deze deelnemers hadden graag meer inspraak gehad in de keuze van de organisatie en/of de persoon die zorg zou dragen voor de netwerkbegeleiding.

In de netwerken was Wageningen UR prominent betrokken, daarnaast kwam betrokkenheid van toeleveranciers en agrarische adviseurs frequent voor.

Wat de participatie in de NidV-netwerken betreft blijkt dat – naast uiteraard veehouders – met name Wageningen UR zowel ten aanzien van netwerkbegeleiding als inhoudelijke ondersteuning een leidende rol heeft gespeeld. Daarnaast hebben ook toeleveranciers (zoals veevoederfabrikanten en stallenbouwers) en agrarische adviseurs (waaronder DLV en LTO) vrij frequent geparticipeerd. De betrokkenheid van DLV en LTO speelde met name vanaf de tweede openstelling.

BEREIK

In de loop der jaren is het programma NidV (vrij) goed bekend geraakt onder de veehouders.

De geraadpleegde veehouders ramen dat ongeveer een derde deel van de veehouderijsector bekend zal zijn geweest met het programma NidV. De inschatting van sleutelpersonen en netwerkbegeleiders – is dat de bekendheid van het programma NidV ook duidelijk hoger lag dan die van de lopende regeling Praktijknetwerken. Daarbij wordt overigens wel onderkend dat dit deels ook te maken heeft met het feit dat het programma NidV langer gelopen heeft dan (vooralsnog) de regeling Praktijknetwerken. Het programma NidV heeft daarmee dus langer de tijd gehad om ‘naamsbekendheid op te bouwen’.

Vanuit het programmamanagement van de Wageningen UR is er veel en adequaat aandacht geschonken aan communicatie en voorlichting over het programma NidV.

Naast het feit dat het programma NidV langer heeft gelopen, komt uit de evaluatie tevens naar voren dat de (vrij) goede bekendheid van het programma NidV ook te maken heeft met de inspanningen van het programmamanagement op het gebied van voorlichting en communicatie. Daarbij heeft de doelgroep van veehouders de kwaliteit van het voorlichtingsmateriaal over het algemeen positief gewaardeerd. In de communicatie en voorlichting is overigens niet alleen gewezen op de mogelijkheden van het programma maar zijn ook (tussentijdse) resultaten van diverse ondersteunde netwerken breder uitgedragen. Belangrijke communicatiekanalen zijn wat dit aangaat bijvoorbeeld de zogenaamde twee wekelijkse attentiemails – die breed verspreid werden – en de website www.verantwoordeveehouderij.nl geweest.

Netwerken van veehouders blijken vooral via partijen zoals Wageningen UR, brancheorganisaties en agrarische dag-/vakbladen op het spoor van het programma NidV te zijn gekomen.

Een opvallende bevinding van de evaluatie is de beperkte rol die financiële en subsidieadviseurs hebben gespeeld bij het uitdragen van programma NidV. Bij andere LNV-instrumenten spelen deze adviseurs dikwijls wel een cruciale rol om agrarische ondernemers op het spoor daarvan te zetten. De achterliggende oorzaak hiervoor is zeer waarschijnlijk dat er voor deze adviseurs in het programma NidV ook ‘weinig te halen viel’. Immers, de aanvragende veehouders kregen vanuit het programma niet zelf middelen in handen en zullen dus ook niet direct bereid zijn geweest om bijvoorbeeld een adviseur te betalen voor ondersteuning bij het indienen van de aanvraag. Bovendien bestond daar vanuit het programma NidV ook minder behoefte aan vanwege het feit dat de aanvraag betrekkelijk eenvoudig was en netwerken van veehouders bijvoorbeeld ook bij partijen als de Wageningen UR terecht konden om hiervoor ondersteuning te krijgen.

Rundveehouders – en daarbinnen met name melkveehouders – hebben relatief intensief deelgenomen aan het programma NidV.

Uit de resultaten van de evaluatie blijkt dat binnen de groep van circa 150 ondersteunde netwerken van veehouders met name rundveehouders – en daarbinnen dan vooral melkveehouders – een dominante positie ingenomen hebben. Op de tweede plaats volgen dan deelsegmenten van de veehouderij zoals varkenshouders en pluimvee-houders. Deelsectoren zoals konijnenhouders, geitenhouders en schapenhouders lijken in mindere mate deelgenomen te hebben. Uiteraard heeft dit ook te maken met het gegeven dat deze deelsectoren ook veel minder omvangrijk zijn dan bijvoorbeeld rundveehouders en varkenshouders.

ORGANISATIE EN UITVOERING

De resultaten van de evaluatie duiden er op dat de organisatie en uitvoering van het programma NidV veelal goed verlopen is.

Uit de evaluatie zijn geen belangrijke knelpunten op het gebied van organisatie en uitvoering naar voren gekomen. Wel is het zo dat met name **vanaf de tweede openstelling** een aantal **aanpassingen** doorgevoerd zijn die ook in positieve zin bijgedragen hebben aan de organisatie en uitvoering van het programma. Zo is vanaf dat moment bijvoorbeeld de selectie en ondersteuning van netwerkbegeleiders aangescherpt. Een andere belangrijke stap was dat het programma vanaf de tweede openstelling meer verbreed werd naar andere partijen. Zo werden bijvoorbeeld in de beoordelingscommissie meer partijen van buiten de Wageningen UR betrokken terwijl tevens de netwerkbegeleiding niet langer 'uniek' aan de Wageningen UR gekoppeld werd. Dit laatste had bij de eerste openstelling – waarbij dit wel het geval was – tot de nodige wrevelf bij andere partijen geleid. Met het verbreden van partijen die zorg konden dragen voor de netwerkbegeleiding werd deze kritiek ondervangen. In de derde plaats zijn vanaf de tweede openstelling geen studieclubs van veehouders meer aangeschreven. In de eerste openstelling was dit wel gebeurd. Dit leidde tot een groot aantal aanvragen waarvan een belangrijk deel echter betrekking had op vrij dagelijkse operationele programma's die (dus) weinig interessant waren om vanuit het programma NidV te ondersteunen.

In het programma NidV was sprake van een laagdrempelige aanvraagprocedure voor de doelgroep.

Uit de evaluatie blijkt dat ruim vier op de vijf aanvragers de aanvraag van het programma NidV geheel of deels zelf verzorgd heeft. Ongeveer één op de zes aanvragers heeft dit voornamelijk overgelaten aan een andere (externe) partij. Dit duidt er op – zoals overigens ook vanuit de gesprekken met sleutelpersonen en netwerkbegeleiders onderschreven wordt – dat het indienen van een aanvraag voor het programma NidV relatief eenvoudig was.

Een belangrijk kenmerk van het programma NidV was wat dit aangaat dat er voor de aanvraag nog **geen (uitgebreid) projectplan** opgesteld hoefde te worden. In het programma NidV werd dit plan (met ondersteuning) door de netwerkbegeleider opgesteld nadat de aanvragen gehonoreerd waren. Bovendien blijkt uit de evaluatie dat in het programma NidV aanvragers ook een beroep konden doen – zonder dat hier kosten aan verbonden waren – op een partij als de Wageningen UR indien er bij de aanvragers behoefte bestond aan toelichting of ondersteuning bij het doen van de aanvraag. Een meerderheid van de geraadpleegde aanvragers heeft daar in het programma NidV overigens ook daadwerkelijk gebruik van gemaakt.

Netwerkbegeleiders hebben een belangrijke rol gespeeld bij het vervaardigen van de projectplannen. Veehouders zijn daarbij veelal (intensief) betrokken geweest en zijn (dan ook) positief over de kwaliteit van deze plannen.

Uit de evaluatie komt naar voren dat bij een ruime meerderheid van de netwerken de netwerkbegeleiders (inderdaad) een belangrijke trekkende rol hebben gespeeld bij het opstellen van de projectplannen. Deelnemers zijn vrijwel unaniem van mening dat hun netwerk voldoende inspraak heeft gehad bij het vervaardigen van deze plannen. Vrijwel alle geconsulteerde deelnemers waren bovendien goed tevreden over de kwaliteit van dit plan. Verder was een overgrote meerderheid van de deelnemers van mening dat er voldoende concrete doelstellingen opgenomen waren in deze projectplannen.

Over het algemeen hebben de deelnemende veehouders voldoende inzicht gehad in – en sturing kunnen geven aan – de inzet van netwerkbegeleiders.

Uit de evaluatie blijkt dat zich vanuit het perspectief van de deelnemers geen belangrijke knelpunten hebben voorgedaan ten aanzien van aspecten zoals:

- inzicht in de rol van de netwerkbegeleider;
- (tussentijds) inzicht in beschikbare tijd van de netwerkbegeleider;
- inzicht in periode waarin ondersteuning beschikbaar was;
- inspraak in aanwending tijdsinzet netwerkbegeleiders.

Het betrekken van de resultaten van persoonlijke consultatie van de aanvragers heeft een duidelijke meerwaarde gehad voor de beoordelingsprocedure.

In het programma NidV bestond de aanvraag- en beoordelingsprocedure uit een tweetal componenten. Aan de ene kant betrof de beoordelingscommissie hierbij de aanvraag zoals die op internet of 'op schrift' (in de eerste openstelling) ingediend was. Aan de andere kant werd ook gebruik gemaakt van de resultaten van persoonlijke raadpleging van de aanvragers. Uit de evaluatie komt naar voren dat juist ook deze laatste stap een belangrijke toegevoegde waarde bood. Alle geraadpleegde typen respondenten (sleutelpersonen, netwerkbegeleiders en veehouders) zijn hier veelal positief over.

In dit licht mag het dan ook geen verwondering wekken dat de aanvragers – zelfs de afgewezenen – de beoordelings- en selectieprocedure met een ruime voldoende beoordelen. Tweederde deel van de geraadpleegde afgewezenen was bovendien van mening dat de redenen voor afwijzing van de aanvraag in voldoende mate aan hun kenbaar zijn gemaakt. Dat neemt niet weg dat ruim de helft van deze personen zich niet kon vinden in de argumenten voor de afwijzing. Deze personen waren bijvoorbeeld van mening dat hun aanvraag 'wel voldoende vernieuwend was'. Uit de evaluatie blijkt verder dat afgewezenen vanuit het programma NidV geen 'tips' kregen over de vraag hoe zij in een volgende openstelling hun aanvraag konden verbeteren.

Met name vanaf de tweede openstelling zijn netwerkbegeleiders goed ondersteund om invulling te geven aan hun taken.

Vooral vanaf de tweede openstelling is er vanuit het programma NidV de nodige aandacht besteed aan het faciliteren van netwerkbegeleiders. Dit om deze begeleiders te ondersteunen bij het uitvoeren van hun taken als netwerkbegeleider. Alle geconsulteerde netwerkbegeleiders zijn tevreden over deze ondersteuning. Daarbij worden met name de intervisie en de algemene thematische bijeenkomsten frequent genoemd en positief beoordeeld.

Een deel van de veehouders zou graag meer keuzevrijheid hebben gehad ten aanzien van de ondersteuning.

Ongeveer een kwart van de aanvragers kon verbeterpunten rondom de organisatie en uitvoering van het programma NidV noemen. Het belangrijkste punt dat hierbij naar voren is gebracht is dat een aantal veehouders graag meer keuzevrijheid zou hebben gehad ten aanzien van de partij en/of persoon die voor de ondersteuning ingezet werd.

MEERWAARDE EN RESULTATEN

De resultaten van de evaluatie duiden er op dat het programma NidV een meerwaarde heeft geboden voor veehouders en dat er (dus) sprake is geweest van een effectief instrument.

Uit de evaluatie komt naar voren dat het programma NidV op verschillende punten een meerwaarde heeft geboden en tot verschillende typen resultaten heeft geleid. Hieronder zullen we de belangrijkste meerwaarden en typen resultaten de revue laten passeren.

Het programma NidV sloot goed aan bij de wensen en behoeften die bij (netwerken van) veehouders leefden.

Het belangrijkste argument voor veehouders om een beroep op het programma NidV te doen was dat het programma precies aansloot bij de behoeften van netwerken. Verder waren de geconsulteerde deelnemers tevreden over de kwaliteit van zowel de verkregen netwerkbegeleiding als de inhoudelijke ondersteuning. Dit ondanks het feit dat een deel van de deelnemers hier dus graag meer inspraak in had gehad (zie hierboven). Vrijwel alle geraadpleegde deelnemers waren dan ook van mening dat de geboden ondersteuning voor hun netwerk tot concrete resultaten heeft geleid (zie ook hierna).

De ondersteuning vanuit het programma NidV is van belang geweest voor bijna alle vernieuwingsprojecten van de geraadpleegde deelnemende netwerken.

Bij bijna alle geraadpleegde deelnemers is via het ondersteunde netwerk (mede) gewerkt aan vernieuwingsprojecten. Er zijn maar enkele deelnemers die aangegeven hebben dat zij zonder deze ondersteuning hun projecten (waarschijnlijk) op dezelfde wijze uitgevoerd zouden hebben. Voor alle andere deelnemers gold dat zij dan helemaal af hadden moeten zien van deze projecten dan wel dat zij daaraan concessies hadden moeten doen in termen van omvang, kwaliteit, startmoment en/of doorlooptijd van de projecten. Deze bevindingen voor de deelnemers worden bevestigd vanuit het verloop van de afgewezen projecten. Deze resultaten duiden er op dat het 'free riders' aspect beperkt is geweest in het programma NidV.

Er zijn met het programma NidV verschillende typen kenniseffecten gerealiseerd.

Ten aanzien van de gerealiseerde kenniseffecten is het in de eerste plaats van belang dat, op twee deelnemende netwerken na, alle andere geconsulteerde deelnemende netwerken nieuwe kennis en inzichten hebben opgedaan door hun deelname aan het programma NidV. Verder is daardoor bij een (ruime) meerderheid van de deelnemende netwerken meer inzicht ontstaan in het kennisaanbod van kennisleveranciers en zijn er contacten gelegd met partijen die een meerwaarde aan de netwerken kunnen bieden. Bij een derde deel van de geraadpleegde deelnemende netwerken was het beroep op kennisleveranciers – op het moment van de evaluatie – daadwerkelijk (al) geïntensiveerd.

Ook ten aanzien van de kenniscirculatie komen uit de evaluatie duidelijk positieve

signalen naar voren. Zo heeft deelname aan het programma NidV er voor bijna alle deelnemende netwerken toe geleid dat de uitwisseling van kennis en ervaringen tussen agrarische ondernemers onderling uitgebouwd is. Bij tweederde deel van de geraadpleegde deelnemers is deze uitwisseling (ook) tussen agrarische ondernemers en andere partijen versterkt. Een hiermee samenhangende bevinding is dat bijna tweederde deel van de geraadpleegde deelnemende veehouders ook bij zichzelf constateert dat zij – door hun deelname aan het programma – nu makkelijker contacten leggen met andere partijen die van belang kunnen zijn voor hun bedrijf. Een meerderheid van deze veehouders had dat inmiddels op het moment van de evaluatie feitelijk ook al gedaan. Hierbij ging het dan om contacten met partijen zoals kennisleveranciers, overheidsgeledingen en brancheorganisaties.

Het programma NidV heeft een positieve impact gehad op de kwaliteit en intensiteit van de samenwerking binnen de netwerken.

Een ruime meerderheid van de geconsulteerde deelnemers heeft aangegeven dat deelname aan het programma er toe geleid heeft dat hun netwerken frequenter bijeengekomen zijn, dat er meer vertrouwelijke informatie uitgewisseld is en dat de onderwerpen die binnen de netwerken aan bod komen strategischer van aard zijn geworden. Ongeveer driekwart van de netwerken is ook na afloop van de ondersteuning vanuit het programma NidV gecontinueerd. Voor het overgrote deel van deze netwerken is de samenwerking op peil gebleven of nog wat verder uitgebouwd.

Het programma NidV heeft een positieve bijdrage gehad op het realiseren van vernieuwingen binnen de ondersteunde netwerken.

Ruim viervijfde deel van de deelnemers had op het moment van de evaluatie al bepaalde vernieuwingen weten te realiseren. Daarbij ging het (vooral) om procesvernieuwingen, organisatorische vernieuwingen en productinnovaties. Naar de toekomst toe verwachtte ongeveer eenderde deel van de deelnemers nog verdere vernieuwingen te realiseren als resultaat van de ondersteunde netwerken.

Het programma NidV heeft bijgedragen aan het realiseren van economische, ecologische en sociale effecten.

Bij ongeveer twee op de vijf deelnemers waren op het moment van de evaluatie binnen hun netwerken economische effecten (zoals kostenverlagingen en extra omzet) gerealiseerd. Bijna de helft van de deelnemers bracht naar voren dat met hun netwerken ook milieueffecten en/of effecten op het gebied van dierenwelzijn waren geboekt.

Het programma NidV heeft ook voor de netwerkbegeleiders en hun organisaties een meerwaarde gehad.

Vrijwel alle netwerkbegeleiders hebben naar voren gebracht dat deelname aan het programma NidV ook voor hun eigen organisatie een duidelijke positieve spin-off heeft gehad. Enerzijds omdat de vraagstelling van de netwerken voldoende uitdagend was voor hun eigen organisatie. Anderzijds hebben de (onderdelen van de) organisaties van de netwerkbegeleiders door het programma NidV meer inzicht gekregen in de kennisbehoeften van de veehouderij. Verder hebben de netwerkbegeleiders ook als persoon de nodige leerervaringen opgedaan vanuit het programma. Hierbij gaat het om zaken zoals het beter kunnen ondersteunen van veehouders bij kennisvergadering en -ontwikkeling en nieuw verworven kennis rondom de thema's die in de netwerken centraal stonden.

HUIDIGE RELEVANTIE EN TOEKOMST

Uit de evaluatie blijkt dat het ondersteunen van netwerken van veehouders nog steeds een relevant instrument is en in een behoefte van veehouders voorziet.

Uit de raadpleging van zowel de doelgroep van veehouders als uit de gevoerde gesprekken met sleutelpersonen en netwerkbegeleiders wordt vrijwel unaniem onderschreven dat een instrument dat zich richt op het ondersteunen van netwerken van veehouders nog steeds (zeer) relevant is. Er wordt daarbij breed onderkend dat een dergelijk instrument ook nu nog in een behoefte van de veehouderijsector voorziet. In dit verband is een ruime meerderheid van de geconsulteerde veehouders van mening dat dit type instrumenten in positieve zin bij kan dragen aan zaken zoals stimuleren van vernieuwingen en kennisuitwisseling in de veehouderijsector maar ook aan het bevorderen van de samenwerking tussen veehouders onderling en met andere partijen.

7.3 Aanbevelingen

Zoals in de inleidende paragraaf aangegeven, komen in deze paragraaf onze aanbevelingen aan bod. Deze aanbevelingen zijn enerzijds gebaseerd op de resultaten van de evaluatie zoals die in het voorgaande gepresenteerd zijn. Anderzijds hebben we daarbij ook gebruik gemaakt van onze eigen kennis en ervaringen die we met evaluaties van beleidsinstrumenten opgedaan hebben. We zullen steeds eerst de betreffende aanbeveling presenteren en dan een toelichting daarop geven.

1. Continueer het instrument van het ondersteunen van netwerken van veehouders.

In essentie zijn er uit de evaluatie een tweetal hoofdargumenten te destilleren voor deze aanbeveling. Allereerst is gebleken dat dit type instrument een duidelijke meerwaarde heeft en tot verschillende typen resultaten op het gebied van kenniscirculatie, samenwerking en vernieuwingen in en rondom de veehouderij kan leiden. Daarmee kan dit type instrumenten ook bijdragen aan het realiseren van (een versnelde) kennisvalorisatie. In de tweede plaats bestaat er zowel bij de doelgroep van veehouders zelf als bij andere typen betrokkenen nog veel draagvlak voor dit type instrumentarium.

Overigens heeft het ministerie van LNV via de regeling Praktijknetwerken in feite inmiddels al invulling gegeven aan deze aanbeveling.

2. Bereid de reikwijdte van dit type instrumenten uit naar de hele land- en tuinbouwsector.

In het programma NidV lag het accent op de veehouderij. Er is echter geen reden om te veronderstellen dat de aanpak van ondersteuning van netwerken van agrarische (en andere) ondernemers en kennisinstellingen ook niet zinvol in andere segmenten van de land- en tuinbouw toegepast kan worden. De tekst van de Regeling Landbouwsubsidies biedt hiervoor overigens ook de mogelijkheid. In de openstellingen van de regeling Praktijknetwerken tot nu toe (van 2007 en 2008) is het echter gebruikelijk geweest om specifiek in te zoomen op de veehouderij. Naar de toekomst toe valt te overwegen om dit te verbreden.

3. Ga in de komende periode na in hoeverre bij dit type instrumenten meer afstemming met provinciaal beleid kan worden gerealiseerd.

De provincies hebben in de afgelopen periode meer beleidsmiddelen gedecentraliseerd gekregen voor het landelijk gebied. Ook is een aantal provincies actief met reconstructieplannen. In deze zin kunnen er dan ook op regionaal niveau nog onbenutte kansen liggen om gebruik te maken van – of ondersteuning te bieden aan – instrumenten zoals het programma NidV en de lopende regeling Praktijknetwerken. Tot nu toe is deze interactie echter beperkt gebleken. Om deze reden verdient het aanbeveling om dit in de komende periode verder uit te diepen.

4. Geef afgewezenen ook tips om hun aanvraag te verbeteren

In het programma NidV werd richting aanvragers adequaat aangegeven waarom hun aanvraag afgewezen was. Er werden echter geen suggesties gedaan ten aanzien van de vraag hoe en op welke wijze aanvragers hun aanvraag konden verbeteren. Het valt te overwegen om dit naar de toekomst in dit type instrumenten wel te doen. De reden daarvoor is dat afgewezenen hiermee enerzijds meer houvast krijgen ten aanzien van de vraag waar de aanvraag te kort schiet. Anderzijds wordt hiermee de kans vergroot dat aanvragers bij een volgende openstelling met een verbeterde aanvraag komen. In deze zin kan deze aanpak dus bijdragen aan het vergroten van het bereik van het instrumentarium.

5. Maak in het instrumentarium dat zich richt op het ondersteunen van netwerken van veehouders gebruik van de sterke punten van het programma NidV.

Uit de evaluatie blijkt dat het programma NidV voor de aanvragers een aantal sterke punten bood. Het is (dus) raadzaam om deze punten zo veel mogelijk te vervlechten in het instrumentarium dat zich richt op het ondersteunen van netwerken (van veehouders). Een belangrijke argumentatie daarvoor is dat het in feite om collectieve projecten gaat die ondersteund worden. Hierbij neemt een aantal veehouders in netwerken het voortouw om resultaten te genereren die breed voor de sector van belang kunnen zijn. De collectieve aard van dit type projecten maakt ook dat het te verdedigen valt en zelfs wenselijk is om deze voorlopers actief te ondersteunen en dus niet te zwaar te belasten met te veel administratieve en/of financiële verplichtingen.

Belangrijke sterke punten vanuit het programma NidV om te behouden in dit type instrumentarium zijn:

- het hanteren van een eenvoudige en goed toegankelijke aanvraagprocedure;
- het ondersteunen van aanvragers bij het opstellen van hun aanvragen en bij het uitwerken van hun projectplannen;
- het betrekken van resultaten van persoonlijke consultatie van de aanvragers bij de beoordelingsprocedure;
- vanwege het collectieve karakter van de projecten geen hoge financiële en/of administratieve eisen stellen aan de aanvragers (naast de extra inzet die zij al plegen in termen van bijvoorbeeld tijdsinzet).

LITERATUURLIJST

- Dienst Regelingen, 2007
Brochure 'Regeling LNV-subsidies, Praktijknetwerken veehouderij'
- Dienst Regelingen, 2007
Brochure 'Praktijknetwerken voor veehouders, netwerk mee in 2008!'
- Dienst Regelingen, 2007
Divers materiaal regeling (aanvraagformulieren, toelichtingen, et cetera)
- Dienst Regelingen, 2007
Rapportage na subsidieverlening, Praktijknetwerken veehouderij 2007
- Ministerie LNV, 2006
Innovatie = Ondernemen, Strategienota Innovatie
- Staatscourant, 15 februari 2007
Regeling LNV-Subsidies
- Staatscourant, 5 maart 2007
Openstellingsbesluit LNV-subsidies
- Wageningen UR, 2007
Netwerken: hype of krachtig beleidsinstrument, Verslag workshop netwerken 23 februari 2007
- Wageningen UR, 2007
Leergeschiedenissen van 2006, Netwerken in de Veehouderij
- Wageningen UR, 2007
Netwerkgereedschap voor vrije actoren, Methoden en technieken voor het succesvol begeleiden van netwerken
- Wageningen UR, 2007
Netwerken met vrije actoren, Stimuleren van duurzame innovaties met Netwerken in de Veehouderij
- Wageningen UR, 2007
Netwerktraditie in de veehouderij, Onderzoek in het kader van borging en verankering van het programma 'Netwerken in de Veehouderij'
- Wageningen UR, 2007
Zit er energie, dan kan alles, Verhalen van de mens achter het netwerk
- Wageningen UR, 2008
Hoort, zegt het voort....., Toppers en floppers in de communicatie bij Netwerken in de Veehouderij
- Wageningen UR, 2008
VPT-rendementslijn
- Wageningen UR, 2008
www.verantwoordeveehouderij.nl
- Bureau Bartels, 2008
Evaluatie Regeling Praktijknetwerken

BIJLAGE I   GERAADPLEEGDE SLEUTELPERSONEN

Dhr. ir. B.C. Bolman	Dienst Regelingen
Dhr. ing. W.J. Bruins	Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit
Mevr. dr. ir. M.A.M. Commandeur	Dienst Regelingen
Dhr. drs. A.L. de Kok	Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit
Dhr. ir. J.T.G.M. Koolen	Lid beoordelingscommissie
Dhr. ir. W. Koops	Productschap Zuivel
Dhr. dr. ir. E. Nijdam	Dienst Regelingen
Mevr. ir. W.L. Reerink	Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit
Dhr. M. Vrolijk	Animal Sciences Group van Wageningen UR
Dhr. ir. C. Wierda	Melkvee Academie

BIJLAGE II   GERAADPLEEGDE NETWERKBEGELEIDERS

Dhr. ing. A.C.G. Beldman	Landbouw Economisch Instituut
Dhr. ir. P.J. Galama	Animal Sciences Group van Wageningen UR
Dhr. ing. H.C. Holster	Animal Sciences Group van Wageningen UR
Dhr. ing. H.M.C. Hol	DLV Intensief
Mw. ing. A.I.J. Hoofs	Animal Sciences Group van Wageningen UR
Dhr. ing. H.J.M. Kortstee	Landbouw Economisch Instituut
Dhr. ing. B. Meerkerk	PPP Agro Advies
Mw. J. Meester-Onrust	LTO Noord Projecten
Mw. ir. C.M.C. van der Peet-Schwering	Animal Sciences Group van Wageningen UR
Dhr. ing. A.P. Philipsen	Animal Sciences Group van Wageningen UR
Mw. ir. J.J. Poelarends	Animal Sciences Group van Wageningen UR
Dhr. ir. W. van Weperen	ETC Advies
Dhr. ing. J. Zijlstra	Animal Sciences Group van Wageningen UR